

Департамент захисту довкілля та природних ресурсів
Херсонської обласної державної адміністрації

Щорічна доповідь про стан навколишнього
природного середовища
Херсонської області у 2023 році

м. Херсон
2023 рік

Зміст

Вступне слово	7
1. Загальні відомості	8
1. Географічне розташування та кліматичні особливості території	8
2. Соціальний та економічний розвиток території	10
2. Атмосферне повітря	29
1. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря	29
Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря	29
Основні забруднювачі атмосферного повітря (за видами економічної діяльності)	30
2. Транскордонне забруднення атмосферного повітря	30
3. Якість атмосферного повітря в населених пунктах	31
4. Стан радіаційного забруднення атмосферного повітря	33
5. Вплив забруднюючих речовин на здоров'я людини та біорізноманіття	33
6. Державна політика та заходи у сфері поліпшення та відновлення стану атмосферного повітря	34
3. Зміна клімату	34
1. Тенденції зміни клімату	34
2. Політика та заходи у сфері скорочення антропогенних викидів парникових газів та адаптації до зміни клімату	36
3. Політика та заходи у сфері захисту озонowego шару	38
4. Водні ресурси	39
1. Водні ресурси та їх використання	39
Загальна характеристика	39
Водокористування та водовідведення	40
2. Забруднення поверхневих вод	42
Скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти та очистка стічних вод	42
Основні забруднювачі водних об'єктів (за сферами діяльності)	44
Транскордонне забруднення поверхневих вод	44
3. Стан поверхневих вод	44
Екологічний стан та потенціал масивів поверхневих вод	44
Хімічний стан масивів поверхневих вод	44
Мікробіологічна оцінка якості вод з огляду на епідемічну ситуацію	53
Радіаційний стан поверхневих вод	53
4. Екологічний стан Азовського моря	53
5. Державна політика та заходи щодо поліпшення стану водних об'єктів	54
5. Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, розвиток природно-заповідного фонду та формування	55

	національної екологічної мережі	
1.	Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, формування національної екологічної мережі	55
	Загальна характеристика	55
	Загрози та вплив антропогенних чинників на структурні елементи екомережі, біологічне та ландшафтне різноманіття	56
	Заходи щодо збереження біологічного та ландшафтного різноманіття	56
	Формування національної екомережі	58
	Біобезпека та поводження з генетично модифікованими організмами	63
2.	Охорона, використання та відтворення рослинного світу	64
	Загальна характеристика рослинного світу	64
	Охорона, використання та відтворення лісів та інших рослинних ресурсів	65
	Охорона та відтворення видів рослин та грибів, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів	68
	Охорона природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України	70
	Охорона, використання та відтворення зелених насаджень	70
	Інвазійні чужорідні види рослин у флорі в межах адміністративно-територіальної одиниці	70
3.	Охорона, використання та відтворення тваринного світу	72
	Загальна характеристика тваринного світу	72
	Стан і ведення мисливського господарства	73
	Стан і ведення рибного господарства	76
	Охорона та відтворення видів тварин, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів	78
	Охорона, використання та відтворення водних біоресурсів	81
	Інвазійні чужорідні види тварин у фауні в межах адміністративно територіальної одиниці	82
4.	Природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні	84
	Стан і перспективи розвитку природно-заповідного фонду	84
	Водно-болотні угіддя міжнародного значення	92
	Біосферні резервати та Всесвітня природна спадщина	93
	Формування Смарагдової мережі	99
5.	Еколого-освітня та рекреаційна діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду	100
6.	Державна політика та заходи збереження біорізноманіття	100
6.	Земельні ресурси і ґрунти	100

1.	Структура та стан земель	100
	Структура та динаміка основних видів земельних угідь	101
	Стан ґрунтів	104
	Деградація земель	106
2.	Основні чинники антропогенного впливу на земельні ресурси та ґрунти	109
3.	Державна політика та заходи у сфері охорони земель	110
	Практичні заходи	111
	Нормативно-правове, фінансове та інституційне забезпечення, міжнародне співробітництво	111
7.	Надра	112
1.	Мінерально-сировинна база	112
	Стан та використання мінерально-сировинної бази	112
2.	Система моніторингу геологічного середовища	114
	Підземні води: ресурси, використання, якість	114
	Екзогенні геологічні процеси	115
3.	Дозвільна діяльність у сфері використання надр	115
4.	Геологічний контроль за вивченням та використанням надр	116
5.	Державна політика та заходи щодо геологічного вивчення та раціонального використання надр	116
8.	Відходи	116
1.	Структура утворення та накопичення відходів	116
2.	Поводження з відходами (збирання, зберігання, утилізація та видалення)	117
3.	Транскордонне перевезення небезпечних відходів	118
4.	Державна політика та заходи у сфері поведження з відходами	118
9.	Екологічна безпека	119
1.	Екологічна безпека як складова національної безпеки	119
2.	Об'єкти підвищеної небезпеки	120
3.	Радіаційна безпека	120
	Стан радіаційного забруднення території адміністративно-територіальної одиниці	120
	Поведження з радіоактивними відходами	122
	Стан радіаційної безпеки у зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення	122
4.	Екологічна безпека та територіях, які зазнали впливу внаслідок збройної агресії проти України	122
	Шкода, завдана земельним ресурсам	129
	Втрата надр	129
	Збитки, завдані водним ресурсам	129
	Шкода, завдана атмосферному повітрю	130
	Втрати лісового фонду	130
	Збитки, завдані природно-заповідному фонду	130

5.	Державна політика та заходи з екологізації промислового виробництва	130
10.	Промисловість та її вплив на навколишнє природне середовище	131
1.	Структура та обсяги промислового виробництва	131
2.	Вплив на навколишнє середовище	133
	Гірничодобувна промисловість	133
	Металургійна промисловість	133
	Хімічна та нафтохімічна промисловість	134
	Харчова промисловість	134
3.	Державна політика та заходи з екологізації промислового виробництва	134
11.	Сільське господарство та його вплив на навколишнє природне середовище	134
1.	Тенденції розвитку сільського господарства	134
2.	Вплив на навколишнє середовище	135
	Внесення мінеральних і органічних добрив на оброблювані землі та під багаторічні насадження	135
	Використання пестицидів	136
	Зрошення та осушення земель	136
	Тенденції в тваринництві	137
3.	Органічне сільське господарство	138
4.	Державна політика та заходи з екологізації сільського господарства	139
12.	Енергетика та її вплив на навколишнє природне середовище	139
1.	Структура виробництва та використання енергії	139
2.	Ефективність енергоспоживання та енергозбереження	139
3.	Вплив енергетичної галузі на навколишнє середовище	140
4.	Використання відновлювальних джерел енергії та розвиток альтернативної енергетики	140
5.	Державна політика та заходи щодо зменшення впливу енергетики на навколишнє природне середовище	141
13.	Транспорт та його вплив на навколишнє природне середовище	141
1.	Транспортна мережа адміністративно-територіальної одиниці	141
	Структура та обсяги транспортних перевезень	141
	Склад парку та середній вік транспортних засобів	142
2.	Вплив транспорту на навколишнє середовище	143
3.	Державна політика та заходи щодо зменшення впливу	143

	транспорту на навколишнє середовище	
14.	Стале споживання та виробництво	142
1.	Тенденції та характеристика споживання	142
2.	Запровадження елементів сталого споживання та виробництва	144
15.	Державне управління у сфері охорони навколишнього природного середовища	145
1.	Національна та регіональна екологічна політика	145
2.	Удосконалення нормативно-правового регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища	146
3.	Державний нагляд (контроль) у сфері навколишнього природного середовища	147
4.	Виконання державних цільових екологічних програм	147
5.	Державна політика у сфері моніторингу навколишнього природного середовища	148
6.	Оцінка впливу на довкілля	149
7.	Економічні засади природокористування	149
	Економічні механізми природоохоронної діяльності	149
	Стан фінансування сфери охорони навколишнього природного середовища	151
8.	Технічне регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки	152
9.	Державне регулювання природокористування	154
10.	Стан та перспективи наукових досліджень у сфері охорони навколишнього природного середовища	154
11.	Участь громадськості в процесі прийняття рішень з питань, що стосуються охорони навколишнього природного середовища	164
12.	Екологічна освіта та інформування	165
13.	Міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища	169
	Висновки	173

Вступне слово

Внаслідок ведення бойових дій на території Херсонської області з 2022 року відбувається знищення інфраструктури, руйнуються міста та села, горять ліси, зменшується популяція тварин і птахів, що завдає чимало збитків довкіллю та екосистемам Херсонської області.

Починаючи з 24 лютого 2022 року Херсонська область була в тимчасовій окупації. Деокупація правобережної частини Херсонської області відбулася 11 листопада 2022 року. Станом на кінець 2023 року по теперішній час лівобережна частина Херсонської області тимчасово окупована збройними формуваннями країни-агресора. Деокупована правобережна частина Херсонської області знаходиться в зоні бойових дій (безпосереднього вогневого контакту з ворогом) або під постійним артилерійсько-мінометним вогнем ворога.

Однією з найважливіших екологічних проблем під час війни стало забруднення повітря, води та ґрунту. Постійні обстріли міст і населених пунктів призвели до викиду великої кількості токсичних хімічних речовин у навколишнє середовище. Також, обстріли призводять до розливів неочісних стічних вод та викидів небезпечних речовин у навколишнє середовище.

Знищення лісів, місць проживання диких тварин і птахів, природних комплексів завдали значної шкоди екосистемі та негативно вплинуло на біорізноманіття Херсонського регіону.

06 червня 2023 року внаслідок підриву військовими формування рф зруйновано Каховську гідроелектростанцію – це стало екологічною катастрофою для Херсонського регіону.

Підрив греблі Каховської гідроелектростанції наніс шкоди не тільки довкіллю Херсонщини, але і мешканцям деокупованої та тимчасово окупованої території Херсонської області.

Підготовлена Департаментом захисту довкілля та природних ресурсів Херсонської обласної державної адміністрації щорічна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Херсонській області за 2023 рік є узагальненням наявної на момент її підготовки інформації про стан землі, вод, надр, атмосферного повітря, рослинного і тваринного світу, рівні забруднення компонентів довкілля, державний контроль у цій сфері тощо.

Варто зазначити, що остаточні висновки про вплив подій звітного періоду на стан довкілля можна буде зробити після деокупації та очищення територій від вибухонебезпечних предметів.

1. Загальні відомості

1.1. Географічне розташування та кліматичні особливості території

У геоморфологічному плані Херсонська область – слабохвиляста рівнина, розташована в межах найнижчого геоморфологічного рівня України – Причорноморського, з пануючими висотами 50-60 м над рівнем моря, із загальним похилом з північного заходу на південний схід. Пересічна абсолютна висота складає 46 м, максимальна амплітуда висот – 101,4 м.

Природно-територіальний комплекс Херсонщини розташований в південно-західній частині Східноєвропейської рівнини, її Степової зони, південної підзони, Причорноморсько-південностеповій та Причорноморсько-Приазовській сухостепових провінціях. За ландшафто-типовими ознаками ці зони поділяються на області: Бузько-Дніпровську, Дніпровсько-Молочанську, Нижньодніпровську сухостепову та Присивасько-Приазовську сухостепову.

Бузько-Дніпровську область характеризують рівнинно-подові, балочні, яружні, схиліві, заплавнотерасові типи місцевостей, які займають всю правобережну частину області. У геоморфологічному відношенні ця область має найбільші абсолютні відмітки висот і слабкий похил на південь до узбережжя Чорного моря. Розчленованість рельєфу незначна. Коливання відносних висот становить 50-80 м, на півдні – 20-30 м.

Вододіли – це рівнини, які характеризуються наявністю замкнених улоговин, що мають скоріш за все суфозійне походження – подів (Зелений, Чорна долина, Чапельський, Агайманський). Глибина подів – кілька метрів, поширені на лівобережжі, з площею, що коливається від 3 до 160 км².

Протягом зими 2023 року на території Херсонської області переважав підвищений температурний режим погоди. Проходили опади різної інтенсивності у вигляді мряки, дощу, паморозі, мокрого снігу та снігу. В окремі періоди утворювався нетривалий сніговий покрив висотою до 2 см, слабка ожеледь, на дорогах ожеледиця. Середня температура повітря за зимовий період становила 2°C тепла, що на 3°C вище кліматичної норми. Максимальна температура повітря підвищувалась до 16-17°C тепла. Мінімальна температура повітря знижувалась до 11-12°C морозу. Кількість опадів склала 50-67 мм (52-65% сезонної норми). Вітер переважав північно-східного напрямку. Максимальні пориви вітру досягали 14-15 м/с.

Початок весни 2023 року був теплим та вологим. Проходили невеликі та помірні, в окремі дні значні дощі. В нічні та ранкові години виникали тумани. Надалі, протягом більшої частини весняного періоду, переважав прохолодний та вологий режим погоди. Проходили дощі різної інтенсивності, які носили зливовий характер, подекуди спостерігались грози, слабкий град. Середня температура повітря за весняний період становила 11°C тепла, що на 1°C вище кліматичної норми. Максимальна температура повітря підвищувалась до 28°C тепла. Мінімальна температура повітря знижувалась до 5°C морозу. Кількість опадів склала 117-197 мм (110-166% сезонної норми). Вітер переважав північно-східного напрямку. Максимальні пориви вітру досягали 16 м/с.

Потягом літа 2023 року утримувалась жарка, в окремі дні спекотна погода. Періодично проходили короткочасні грозові зливові дощі у супроводі гроз, подекуди випадав град. Середня температура повітря за літній період становила 23°C тепла, що на 1°C вище кліматичної норми. Максимальна температура повітря підвищувалась до 37-38°C тепла. Мінімальна температура повітря знижувалась до 8-9°C тепла. Кількість опадів за склала 104-135 мм (65-103% сезонної норми). Вітер переважав північно-східного напрямку. Максимальні пориви вітру досягали 14-15 м/с.

Восени 2023 року спостерігалась переважно тепла погода. Проходили невеликі та помірні дощі, місцями з грозами. На початку жовтня у повітрі відмічались перші осінні заморозки силою до 2°C. В кінці жовтня встановилась аномально тепла погода, більш характерна для третьої декади вересня. Часом вночі та вранці спостерігались тумани. В кінці листопада відмічались опади у вигляді снігу, мокрого снігу, спостерігалось слабке налипання мокрого снігу та слабка ожеледь, на дорогах ожеледиця. Середня температура повітря за осінній період становила 13-14°C тепла, що на 3°C вище кліматичної норми. Максимальна температура повітря підвищувалась до 31°C тепла. Мінімальна температура повітря знижувалась до 5°C морозу. Кількість опадів склала 141 мм (122-142% сезонної норми). Вітер переважав північно-східного напрямку з переходом на північно-західний. Максимальні пориви вітру досягали 20 м/с.

Середня річна температура повітря за 2023 рік склала 12,4-12,7°C тепла, що на 1,8 вище кліматичної норми. Річна кількість опадів 442-509 мм, що становило 102% від річної норми.

Таблиця 1

Назва метеостанції	А Херсон				В. Олександрівка			
	Температура повітря, °C			Опади, мм	Температура повітря, °C			Опади, мм
	середня	max	min		середня	max	min	
Зима	+2,3	+16,2	-10,7	49,5	+1,6	+17,1	-11,7	67,4
Весна	+11,0	+27,9	-4,5	116,7	+11,0	+28,0	-4,7	197,0
Літо	+23,4	+38,2	+7,5	135,0	+23,3	+37,3	+8,8	103,6
Осінь	+13,8	+31,2	-5,2	140,8	+13,2	+30,9	-5,4	140,5
Рік	+12,7	+38,2	-10,7	442,0	+12,4	+37,3	-11,7	508,5

Таблиця 2

Назва метеостанції	А Херсон				В. Олександрівка			
	Температура повітря, °C			Опади, мм	Температура повітря, °C			Опади, мм
	середня	max	min		середня	max	min	
Зима	+2,3	+16,2	-10,7	49,5	+1,6	+17,1	-11,7	67,4
Весна	+11,0	+27,9	-4,5	116,7	+11,0	+28,0	-4,7	197,0
Літо	+23,4	+38,2	+7,5	135,0	+23,3	+37,3	+8,8	103,6
Осінь	+13,8	+31,2	-5,2	140,8	+13,2	+30,9	-5,4	140,5
Рік	+12,7	+38,2	-10,7	442,0	+12,4	+37,3	-11,7	508,5

1.2. Соціальний та економічний розвиток території

Промисловий комплекс. За період окупації Херсонської області під контролем окупаційних військ перебували всі підприємства харчової, переробної галузі та елеватори. Жодне підприємство в період окупації не здійснило заходів із релокації через технічну неможливість цього процесу, або через заборону окупантів.

Практично всі підприємства області з березня 2022 року припинили свою виробничу діяльність, за винятком окремих підприємств, які забезпечували мешканців області першочерговими продуктами харчування (хлібобулочні вироби, борошно, молочні продукти тощо).

До початку окупаційного періоду на території області було зареєстровано 153 підприємства переробної та харчової галузі, найбільша кількість яких розміщувалась у містах – майже 40% (54 об'єкти) та охоплювала майже всі напрямки споживчого ринку.

У регіоні провадилась діяльність підприємств з наступним орієнтуванням: хлібопекарські, борошномельні, оліє-жирові, овочеконсервні, виноробні, молокопереробні, м'ясопереробні, кондитерські та інші.

Унаслідок збройної агресії РФ проти України, більшість підприємств харчової та переробної галузі тимчасово призупинили свою виробничу діяльність через значне руйнування виробничих споруд, знищення матеріально-технічної бази або їх розграбування: ТОВ «Бериславський-Хлібзавод», ПрАТ «Князя Трубецького» ТМ «Вина князя Трубецького», «Сільськогосподарська АФ «Прогрес», ТМ «Тягинські ковбаси», «ФОП «Червєнков» ТМ «Дем'янович», ТОВ «Данон-Дніпро», ПАТ «Херсонський КХП», ТОВ «Екобіотек-Україна», ПВКФ «Пані Крістіна» та інші.

Також до початку збройної агресії РФ на території області функціонувало 57 зернових складів загальною ємністю 1,9 млн тонн, які забезпечували зберігання, доробку та очищення зерна, більшість з них зруйновано.

Знаходяться на деокупованій території та мають різний ступінь пошкоджень або перебувають у зоні постійних обстрілів 20 зернових елеваторів загальною ємністю 553,5 тис. тонн.

Унаслідок підриву Каховської гідроелектростанції затоплено 11 елеваторів, загальною потужністю 358,5 тис. тонн. Зазначені потужності після звільнення території не працюють, оскільки знаходяться під обстрілами окупаційних військ.

Наразі на деокупованій території знаходиться 51 підприємство, які через постійні обстріли зазнають пошкоджень, а постійна небезпека не дає змоги здійснити повноцінне вивчення руйнувань, а отже і розмір нанесених збитків.

Крім того, внаслідок підриву греблі Каховської гідроелектростанції, у м. Херсоні затопленими опинилися 20 промислових об'єктів, які розташовані на Карантинному острові та прибережних територіях. Також частково або повністю затопленими опинилися виробничі та комерційні об'єкти, розташовані на територіях вже непрацюючих консервного комбінату

та заводу скловиробів, де найбільше постраждали суб'єкти, що розташовувалися у безпосередній близькості до причальної інфраструктури.

У результаті підриву та руйнування греблі Каховської гідроелектростанції, за оперативною інформацією, у м. Олешки затоплено 8 промислових об'єктів, які розташовані на території (або навколо неї) колишнього целюлозно-паперового комбінату, де рівень води становив майже 2 метри. Наразі відсутня достовірна інформація про завдану шкоду через неможливість потрапити на об'єкти. За приблизними оцінками у м. Олешки через затоплення провідних промислових підприємств, збитки від втрати обладнання, рухомого та нерухомого майна, можуть сягнути близько 70 млн. євро (особливо враховуючи вартість майна нещодавно побудованих ТОВ «Дунапак Таврія» та Філії ТОВ «Хенкель Баутехнік Україна», а також вартості відновлення колишньої фабрики фільтрувального паперу зусиллями ТОВ «ЦПК»).

Значних збитків зазнала держава в особі Державної установи «Виробничо-експериментальний Дніпровський осетровий рибовідтворювальний завод ім.Академіка С.Т.Артющика», який розташований у с.Дніпровське. Нанесений прямий фінансовий збиток складає 1016,4 млн. грн. Вартість основних засобів, що зазнали затоплення становить 17,5 млн. грн. Загалом орієнтовна вартість відновлення складає 104,1 млн. грн.

Крім того, до Комісії з обстеження та надання компенсації за пошкоджені і знищені об'єкти нерухомого майна на території Херсонської міської територіальної громади, створеної розпорядженням начальника Херсонської міської військової адміністрації від 30 січня 2023 № 5-р, від юридичних осіб (власників нерухомого майна) надійшли заяви з проханням обстежити об'єкти, пошкоджені внаслідок надзвичайної ситуації, спричиненої руйнуванням греблі Каховської гідроелектростанції, з метою встановлення факту підтоплення та визначення обсягів та характеру пошкоджень.

Суттєвих руйнувань зазнали мережі електро-, водо- та газопостачання. За інформацією Херсонської районної державної (військової) адміністрації на момент деокупації правобережної частини Херсонського району із 75 деокупованих населених пунктів, включаючи і м. Херсон, без електропостачання та централізованого водопостачання залишилися всі 75 населених пунктів, без газопостачання – 29.

Зазначена ситуація негативно вплинула на зниження обсягів виробництва харчової продукції, звузилися ринки збуту готової продукції, складно впроваджуються заходи з модернізації та перепрофілювання виробництва відповідно до сучасних вимог.

В області проводиться робота щодо пошуку міжнародних партнерів, які надаватимуть матеріально-технічну допомогу на відновлення виробничих потужностей переробної та харчової галузі, а також зі зберігання зерна.

В області продовжують відновлювати свою роботу деякі підприємства харчової та переробної галузі.

Крім небезпеки, яка має місце через ворожі обстріли, існує низка проблем, що заважатимуть відновленню виробництва, а саме - відсутність фінансової спроможності для відновлення виробничих потужностей, закупівлі сировини та оплати поточних рахунків.

Після проведення безпекових заходів відновлюють діяльність інші промислові підприємства. Завдяки благодійним, волонтерським організаціям, коштами державного та місцевого бюджетів, власних коштів населення відновлено 310 об'єктів.

На даний час найефективнішим інструментом відновлення ділової активності в країні є Державна програма «Доступні кредити 5-7-9%» (далі – Програма). Від початку військової агресії та після деокупації частини території області підприємці Херсонщини не мали змоги скористатися перевагами Програми через певні обмеження та не могли долучитися до неї.

Протягом 2023 року неодноразово Уряд вносив зміни до Програми, які передбачають додаткові сприятливі умови для бізнесу на територіях зони високого воєнного ризику (деокупованих територіях). Проте частина деокупованої Херсонщини, у тому числі м. Херсон, належить до територій, на яких ведуться або можливі активні бойові дії. Відповідно до умов державних програм підтримки бізнесу підприємці таких територій не можуть брати участь у програмах та отримувати фінансову підтримку.

Незважаючи на складну ситуацію в області та м. Херсоні, підприємства комунальної власності здійснюють заходи, направлені на стабілізацію та продовження повноцінної діяльності.

Розвиток малого та середнього підприємництва. Через дії агресора та постійне загострення безпекової ситуації 99% підприємств деокупованої частини Херсонщини не відновили діяльність.

Від початку війни ліквідувалися (припинили діяльність) 446 юридичних осіб (у тому числі у 2023 році – 158) та 9097 фізичних осіб-підприємців (у тому числі у 2023 році – 4172).

У 2023 році, за даним податкових органів, в області зареєстровано 162 нові юридичні особи (приріст – 4 од.) та 2506 фізичних осіб-підприємців (зменшення на 1666 од.).

З інших областей до Херсонської області перереєструвалися 146 юридичних осіб та 116 фізичних осіб підприємців.

Станом на 01 січня 2024 року від середнього та малого бізнесу до бюджетів усіх рівнів надійшло 1953,6 млн грн, у т.ч. до місцевого – 1219,4 млн грн, до державного – 734,2 млн грн. Частка малого та середнього бізнесу у доходах місцевих бюджетів у 2023 році склала 44,6%.

Структура надходжень місцевих бюджетів у розрізі видів податків наступна: податок на доходи фізичних осіб – 69,5%, єдиний податок – 23,4%, плата за землю – 3,4%.

Структура надходжень у розрізі галузей: охорона здоров'я – 18,5%, промисловість – 20,05%, освіта – 16,03%, торгівля – 7,2%, сільське господарство – 8,8%.

Також на деокупованій території Херсонщини відновили свою роботу ряд банків.

Отримання додаткового фінансування залишаються однією з важливих проблем відновлення бізнесу в 2023 році.

Станом на 01 січня 2024 року кредитний портфель підприємців Херсонщини в рамках державної програми підтримки «5-7-9» складає 3199 млн. грн та збільшився з початку року на 85 млн. грн або на 3,2%.

Разом з тим, через існуючі обмеження щодо участі у програмі підприємців, які здійснюють діяльність у зоні активних бойових дій, доступ до державної допомоги обмежений.

Крім того, дієвим механізмом підтримки підприємницьких ініціатив є реалізація мікрогрантів в рамках державної програми «є-Робота».

У 2023 році мікрогранти на розвиток власного бізнесу у розмірі 250 тис. грн отримали 12 мешканців деокупованої частини Херсонської області.

Сільськогосподарське виробництво. Земельний фонд Херсонської області становить 2846 тис. га. Відповідно до цільового використання у структурі фонду сільськогосподарські угіддя займають 69,2% до загальної площі території (1968 тис. га), площа ріллі – 90,2% від загальної площі сільськогосподарських угідь (1777 тис. га).

Загальна площа звільнених територій складає понад 6,83 тис. кв. км (683 тис. га).

Площа потенційно замінованих сільськогосподарських угідь на звільнених територіях Херсонської області становить 508,3 тис. га (25% від загальної кількості сільгоспугідь області). З них обстежено на вибухонебезпечні предмети (далі – ВНП) підрозділами Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Територіальної оборони, Збройних сил України, державним підприємством «УКРОБОРОНСЕРВІС» – 141,75 тис. га. Площа сільськогосподарських угідь, що знаходяться в окупації та потенційно забруднені ВНП, становить близько 1320 тис. га.

Розпорядженням начальника обласної військової адміністрації від 23 лютого 2023 року № 91 утворено координаційний штаб з питань очищення території Херсонської області від вибухонебезпечних предметів. Як результат, на звільнених територіях регіону організовано роботу щодо визначення потреб в розмінуванні сільськогосподарських угідь та виробничих потужностей. Опрацьовано 957 заявок (повідомлень) стосовно проведення обстежень на наявність мін та ВНП на площі більше 195 тис. га.

За оперативними даними, станом на кінець 2023 року розміновано 1932 га сільськогосподарських угідь, прилеглих до території Херсонської територіальної громади, а саме - здійснено розмінування у сільськогосподарських підприємствах: Херсонський державний аграрно-економічний університет (654 га сільськогосподарських угідь), ТОВ НВФ «Дріада» (517 га), ТОВ «Агро-Діло» (750 га), фермерське господарство «Любава» (11 га), які на розмінованих сільськогосподарських угіддях посіяли озимі зернові культур під урожай 2024 року.

Однак, враховуючи ситуацію в країні, що склалася в результаті військової агресії російської федерації, проведення робіт з обстеження та розмінування сільгоспугідь за державні кошти потребує значних людських і матеріально-технічних ресурсів, а також певного часу.

Площа сільськогосподарських угідь, які розмінувано в рамках гуманітарного розмінування складає 89 тис. га, дані землі активно використовуються аграріями. Незважаючи на складну ситуацію, що склалася внаслідок військових дій, аграрії Херсонщини провели посівну кампанію 2023 року.

Так, у 2023 році в області зібрано зернових та зернобобових культур з площі 23,6 тис. га, намолочено 60,7 тис. тонн, при середній врожайності 25,7 ц/га, з яких пшениці – 35,4 тис. тонн (при урожайності 30,1 ц/га), ячменю – 20,9 тис. тонн (22,5 ц/га). Крім того, ріпаку зібрано на площі 2,7 тис. га та намолочено 4,4 тис. тонн (16,3 ц/га), соняшника – 45,0 тис. тонн з площі 31,5 тис. га (14,3 ц/га).

Овочевих культур зібрано 74,7 тис. тонн з площі 2,1 тис. га, з яких томатів 45,8 тис. тонн, картоплі накопано 17,2 тис. тонн з 1,01 тис. га.

Потужним фактором вирощування стабільних врожаїв сільськогосподарських культур в області є зрошення.

Проте більшість зрошуваних систем та насосні станції знаходяться на окупованій території. Внаслідок проведення бойових дій, їх зруйновано та пошкоджено, а прилеглі території та сільськогосподарські угіддя заміновано російськими військами.

Оцінити в повному обсязі стан меліоративних земель та збитки, нанесені окупантами, унеможливлено тим, що деокупована правобережна сторона перебуває під постійними ворожими обстрілами, а території потребують обстеження та розмінування.

Разом з тим, унаслідок підриву греблі Каховської гідроелектростанції 06 червня 2023 року, відсутні можливості подальшого функціонування всіх меліоративних систем (і зруйнованих, і вцілілих), каналів та інших гідротехнічних споруд, для яких Каховське водосховище було джерелом водопостачання.

В області створена організація водокористувачів (ОВК) «Інгулецька», яка є найбільшою меліоративною системою відкритого типу (24 господарства, до структури якої увійшли Інгулецька, Спаська та Явкинська зрошувальні системи, що надають послуги зрошення земель на території 121,5 тис. га, з них 103,3 тис. га у Миколаївській та 18,2 тис. га у Херсонській областях.

Також проводиться організаційна робота щодо створення ОVK «Лиманецька», яка сприятиме відновленню та розвитку Лиманецької зрошувальної системи.

До початку військових дій значна увага сільгосптоваровиробників приділялася розвитку галузі тваринництва. Внаслідок проведення активних бойових дій та окупації Херсонської області військами РФ зруйновані виробничі та господарські приміщення, знищено поголів'я тварин у

підприємствах та в господарствах населення. Більша частина тваринницьких господарств знаходиться на окупованій лівобережній території області.

На деокупованій території Херсонської області, до початку військової агресії російської федерації, налічувалося 22 господарства, які займалися тваринництвом, з них працюють лише 8. Однак більшість тваринницьких і господарських приміщень, в яких утримується поголів'я, потребують значного відновлення.

На правобережжі Херсонщини проводять діяльність 3 господарства, які мають статус суб'єкта племінної справи у тваринництві – це СТОВ «Дніпро», СВК «Борозенське» та СВК «Зоря Моторного».

Разом з тим, на деокупованій території області відновили свою роботу та здійснюють відповідну діяльність державні установи ветеринарної медицини.

Однак наукові установи, дослідні станції аграрної сфери правобережжя регіону, через окупацію та обстріли військовими російської федерації, поки не відновлювали свою роботу.

Освіта. З огляду на безпекову ситуацію в області, приміщення закладів освіти не використовуються для здійснення навчального процесу.

У 2023 році 91 заклад дошкільної освіти організував для 6847 дітей, які проживають на деокупованій території, індивідуалізований процес здобуття освіти через дистанційну форму навчання проти 54 закладів і 2997 вихованців 2022 року.

Наразі у закладах дошкільної освіти навчаються 38 здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, які потребують I - V рівнів підтримки в інклюзивних групах.

При пункті незламності, розгорнутому на базі дошкільного підрозділу Херсонського НВК № 56 Херсонської міської ради, створено дитячу точку «Спільно» за підтримки міжнародної організації ЮНІСЕФ, яка має на меті створення безпечного простору для об'єднання дітей деокупованої території м. Херсона. За підтримки ЮНІСЕФ у дитячому центрі створено комфортні умови та розвивальне середовище для дітей різного віку.

У 2023/2024 навчальному році 187 закладів загальної середньої освіти здійснюють навчальний процес виключно у дистанційній формі.

Станом на 01 січня 2024 року із 63607 учнів 14393 дитини перебувають на окупованій території, 24850 дітей – на підконтрольній, 24364 дитини – за кордоном.

У 2023 році забезпечено доступність освіти для 602 дітей з особливими освітніми потребами у 346 інклюзивних класах. Також у 44 спеціальних класах навчається 440 дітей із особливими освітніми потребами. Для 40 таких дітей застосовано форму педагогічного патронажу.

У 2023/2024 навчальному році здійснювали навчальний процес 15 закладів позашкільної освіти, із них 1 утворений у 2023 році як позашкільне відділення ліцею.

Охорона здоров'я. Станом на 01 січня 2024 року загальна мережа закладів охорони здоров'я області складала 80 установ, а саме: 31 заклад

первинної ланки надання медичної допомоги (112 фельдшерсько-акушерських пунктів, 173 фельдшерські пункти, 32 пункти здоров'я та 153 лікарські амбулаторії); 27 закладів вторинної ланки надання медичної допомоги; 14 закладів третинної ланки надання медичної допомоги та 8 інших закладів.

Станом на 01 січня 2024 року на деокупованій території області зруйновано 26 закладів охорони здоров'я (16% від загальної кількості закладів): лікарня вторинного рівня, 6 лікарських амбулаторій та 19 фельдшерських і фельдшерсько-акушерських пунктів.

Пошкоджень зазнали 109 медичних установ (66,5%), з них: 24 заклади, які надають медичну допомогу, 32 лікарських амбулаторії, 46 фельдшерських і фельдшерсько-акушерських пунктів та 7 інших медичних установ.

Наразі на деокупованій території області із 164 працює 138 закладів охорони здоров'я всіх рівнів надання медичної допомоги, зокрема 7 центрів первинної медико-санітарної допомоги та 1 самостійна амбулаторія загальної практики – сімейної медицини, в їх складі (43 амбулаторії, 86 ФАПів/ФП), 20 лікарень (вторинного та третинного рівнів) та 15 інших закладів.

На деокупованій території, після проведення ремонтних робіт, з 50 медичних установ (37%): 24 заклади відновлено повністю та 26 – частково або в процесі відновлення.

Захист прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. До повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну у 2022 році в області функціонувало 8 патронатних родин, метою діяльності яких є забезпечення захисту прав дитини, яка через складні життєві обставини тимчасово не може проживати разом з батьками, надання їй та її сім'ї послуг, спрямованих на повернення у сім'ю відповідно до найкращих інтересів дитини.

Станом на 31 грудня 2023 року в області функціонує патронатна родина з м. Каховки, в якій виховується 1 дитина (на даний час сім'я знаходиться у м. Одесі), та 1 родина з м. Гола Пристань, яка з 2 дітьми евакуювалася до Республіки Польща. Не надають послуги патронату 6 родин: з 1 родини діти вибули у серпні 2023 року внаслідок влаштування їх на виховання в дитячий будинок сімейного типу, 2 родини перебувають на окупованій території та 3 родини знаходяться за кордоном.

За оперативними даними, протягом 2023 року діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які перебувають на обліку служб у справах дітей області не усиновлювалися.

Культура. Протягом 2023 року проводився моніторинг пошкоджень будівель закладів культури та об'єктів культурної спадщини, що постраждали внаслідок збройної агресії РФ проти України з щомісячним інформуванням Міністерства культури та інформаційної політики України. Організовувалося проведення протиаварійних робіт з ліквідації наслідків ворожих обстрілів будівель обласних закладів культури.

За попередніми даними, на території області внаслідок військової агресії РФ пошкоджень/руйнувань зазнало 242 заклади культури (у тому числі 16

будівель закладів культури обласного підпорядкування). 39 закладів зруйновано повністю, інші 202 мають пошкодження різного ступеня.

Враховуючи перебування деокупованої частини області під постійними ворожими обстрілами, частково відновлено (ремонтні роботи, заміна вікон тощо) 7 будівель закладів культури.

У 2023 році проводилася робота щодо відновлення діяльності закладів культури з урахуванням безпекової ситуації.

Наразі за місцеперебування надають культурні послуги Херсонський обласний академічний музично-драматичний театр ім.М.Куліша та Херсонська обласна бібліотека для юнацтва ім.Б.Лавреньова. Інші заклади обласного підпорядкування через знаходження будівель у центральній частині міста та їх пошкодження внаслідок обстрілів, за місцеперебування не приймають відвідувачів. Основна діяльність проводиться із використанням дистанційних форм, також здійснюється виїзне обслуговування мешканців деокупованих територіальних громад.

У 2023 році спеціалістами обласної державної адміністрації та працівниками обласних музейних закладів проведена робота щодо евакуації залишків музейного фонду Херсонського обласного краєзнавчого музею та комунального закладу «Херсонський обласний художній музей ім.О.Шовкуненка» Херсонської обласної ради в безпечне місце. Також організовано тимчасове переміщення в більш безпечне місце музейних предметів, що зберігалися в комунальному закладі «Білозерський музей ім.Дитра Багалія» Білозерської селищної ради та в музеї історії селища Козацьке (Новокаховська ТГ).

На території області налічується 10031 об'єкт культурної спадщини, в тому числі пам'яток археології – 7808, історії – 2152, мистецтва – 71 (із них пам'ятки національного значення: археології – 104, історії – 6, мистецтва – 3).

За результатами моніторингу попередньо відомо про 98 пам'яток, які зазнали пошкоджень унаслідок ворожих обстрілів та про 75, які постраждали внаслідок підриву РФ греблі Каховської гідроелектростанції (без урахування внутрішньо комплексних об'єктів).

Після викрадення у жовтні 2022 року російськими окупаційними військами документів Національного архівного фонду та облікової документації, державним архівом області складено акти про їх викрадення.

Продовжуються роботи щодо створення фонду користування на документи Національного архівного фонду, що зберігаються в державному архіві області.

Розвиток туристичного потенціалу. У довоєнний період потенціалом для розвитку туризму Херсонської області була наявність потужного природно-ресурсного комплексу. До лютого 2022 року в області налічувалося понад 1500 об'єктів відпочинку, оздоровлення та розміщення. Серед них 45 дитячих оздоровчих таборів, 10 спеціалізованих санаторних закладів, 26 садиб зеленого туризму, 18 заміських комплексів, 72 цілорічні готельні комплекси, 230 закладів комунальної, державної, колективної власності на узбережжях морів,

решта – заклади приватного сектору. Загальний ліжковий фонд – понад 150 тис. місць. Наразі майже 90% туристичних об'єктів та інфраструктури розташовані на тимчасово окупованій частині області, в зв'язку з чим інформація щодо реального стану об'єктів майже відсутня.

Наявні туристичні об'єкти на деокупованій правобережній Херсонщині знаходяться у складному становищі. Зібрана інформація щодо туристичних об'єктів на деокупованій території, для виконання першочергових заходів для відновлення роботи за умови відносно безпечної ситуації, підтвердила їх незадовільний стан.

Фактично знищена вся туристична інфраструктура, території заміновано, забруднено ВМП предметами, на деяких ділянках розбита і згоріла техніка, спостерігаються розливи паливно-мастильних речовин, пошкодження екосистем вирвами від вибухів, фортифікаційними спорудами (окопами, бліндажами).

Крім наслідків окупації, значного екологічного лиха природоохоронним територіям завдано підризом греблі Каховської гідроелектростанції НПП «Нижньодніпровський», НПП «Кам'янська Січ», через який ще багато років буде тривати довгостроковий процес відновлення природних об'єктів.

Попри всю складну ситуацію сьогодення у туристичній сфері області, даний напрям залишається пріоритетним у розвитку регіону. При залученні значних інвестиційних впливів можливе створення та оновлення туристично-курортного комплексу європейського рівня з урахуванням сучасних напрямків і тенденцій розвитку.

Фізичне виховання та спорт. У 2023 році постійно проводився моніторинг стану спортивних закладів деокупованої частини області на предмет руйнування та пошкодження. Проведено попередню інвентаризацію 79 об'єктів та до державного електронного реєстру спортивних споруд включено 59 споруд. Загалом зазнали пошкоджень або руйнувань близько 27 об'єктів спортивної інфраструктури (без урахування тимчасово окупованих територій).

Також унаслідок воєнних дій постраждали спортивні заклади, які опікуються спортом вищих досягнень, а саме: КЗ «Херсонська школа вищої спортивної майстерності» ХОР, КЗ «Херсонський фаховий спортивний коледж» ХОР.

Зазнали пошкоджень і заклади дитячо-юнацького спорту: зруйновано КЗ «Обласна комплексна дитячо-юнацька спортивна школа з боксу та інших видів спорту» ХОР та частково завдано шкоди Дитячо-юнацькій спортивній школі із зимових видів спорту.

Під час обстрілу російськими окупантами зруйновано льодову арену дитячо-юнацької спортивної школи із зимових видів спорту, ремонт покрівлі якої завершено перед окупацією РФ території області.

Окрім того, перебування на Дитячо-юнацькій спортивній школі № 2 та Дитячо-юнацькій спортивній школі з веслувальних видів спорту не можливо у зв'язку з тим, що тренувальні бази цих закладів знаходяться на лівобережжі Дніпра.

Проте попри зруйновану інфраструктуру та бойові дії на території Херсонщини, спортивне життя краю не зупинялося.

Протягом 2023 року в області виконувалися завдання та заходи комплексної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2019 – 2023 роки, затвердженої рішенням обласної ради від 14 грудня 2018 року № 1094. Однак у 2023 році фінансування заходів програми здійснювалося частково. Спортсмени Херсонщини приймали участь у тренуваннях та змаганнях за межами області, виходячи з їх фінансових можливостей, а також за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством.

До війни в області функціонувало 32 дитячо-юнацьких школи та 2 спеціалізовані дитячо-юнацькі школи олімпійського резерву, частина яких знаходиться на окупованих територіях. Попри те, що багато дітей виїхало, вони й нині займаються в інших областях та залишаються спортсменами цих шкіл.

Соціальний захист населення. Відповідно до заходів обласної програми соціального захисту людей похилого віку, осіб з інвалідністю, підтримки сім'ї, утвердження тендерної рівності та протидії торгівлі людьми на 2020 - 2024 роки, затвердженої рішенням обласної ради від 20 грудня 2019 року № 1506 (зі змінами) на 2023 рік, станом на 28 грудня 2023 року, надано матеріальну допомогу 7094 особам на загальну суму 38802 тис. грн.

В області проводиться робота щодо відновлення установ, які надають соціальні послуги.

З початку 2022 року в області функціонувало 10 інтернатних закладів, розрахованих на 1519 ліжок-місць, з яких: 3 геріатричні пансіонати, 5 психоневрологічних, 1 спеціальний та 1 дитячий будинок-інтернат, які підпорядковувалися Департаменту соціального розвитку Херсонської обласної державної адміністрації.

9 інтернатних закладів знаходяться на окупованій території Херсонської області, окупаційною владою змінено керівництво то примусово евакуйовано підопічних/вихованців до тимчасово окупованої території АР Крим. З них один психоневрологічний будинок-інтернат знаходиться на деокупованій території, в якому після деокупації перебувало 309 підопічних. У зв'язку з чисельними обстрілами, всіх підопічних евакуйовано до аналогічних закладів Миколаївської, Черкаської та Тернопільської областей у кількості 300 осіб. Інших підопічних забрали родичі у відпустку та 1 особа перебуває у лікарні на лікуванні. Наразі заклад призупинив свою діяльність.

На деокупованих територіях функціонують 7 територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) (далі – територіальні центри) та 8 центрів надання соціальних послуг, з них 11 – у сільській місцевості і 4 – у містах, та 6 стаціонарних відділень для постійного або тимчасового проживання, якими виявлено 9 тис. громадян області, що потребували соціального обслуговування; фактично обслуговано 8,9 тис. осіб, що складає 98%.

Станом на 01 січня 2024 року на деокупованих територіях знаходиться 6 (шість) відділень стаціонарного догляду (при Великоолександрівському,

Високопільському, Калинівському, Нововоронцовському центрах надання соціальних послуг та Бериславському, Новоолександрівському територіальних центрах, з них 1 функціонує - Великоолександрівський).

У зв'язку із постійними з обстрілами російськими військовими з 5 відділень стаціонарного догляду підопічних евакуйовано до м. Кривий Ріг та Дніпропетровської області.

У відділенні стаціонарного догляду для постійного або тимчасового проживання громадян комунальної установи «Центр надання соціальних послуг» Великоолександрівської селищної ради проживало 16 громадян. Заклад за рахунок гуманітарної допомоги забезпечений продуктами харчування, питною водою, сезонним одягом та взуттям, лікарськими засобами і засобами медичного призначення (перев'язувальних матеріалів, підгузків тощо) у повному обсязі, світло, вода та тепло є.

В області запроваджено механізм забезпечення заходами з реабілітації дітей з інвалідністю за принципом «гроші ходять за людиною». Станом на 31 грудня 2023 року до управлінь соціального захисту населення подали 34 заяви на проходження реабілітації, укладено 34 договори на суму 709,2 тис. грн, 30 дітей з інвалідністю пройшли реабілітацію на суму 651,8 тис. грн.

Підпорядкований обласній державній адміністрації комунальний заклад Херсонської обласної ради «Олешківський дитячий будинок-інтернат» знаходиться на тимчасово окупованій території Херсонської області.

З моменту деокупації частини території Херсонської області загальна кількість евакуйованих з пунктів евакуації складає 46681 осіб, з них дітей 6382 та 468 маломобільних осіб.

Поїздом евакуйовано 8940 осіб, з них 1434 дітей та 247 маломобільних осіб.

Автомобільним транспортом – 37741 осіб, з них 4948 дітей та 221 маломобільна особа.

Надання адміністративних послуг. На деокупованій території Херсонської області в 16 територіальних громадах відновлено роботу ЦНАП та його віддалені робочі місця (ВРМ).

Загалом 100% ЦНАПів деокупованої частини області відновили свою роботу, відкривши/відновивши доступи до 15 реєстрів, держателями яких є Державна міграційна служба (РТГ, ЄДДР), Мін'юст (ДРРП, ЄДР, ДРАЦС), Мінрегіон (ЄДЕССБ); Держгеокадастр (ДЗК), ДП Дія (реєстр пошкодженого та знищеного майна) у 68 точках деокупованої території Херсонської області, забезпечивши надання громадянам 158,6 тис. адміністративних послуг.

Після моніторингу технічного стану приміщень діючих ЦНАПів визначено перелік об'єктів будівництва/ремонту приміщень ЦНАПів у Борозенській сільській, Високопільській селищній, Дар'ївській сільській, Кочубеївській сільській, Милівській сільській, Новоолександрівській сільській територіальних громадах, проєкти по яких можливо реалізувати в рамках «Special Assistance Programme for Eastern Ukraine (GCA) -EU4ResilientRegions», що фінансується за кошти Європейського Союзу.

Разом з тим, визначено необхідність відновлення приміщень ЦНАПів у Станіславській сільській, Бериславській міській, Великоолександрівській селищній, Високопільській селищній, Кочубеївській сільській, Милівській сільській, Новоолександрівській сільській, Новорайській сільській територіальних громадах.

На територіях деокупованих населених пунктів області керівниками ЦНАПів підготовлено та прийнято графіки виїзних прийомів громадян адміністраторами ЦНАПів у тих громадах, де відвідування території є більш безпечним. Виїзний прийом здійснюється за потребою та попереднім записом. Відновлення зручних і доступних умов для отримання громадянами - фізичними та юридичними особами адміністративних послуг, забезпечення доступності та покращення якості надання адміністративних послуг із застосуванням європейських практик обслуговування включені до плану заходів з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Херсонській області на 2023 - 2024 роки.

Зайнятість населення та ринок праці. Послугами Херсонської обласної служби зайнятості протягом 2023 року скористалися більше 10,5 тис. громадян, які шукали роботу, з них, 8,9 тис. осіб мали статус зареєстрованого безробітного. Допомогу по безробіттю отримували більше 2 тис. осіб.

За сприяння центрів зайнятості за видами економічної діяльності, найбільше громадян працевлаштовано у сільському господарстві (29%), на підприємствах торгівлі та ремонту (20%), у державному управлінні, обороні (14%).

Також за сприяння Державної служби зайнятості 40 безробітних проходили професійне навчання. Зокрема кількість безробітних, які навчалися у центрах професійно-технічної освіти Державної служби зайнятості, становила 38 осіб.

За видами економічної діяльності, більшість вакансій налічується у закладах державного управління (31%), у сфері охорони здоров'я (30%), на підприємствах постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (16,7%), у сфері торгівлі (7%).

Надання оперативної інформації про стан погашення заборгованості із виплати заробітної плати на підприємствах (установах, організаціях), які розміщені на території області, та активізація роботи тимчасових комісій з питань погашення заборгованості із заробітної плати (грошового забезпечення), пенсій, стипендій та інших соціальних виплат не є можливим з огляду на безпекову ситуацію в регіоні.

Також ряд підприємств державної та комунальної власності області захоплено окупаційною владою, що призвело до втрати комунікації.

Загальна заборгованість із виплати заробітної плати станом на 01 січня 2024 року по Херсонській області складала 4536 тис. грн на 8 підприємствах, у тому числі: на деокупованій території – на 4 підприємствах, сума заборгованості – 3421 тис. грн, на окупованій території – на 4 підприємствах,

сума заборгованості – 1115 тис. грн. У порівнянні з початком року (10568 тис. грн) заборгованість зменшилася у 2,3 раза, або на 6032 тис. грн.

Дорожньо-транспортний комплекс. Спільно з автоперевізниками забезпечено роботу з налагодження регулярного автобусного сполучення з деокупованими населеними пунктами. Відновлено роботу автостанцій.

Приміські та міжміські автобусні маршрути, де організатором перевезень є обласна державна адміністрація, обслуговували 2 перевізники: ТОВ «Іксора», ТОВ «Херсонське АТП 16527». До війни кількість перевізників становила 21 од.

Більша частина внутрішньо обласних маршрутів проходять територією лівобережної частини області, тому у зв'язку з окупацією не обслуговуються.

Спільно з автоперевізниками відновлено роботу 16 приміських та міжміських маршрутів на території області.

Разом з ГО «Проліска» та АДРА запущено 19 соціальних (безкоштовні) маршрутів до найбільш віддалених сільських населених пунктів.

Спільно з Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури України відновлено роботу 14 міжобласних та міжнародних маршрутів з м.Херсона, смт Великої Олександрівки та Високопілля.

Також спільно з АТ «Укрзалізниця» відновлено роботу 3 потягів сполученням: Херсон – Київ (№ 101/102); Херсон – Київ (№ 255/256); Херсон – Львів (№ 109/110).

Надано сприяння в організації приміського потягу № 6322/6321 сполученням Миколаїв – Вантажний – Снігурівка до ст.Біла Криниця.

Унаслідок окупації та бойових дій повністю зруйновано аеровокзал, пошкоджено оновлену злітно-посадкову смугу, перон, викрадено навігаційну та аеродромну техніку міжнародного аеропорту «Херсон».

Наразі для відновлення роботи аеропорту орієнтовно необхідно – 62,5 млн дол. США (2493 млн грн).

У квітні 2023 року розпочато роботи з очистки перону та території, прилеглої до зруйнованих будівель аеровокзалу та готелю від залишків техніки, уламків конструкцій, осколків від снарядів і ракет, а також іншого сміття. Проводиться розбирання зруйнованої будівлі аеровокзалу.

З обласного бюджету з початку поточного року виділено кошти у сумі 2,5 млн грн на виплату заробітної плати працівникам КП Херсонської обласної ради «Херсонські авіалінії» та матеріально-технічне забезпечення підприємства.

Відновлення роботи міжнародного аеропорту «Херсон» можливо виконати після деокупації лівобережної території області та завершення бойових дій.

На правобережній частині Херсонської області внаслідок агресії російської федерації, пошкоджено 1065 км автомобільних доріг загального користування місцевого значення та 7 мостових споруд через річку Інгулець.

У 2023 році із зруйнованих мостових споруд відновлено чотири, а саме:

- міст на автодорозі О 220420 Заповіт – Бобровий Кут, км 0+530, довжина мосту 60,75 м (с.Бобровий Кут);
- міст на автодорозі О 220604 Заградівка – Кочубеївка, км 5+982, довжина мосту 36,6 м (с.Заградівка);
- міст на автодорозі О 220409 Кочубеївка – Давидів Брід, км 30+19, довжина мосту 93,6 м (с.Давидів Брід);
- міст на автодорозі О-220411 Біла Криниця – Велика Олександрівка, км 8+840.

Збудовано тимчасові мости:

- міст на автодорозі О 220609 Орлове – Іванівка, км 9+550, довжина мосту 112,75 м (с.Наталине);
- міст на автодорозі О 220405 Калініндорф – Калинівське, км 5+400, довжина мосту 111,92 м (смт Калинівське);
- влаштовано переправу поруч із мостом на автодорозі О 220608 Зарічне – Архангельське, км 3+200, довжина мосту 26,67 м (смт Архангельське).

Також ДУ «Місцеві дороги» збудовано тимчасовий міст біля с. Старосілля та дві тимчасові переправи через паводковий канал біля с. Правдине.

Проїзди до населених пунктів по всіх зруйнованих мостах на автомобільних дорогах місцевого значення забезпечено.

На дорогах місцевого значення, за рахунок експлуатаційного утримання, проведено аварійно-відновлювальні роботи на ділянках загальною протяжністю 269,6 км.

Завершено роботи з капітального ремонту проїзної частини по вул.Миру в смт Велика Олександрівка.

Розвиток будівництва та забезпечення населення житлом. Після постійних ворожих обстрілів, чималих пошкоджень та руйнувань зазнали та продовжують зазнавати об'єкти соціально-культурної сфери, критичної інфраструктури, багатоквартирний та індивідуальний житловий фонд населення, майнові комплекси та технічні потужності сільськогосподарських підприємств різної форм власності.

На деокупованій території області у результаті руйнування греблі Каховської гідроелектростанції зазнали затоплення 35 населених пунктів, підтоплено 3821 будинок.

Станом на 31 грудня 2023 року подано 4619 заяв на отримання компенсації за пошкоджене майно та нараховано компенсації 1541 заявнику на загальну суму 247,3 млн грн. Відмовлено 1426 заявникам. Головною причиною відмови є знаходження пошкодженого об'єкту нерухомого майна житлового призначення в зоні активних бойових дій.

Надання грошових коштів для будівництва замість знищеного будинку садибного типу, садового або дачного будинку не проводилося в зв'язку з тим, що ця державна програма станом на 31 грудня 2023 року знаходиться в стадії розробки та впровадження.

Станом на 31 грудня 2023 року подано 452 заяви на отримання сертифікатів для придбання житла замість знищеного, сформовано 124 сертифікати на загальну суму 149 млн. грн, жодного – не використано.

У 2023 році в області комісійно обстежено 7960 будівель на предмет фіксації пошкоджень та руйнувань. Технічне обстеження внаслідок відсутності фінансування та розтушування більшості об'єктів в зоні активних бойових дій не проводилося та проєктно-конструкторська документація не розроблялася.

Розпочато реалізацію проєкту «Надання підтримки внутрішньо переміщеним та евакуйованим особам шляхом організації монтажу комплексу тимчасового модульного містечка (з розробкою схеми та кошторису) с.Киселівка, Херсонського району Херсонської області», зокрема розроблено проєктно-конструкторську документацію та підписано договір на виконання робіт;

Станом на 01 січня 2022 року в житловому фонді області створено 1408 ОСББ у 1646 житлових будинках. Наразі моніторинг щодо створення ефективного власника житла здійснюється у житловому фонді на деокупованих територіях.

Станом на 31 грудня 2023 року у житловому фонді області на деокупованих територіях створено 831 ОСББ у 955 житлових будинках

На території області у 2023 році не діяла жодна регіональна програма, спрямована на будівництво або відновлення житлового фонду.

В Україні презентували масштабну ініціативу «Пліч-о-пліч», у межах якої 15 областей допоможуть відновити населені пункти Херсонщини, які постраждали внаслідок бойових дій та окупації російською армією. Ініціатива передбачає відбудову 26 деокупованих населених пунктів Херсонщини силами областей і спроможних громад. Йдеться про відновлення житла та інфраструктури, створення умов для повернення херсонців у свої домівки.

Ремонтні бригади з різних куточків країни, здебільшого на волонтерських засадах, долучаються до відбудови Херсонської області. Зокрема:

- Вінниччина відновлює смт Калинівське,
- Волинь – с.Благодатівка,
- Дніпропетровщина – села Ольгине, Старолісся, Бобровий Кут,
- Житомирщина – с.Трифонівка,
- Закарпаття – села Новопавлівка та Олександрівка,
- Івано-Франківщина – с.Давидів Брід,
- Кіровоградщина – с.Мала Олександрівка,
- Львівщина – села Нова Зоря, Таврійське та смт Біла Криниця,
- Одещина – села Киселівка, Благодатне та Новодмитрівка,
- Полтавщина – села Чкалове та Правдине,
- Рівненщина – села Заградівка, Орлове та Кочубеївка,
- Тернопільщина – смт Архангельське,
- Хмельниччина – смт Високопілля,
- Черкащина – села Новопетрівка та Іванівка,
- Буковина – село Новомиколаївка.

Проект відбудови «Пліч-о-пліч» також поширили на Борозенську громаду Херсонської області, згідно якого у громаді відновлять пошкоджені та повністю зруйновані житлові будинки.

Загалом у межах пілотного проєкту заплановано відновити понад 3500 об'єктів. Протягом 2023 року відновлено більше 950 об'єктів.

Житлово-комунальне господарство та комунальна інфраструктура. В зв'язку із підривом збройними формуваннями РФ греблі Каховської гідроелектростанції зниження рівня підземних вод спостерігалось з 06 червня 2023 року у населених пунктах Нововоронцовської, Новорайської, Новоолександрівської та Милівської громад Бериславського району Херсонської області.

Для усунення негативних наслідків зневоднення населених пунктів прибережної частини Каховського водосховища, на території яких у свердловинах значно знизився рівень води, опрацьовано питання щодо буріння нових свердловин та відновлення водопровідних мереж у відповідності до розпорядження Кабінету Міністрів України від 06 червня 2023 року № 498-р «Про виділення коштів з резервного фонду державного бюджету Дніпропетровській, Запорізькій, Миколаївській та Херсонській обласним державним адміністраціям для здійснення заходів щодо забезпечення транспортування питної води для потреб цих регіонів», яким розподілено Херсонській обласній військовій адміністрації 384,5 млн. грн.

Станом на кінець 2023 року відповідно до переліків витрат № 1 – 8, пов'язаних із здійсненням невідкладних заходів щодо забезпечення транспортування питної води для потреб Херсонщини, до обласного бюджету надійшли кошти у розмірі 100,2 млн. грн.

Загалом бюджетні зобов'язання за 18 договорами склали 149,4 млн грн, з них 89,8 млн. грн. у 2023 році.

Касові видатків склали 14,1 млн. грн. (з них: 3,7% від виділених Урядом коштів; 14% від отриманих коштів відповідно до 8 переліків; 15,7% від бюджетних зобов'язань на 2023 рік).

Інвестиційна діяльність. Залучення інвестицій для відновлення та розбудови підприємств критичної інфраструктури регіону, сільського господарства, переробної промисловості, альтернативної енергетики, харчової промисловості, машинобудування, суднобудування, транспортно-логістичної та туристично-рекреаційних сфер наразі стримується через надвисокі інвестиційні ризики та перебування деокупованих громад області в зоні активних бойових дій

Однак після деокупації частини Херсонщини наразі здійснюється переоцінка інвестиційних проєктів.

Торгівля. Споживчий ринок. Окупація області завдала серйозного удару по всіх підприємствах, спричинивши трансформацію споживчого попиту.

Значна частина торговельних мереж закрилася, а мережеві торговельні компанії втратили контроль над своїми торговельними центрами.

Після деокупації частини області та м. Херсона першочерговим завданням суб'єктів господарювання у сфері торгівлі було сприяння щодо відновлення діяльності та забезпечення населення якісними товарами першої необхідності.

Через постійні ракетні обстріли деокупованих територій області та обласного центру зокрема, пошкодження окупантами інфраструктурних об'єктів, перебої зі світлом та евакуацією населення у більш безпечні регіони, у галузі роздрібної торгівлі регіону відбулися негативні процеси згортання матеріально-технічної бази торгових підприємств, що стало причиною скорочення чисельності торговельних об'єктів.

Попри всі виклики, станом на 01 січня 2024 року наразі на території Херсонської територіальної громади, працюють великі торгові мережі: «АТБ-МАРКЕТ» – 8 од., ТОВ «Сільпо-Фуд» – 2 од., ТОВ «Таврія В», ТОВ «Еко МАРКЕТ», «Ідеал», «СУПЕРМАРКЕТ Україна» та низка дрібних – фірмових магазинів Херсонського маслозаводу, «Green МАРКЕТ», «Гая Балувана», «Сита Хата», ТОВ «Вигідна покупка» (магазини «Аврора»), ТОВ «Червоний маркет», мережа магазинів «Еко Сегмент», ТОВ «Руш» (лінія магазинів «EVA»), ТОВ «ЮНО» (українська мережа магазинів «PROSTOR») тощо. Мережі намагаються забезпечити роботу максимальної кількості своїх магазинів. У супермаркетах в наявності бутильована вода, крупи, молочна продукція, ковбасні вироби, солодощі, овочі та свіжі фрукти.

Також працювали продовольчі магазини в селах Зеленівка – 8 од., Комишани (12+1 (будівельних матеріалів), Наддніпрянське (2), Богданівка (1), Зимівник (1+1 промисловий), Антонівка (1), Інженерне (1), Молодіжне (1), Петрівка (1), Приозерне (1), Садове (2) та Степанівка (7).

Здійснювали торгівлю харчовими продуктами та засобами гігієни, мають широкий асортимент продукції в достатній кількості на території м. Херсона універсальні ринки (підприємство «Центральний ринок» Херсонської обласної спілки споживчих товариств, підприємство «Дніпровський ринок» Херсонської обласної спілки споживчих товариств, «Таврійський» ТОВ «Південьсільгосптехвідродження», «Північний» ТОВ «Комерційний центр», «Житлоселище», ТОВ «Унікум ЛТД», ТОВ «Шуменський ринок» та ринкові містечка.

Працював пункт видачі інтернет-магазину «Розетка» (у точці видачі можна придбати товари, продукти і засоби гігієни, дрібну побутову техніку та аксесуари, обігрівачі та плити, корм для тварин).

У залежності від безпекової ситуації відновлюють роботу будівельні супермаркети мережі «Строй-Ка» та «33 квадратних метри».

Поновили свою роботу низка комерційних банків, яка надавали повний спектр банківських послуг: АТ «Райффайзен Банк», АТ «Укргазбанк», АТ «А-Банк», «МТБ Банк», АТ «Sense Bank», АТ «Укрексімбанк», АТ «ПУМБ», АТ «Кредобанк», АТ «УКРСИББАНК». Найбільше відділень відкрили державні банки АТ КБ «ПриватБанк» та АТ «Ощадбанк».

Екологічна безпека. До основних завдань в сфері охорони навколишнього середовища віднесено запровадження та обслуговування функціонування державної системи моніторингу навколишнього природного середовища. Проте, через військові дії, тимчасову окупацію лівобережної частини області, а також відсутність коштів на фінансування заходів, зазначене завдання суб'єктами моніторингу не реалізоване.

Станом на початок 2024 року на території 17 територіальних громад Херсонської області розташовано 71 тимчасове місце видалення відходів, будівельних матеріалів, які утворилися внаслідок збройної агресії російської федерації та надзвичайної ситуації, пов'язаної з підливом греблі Каховської гідроелектростанції.

Виготовлена проектно-кошторисна документація на будівництво комплексу по сортуванню побутових відходів м.Берислав Херсонської області (за межами населеного пункту). Однак його будівництво призупинено через військову агресію російської федерації.

Рішенням сесії Чорнобаївської територіальної громади від 09 квітня 2021 року № 112 затверджено експертний звіт щодо розгляду проектної документації за робочим проектом «Будівництво станції сортування ТПВ на території Чорнобаївської сільської ради Херсонського району Херсонської області».

Розроблено програму поводження з твердими побутовими відходами на території Станіславської сільської територіальної громади на 2023 рік.

Проводиться робота щодо впровадження пілотного проекту з облаштування сміттесортувальної станції на території Білозерської селищної ради із залученням Станіславської сільської територіальної громади.

У 2023 році Херсонська обласна військова адміністрація неодноразово зверталася до Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України та до Кабінету Міністрів України стосовно виділення коштів на виконання природоохоронного заходу по забезпеченню екологічно безпечного збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, видалення, знешкодження і захоронення відходів та небезпечних хімічних речовин, у тому числі непридатних або заборонених до використання в сільському господарстві хімічних засобів захисту рослин, які зберігаються на території Херсонської області роз'їзд Срочний, 504 км, Федорівська сільська рада, у кількості 1434,9 тонн. Для утилізації небезпечних відходів необхідні кошти у розмірі 138,6 млн. грн. (у цінах 2021 року).

Залишається потреба у будівництві та реконструкції очисних споруд і каналізаційних мереж населених пунктів Херсонської області, у тому числі с.Високопільля, міст Берислав та Херсон. Зазначені населені пункти перебувають під постійними обстрілами з окупованої лівобережної частини області. Запропоновано включити заходи з будівництва або реконструкції очисних споруд і каналізаційних мереж до Планів відновлення територіальних громад (їх частин) та Херсонської області, а також до проекту Плану заходів з відновлення та розвитку територій, що постраждали внаслідок надзвичайної

ситуації, спричиненої руйнуванням греблі Каховської ГЕС, розробником якого є Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України.

У 2023 році реалізовано захід із забезпечення заходів щодо належного поводження з відпрацьованими лампами розжарювання, отриманими АТ «Укрпошта» в рамках реалізації експериментального проєкту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10 січня 2023 року № 25 «Про реалізацію експериментального проєкту щодо створення сприятливих умов для забезпечення ефективного споживання електричної енергії населенням» (зі змінами). На вказаний природоохоронний захід використано кошти обласного бюджету в сумі 65,4 тис. грн. для утилізації 119,9 тис. шт. ламп розжарювання

Переважна більшість природоохоронних заходів, передбачених Програмою охорони довкілля Херсонської області на 2022 - 2024 роки, затвердженої рішенням XII сесії обласної ради VII скликання від 18 лютого 2022 року № 450 (зі змінами) не реалізується через тимчасову окупацію лівобережної частини та постійні обстріли правобережної частини області.

Паливно-енергетичний комплекс та енергозбереження. У зв'язку з окупацією більшої частини області російськими загарбниками та через постійні обстріли військами РФ з лівого берегу заходи щодо проведення енергетичного менеджменту в будівлях державної та комунальної форми власності, проведення робіт з термосанації та термомодернізації закладів соціально-бюджетної сфери і розвитку енергетичної інфраструктури з використанням відновлювальних джерел енергії (будівництво нових сонячних та вітрових електростанцій) у 2023 році не реалізовувалися.

Наразі першочерговим завданням є забезпечення населення безперебійним електропостачанням. Через ворожі обстріли постійно зазнають пошкоджень електромережі та тимчасово припиняється електропостачання населених пунктів.

У 2023 році із 59 деокупованих населених пунктів Херсонського району після деокупації електропостачання поновлено в 54.

Також відновлено електропостачання до 120 населених пунктів Бериславської, Великоолександрівської, Високопільської, Калинівської, Милівської, Нововоронцовської, Новоолександрівської, Тягинської, Борозенської, Новорайської, Нововоронцовської територіальних громад.

Працівники АТ «Херсонобленерго» продовжують проводити ремонтно-відновлювальні роботи на території деокупованих територіальних громад. Проведення робіт ускладнюється браком спецтехніки, мінуванням території та постійними обстрілами з боку агресора.

Збереження та розвиток територій природно-заповідного фонду. Наразі очищення територій та об'єктів ПЗФ від вибухонебезпечних предметів не здійснюється, через активні обстріли та бойові дії.

У зоні затоплення спричиненого підливом греблі Каховської ГЕС знаходились 42 території та об'єкти природно-заповідного фонду Херсонської

області з 84, загальною площею 96097,6 га або 26% від загальної площі природно-заповідного фонду області.

Наповнення бюджету, оптимізація і контроль бюджетних витрат. Темп зростання доходів місцевих бюджетів (без трансфертів та власних надходжень бюджетних установ) за 2023 рік склав 72,0% до показника 2022 року, що на 4,7 відсоткового пункту менше показника, затвердженого програмою соціально-економічного та культурного розвитку Херсонської області на 2023 рік.

Невиконання показника пов'язано із прийняттям Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України», відповідно до якого з 01 жовтня 2023 року податок на доходи фізичних осіб від оподаткування доходів у вигляді грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями, поліцейськими та особами рядового і начальницького складу, зараховується в повному обсязі до спеціального фонду Державного бюджету України.

Згідно з інформацією Державної податкової служби у 2023 році податкові декларації екологічного податку подали 473 платника, сума фактичних надходжень екологічного податку до бюджетів спеціального фонду у Херсонській області склало 2028,85 тис.грн, з них до спеціального фонду обласного бюджету – 991,2 тис. грн.

2. Атмосферне повітря

2.1. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря

У 2023 році на деокупованій території Херсонської області основними забруднювачами атмосферного повітря є АТ «Херсонгаз», Білозерська районна дільниця та Великоолександрівська дільниця ПАТ «Херсонгаз», АТ «Херсонська Теплоелектроцентрально», Міське комунальне підприємство «Херсонтеплоенерго», АТ «Арселорміттал Берислав», Комунальне некомерційне підприємство «Нововоронцовська центральна лікарня» Нововоронцовської селищної ради. Усього за 2023 рік викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами склали 5 429,9 тис. тонн.

Зменшення обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря пов'язано з початком військового вторгнення російської федерації на територію України, коли виробничі процеси були майже зупинені та порушено логістичні шляхи збуту продукції, постачання сировини та перебої з енергопостачанням.

2.1.1. Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря

Динаміка обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря за 2023 рік та два попередніх

Таблиця 3

Показники	2021 рік	2022 рік	2023 рік
1	2	3	4
Загальна кількість (одиниць) дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, виданих у поточному році суб'єкту господарювання, об'єкт якого належить до:	-	-	-
другої групи	-	-	-
третьої групи	-	-	-
Викиди забруднюючих речовин та парникових газів від стаціонарних джерел, тис. т	17,1	6,0	5,5
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел у розрахунку на км ² , т	0,6	-	-
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел у розрахунку на одну особу, кг	16,9	-	-

2.1.2. Основні забруднювачі атмосферного повітря (за видами економічної діяльності)

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря за видами економічної діяльності за 2023 рік

Таблиця 4

№ з/п	Види економічної діяльності	Обсяги викидів за регіоном	
		тис.т	Відсоток до загального підсумку
1	2	3	4
Усього		5,5	100
1	За видами економічної діяльності, у тому числі:		
1.1	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	0,0	0,4
1.2.	Переробна промисловість	0,0	0,1
1.3.	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	5,4	98,7
1.4.	Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	0,0	0,1
1.5.	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	0,0	0,0
1.6.	Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	0,0	0,0
1.7.	Освіта	0,0	0,0
1.8.	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,1	0,7

2.2. Транскордонне забруднення атмосферного повітря

На деокупованій території Херсонської області спостереження за транскордонним забрудненням атмосферного повітря не проводиться.

2.3. Якість атмосферного повітря в населених пунктах

Лабораторія спостережень за забрудненням атмосферного повітря Херсонського обласного центру з гідрометеорології проводить моніторинг стану атмосферного повітря щодо наявності та кількості викидів забруднюючих речовин в атмосферному повітрі в місті Херсоні.

Через збройну агресію РФ та у зв'язку з тимчасовою окупацією Херсонської області у 2022 році систематичні спостереження за станом атмосферного повітря населених пунктів Херсонської області не проводилися.

Систематичні спостереження на деокупованій правобережній частині Херсонської області почали проводитися з серпня 2023 року, щоденно, крім вихідних, на чотирьох стаціонарних постах спостережень у місті Херсоні.

Найбільшим джерелом забруднення атмосфери міста є транспорт, вантажний, приватний, громадський та військова техніка. Автотранспорт дає 70% усіх токсичних викидів в атмосферу. Загальні викиди токсичних речовин залежать від потужності і типу двигуна, режиму його роботи, технічного стану автомобіля, швидкості руху, стану дороги, якості палива.

Основними токсичними інгредієнтами, якими забруднюється повітря під час експлуатації пересувних джерел є: оксид вуглецю, оксиди азоту, легкі органічні сполуки, діоксид сірки, вуглеводні та речовини у вигляді суспендованих твердих частинок. Крім того, від пересувних джерел забруднення в атмосферу надходить діоксид вуглецю. Слід зауважити, що надходження забруднюючих речовин від пересувних джерел забруднення та виробничої техніки у всіх районах області переважають над викидами стаціонарних джерел.

В місті Херсоні досить широко використовується кам'яне вугілля, нафтопродукти та природний газ. Це вже само по собі визначає забруднення міста продуктами згорання. Житлові будинки та виробничі приміщення частково опалюються газовими та електричними приладами.

Оцінюючи стан забруднення атмосферного повітря в ході середньомісячних концентрацій, перевищення середньодобових гранично – допустимих концентрацій (ГДК_{с.д.}), відмічались по діоксину азоту (3,2-3,5 ГДК_{с.д.}), фенолу (1,1-2,1 ГДК_{с.д.}) формальдегіду (1,8-2,9 ГДК_{с.д.}). По іншим домішкам середні концентрації нижче гранично – допустимих. Разові максимальні концентрації спостерігались в місті по діоксиду азоту 2,0 ГДК_{м.р.}, фенолу 3,8 ГДК_{м.р.}, формальдегіду 1,8 ГДК_{м.р.}.

Аналізуючи в цілому стан атмосферного повітря міста Херсона в 2023 році, неможливо зробити порівняння з минулим роком, у зв'язку з тимчасовою окупацією збройними формуваннями країни-агресора.

За інформацією Державної установи «Херсонський обласний центр контролю та профілактики хвороб Міністерства охорони здоров'я України»

протягом 2023 року у місті Херсон проведено дослідження 877 проб атмосферного повітря на вміст пилю, азоту діоксиду, аміаку, ангідриду сірчистого, вуглецю оксиду, сірководню, фенолу та формальдегіду. За результатами проведених досліджень перевищення гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин в атмосферному повітрі не виявлено.

Необхідно зазначити, що в ході бойових дій на території Херсонської області виникали надзвичайні ситуації, пов'язані з забрудненням атмосферного повітря, ґрунтів, поверхневих водойм в результаті пожеж в лісових масивах, руйнування промислових об'єктів та об'єктів комунальної інфраструктури. Лісові пожежі та пошкодження об'єктів інфраструктури призводили до забруднення атмосферного повітря, рівні яких неможливо оцінити у зв'язку із відсутністю моніторингових спостережень в населених пунктах на території Херсонської області.

Рівні забруднюючих речовин в атмосферному повітрі в зоні та агломерації
(агломераціях)*

Таблиця 5

Назва забруднюючої речовини	Номер пункту спостережень	Річне середнє значення забруднюючої речовини*	Зафіксовані перевищення граничних рівнів або цільових показників забруднюючих речовин**	Зафіксовані перевищення інформаційного або порогів небезпеки забруднюючих речовин***
1	2	3	4	5
Речовини у вигляді суспендованих твердих частинок, недиференційованих за складом	5	22,7	0	0
	6	30,9	0	0
Діоксид сірки	5	7,2	0	0
	6	8,4	0	0
	7	7,3	0	0
Оксид вуглецю	2	561,3	0	0
	5	407,7	0	0
	6	1307,1	0	0
	7	740,7	0	0
Діоксид азоту	5	134,8	38	0
	6	141,3	28	0
	7	134,9	13	0
Оксид азоту	5	85,6	0	0
Фенол	5	3,1	15	0
	6	3,5	16	0
	7	6,4	20	0
Формальдегід	5	5,6	4	0
	6	7,0	7	0
	7	8,6	2	0

Примітка:

* - проведено перерахунок масової концентрації забруднюючих речовин від мг/м³, визначено концентрації забруднюючих речовин, до мкг/м³, які наводяться у одиницях вимірювання маси, визначених у додатку 2 Порядку здійснення державного моніторингу постановою Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2019 року №827.

** - у зв'язку з відсутністю уточнення періоду усереднення даних, надано кількість перевищень максимально разових гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин в атмосферному повітрі, затверджених Наказом МОЗ №52 від 14.10.2020 р.

*** - концентрації високих (більше 5) максимально разових гранично допустимих значень.

2.4. Стан радіаційного забруднення атмосферного повітря

Радіоекологічний стан деокупованої частини Херсонської області є безпечним. На деокупованій території області відсутні радіаційно-небезпечні об'єкти. Природний радіаційний фон знаходиться в межах 12 – 14 мкР/год.

За інформацією ДУ «Херсонський обласний центр контролю та профілактики хвороб Міністерства охорони здоров'я України» у 2023 році було виконано 1874 вимірів гама-фону в місті Херсоні та селищі Нововоронцовка на деокупованій території Херсонської області. Показники гамма-фону знаходились в межах природних значень.

Херсонський обласний центр з гідрометеорології щоденно проводить моніторинг радіаційний фон.

Радіоактивне забруднення атмосферного повітря у 2023 році
(за даними Херсонського обласного центру з гідрометеорології)

Таблиця 6

Пункт спостереження	Гамма-фон, мкР/год, середньомісячні значення											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Агromетеорологічна станція Херсон	14	14	14	14	14	14	13	13	14	14	14	14
Метеорологічна станція В. Олександрівка	12	12	13	12	12	12	12	12	13	12	13	12

2.5. Вплив забруднюючих речовин на здоров'я людини та біорізноманіття

Через бойові дії погіршується стан повітря - це детонування різних видів боєприпасів та використання артилерійської зброї, ракет, авіабомб, також пожежі в екосистемах, влучання снарядів у нафтобази та інші промислові об'єкти, що призводить до утворення додаткових викидів в атмосферне повітря.

Внаслідок вибухів боєприпасів у атмосферне повітря може потрапити чадний газ, сірка, вуглекислий газ, водяна пара, бурий газ, свинець, сажа, що негативно впливають на здоров'я людей та довкілля.

Перше місце за ступенем хімічної небезпеки для людини посідає забруднення атмосферного повітря. Людина споживає за добу і в цілому за життя в об'ємному відношенні повітря набагато більше, ніж води і їжі. Маючи природні захисні бар'єри, які певною мірою захищають людину від потрапляння шкідливих речовин до організму через шлунково-кишковий тракт, організм людини не має таких бар'єрів та надійних природних механізмів від потрапляння шкідливих речовин через дихальні шляхи. Через це, не викликає сумніву про наявність ризиків для здоров'я людини від забруднення повітря.

Виникають хвороби у яких забруднення повітря може відігравати значну роль – це хвороби дихальної системи.

Може збільшуватись кількість хворих з гіпертонічною хворобою, злоякісними новоутвореннями, патологією органів дихання. Частіше реєструється алергічний дерматит, гострі респіраторні захворювання з астматичним компонентом, набряк Квінке, бронхіальна астма.

Реакції організму на забруднення залежать від індивідуальних особливостей: віку, статі, стану здоров'я. Як правило, більш уразливі діти, хворі та люди похилого віку.

Шкідливі речовини, що містяться в атмосфері, впливають на людський організм при контакті з поверхнею шкіри або слизистою оболонкою. Разом з органами дихання забруднювачі вражають органи зору і нюху, а впливаючи на слизисту оболонку гортані, можуть викликати спазми голосових зв'язок.

Ознаки і наслідки дій забруднювачів повітря на організм людини виявляються переважно в погіршенні загального стану здоров'я: з'являються головні болі, нудота, відчуття слабкості, знижується або втрачається працездатність.

2.6. Державна політика та заходи у сфері поліпшення та відновлення стану атмосферного повітря

Програма державного моніторингу у галузі охорони атмосферного повітря зони «Херсонська», затверджена рішенням Х сесії обласної ради VIII скликання 17 грудня 2021 року № 397, погоджена листом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 11 листопада 2021 року № 25/6-12/24087-21.

Згідно програми охорони довкілля Херсонської області на 2022-2024 роки затвердженої рішенням XII сесії Херсонської обласної ради VII скликання від 18.02.2022 № 450, на 2022 – 2023 роки заплановано захід з охорони атмосферного повітря, а саме:

- проведення лабораторних досліджень стану навколишнього природного середовища на наявність небезпечних хімічних речовин у Херсонській області.

У 2022 року майже вся територія Херсонської області зазнала тимчасової окупації військовими російської федерації. Правобережна частина області звільнена 11 листопада 2022 року, а лівобережна на сьогоднішній день знаходиться під тимчасовою окупацією.

Станом на 2023 рік безпекова ситуація області залишається вкрай складною. Відсутність доступу до територій, втрата та руйнування інфраструктури, втрата кадрів впливають на можливість повноцінно реалізувати державне управління у галузі охорони атмосферного повітря. У 2022 – 2023 роках програми не виконувалися.

3. Зміна клімату

3.1. Тенденції зміни клімату

За даними Національного центру екологічної інформації (National Centers for Environmental Information) 2023 рік став найтеплішим роком з початку глобальних досліджень у 1850 році, коли температура на $1,18^{\circ}\text{C}$ ($2,12^{\circ}\text{F}$) перевищила середній показник 20-го століття, який становив $13,9^{\circ}\text{C}$ ($57,0^{\circ}\text{F}$). Це значення на $0,15^{\circ}\text{C}$ ($0,27^{\circ}\text{F}$) більше, ніж попередній рекорд, встановлений у 2016 році. Загалом у 2023 році на Землі було приблизно на $2,45^{\circ}\text{F}$ (або приблизно на $1,36^{\circ}\text{C}$) тепліше, ніж у середньому доіндустріальному періоді кінця 19-го століття (1850-1900).

Останні 10 років є найтеплішими за всю історію спостережень. Десять найтепліших років у 174-річному рекорді припали на останнє десятиліття (2014—2023). Слід зазначити, що 2005 рік, який став першим роком, у якому було встановлено новий глобальний температурний рекорд у 21 столітті, став 12-м найтеплішим роком за всю історію спостережень. 2010 рік, який на той час перевищив 2005 рік, тепер став 11-м найтеплішим роком за всю історію спостережень.

На відміну від 2021 і 2022 року, які були пов'язані з холодною фазою південного коливання Ель-Ніньо (ENSO), також відомою як Ла-Нінья, 2023 рік швидко перемістився на нейтральну територію ENSO, перейшовши до епізоду теплої фази, Ель Ніньо, до червня. ENSO впливає не лише на глобальну погоду, але й на глобальну температуру. Як видно на рисунку, під час теплої фази ENSO (Ель-Ніньо) глобальні температури, як правило, вищі, ніж у нейтральні для ENSO роки або роки Ла-Нінья, тоді як глобальні температури, як правило, трохи нижчі під час епізодів холодної фази ENSO (Ла-Нінья). Незважаючи на те, що 2021 і 2022 роки не входять до числа п'яти найтепліших років за всю історію спостережень, глобальна річна температура зростала в середньому на $0,06^{\circ}\text{C}$ ($0,11^{\circ}\text{F}$) за десятиліття з 1850 року і більш ніж у три рази вище ($0,20^{\circ}\text{C}$ / $0,36^{\circ}\text{F}$) з 1982 року.

Протягом 2023 року кожне місячне значення глобальної аномалії температури на поверхні входило до семи найтепліших, причому з червня по грудень кожен був найтеплішим таким місяцем за всю історію спостережень.

Рік характеризувався майже рекордно високими температурами на більшій частині земної кулі.

З точки зору глобальної кількості опадів, 2023 рік був роком переходу, пов'язаного з довгостроковим підвищенням глобальної температури поверхні та короткостроковою зміною ТПМ Тихого океану від умов Ла-Нінья до поточних умов Ель-Ніньо. 2023 рік мав найвищу глобальну середню температуру поверхні за всю історію, чому сприяли теплі умови Ель-Ніньо SST протягом останніх двох третин року. Ці температурні умови поверхні впливають на глобальну кількість опадів і структуру.

Вміст тепла в океані (ОНС) є важливим для розуміння та моделювання глобального клімату, оскільки $> 90\%$ надлишкового тепла в системі Землі

поглинається океаном. Крім того, розширення через збільшення тепла океану сприяє підвищенню рівня моря. Зміна ОНС розраховується на основі різниці спостережуваних температурних профілів від довгострокового середнього.

Річний глобальний вміст тепла в океані (ОНС) у 2023 році для верхніх 2000 метрів був рекордно високим, перевищивши попередній рекорд, встановлений у 2021 році. П'ять найвищих ОНС відбулися за останні п'ять років (2019-2023). Регіони північної частини Тихого океану, Північної Атлантики, Середземного моря та південних океанів також мали найвищий ОНС з 1950-х років.

3.2. Політика та заходи у сфері скорочення антропогенних викидів парникових газів та адаптації до зміни клімату

Зміна клімату – одна з найгостріших екологічних проблем які стоять перед людством. Згідно прогнозів провідних міжнародних наукових центрів з дослідження клімату, протягом наступного століття температура підвищиться на 2-5 градусів за Цельсієм. Такі темпи глобального потепління спричинять серйозні кліматичні зміни і різні екосистеми опиняться під загрозою зникнення.

Першим рішучим кроком у вирішенні питання зміни клімату стало підписання Рамкової конвенції ООН про зміну клімату у червні 1992 році в Ріо-де-Жанейро. У багатьох відношеннях Конвенція є безпрецедентною міжнародною угодою, яку на сьогодні ратифіковано 194 країнами. Шляхи вирішення цієї проблеми: зменшення викидів і збільшення поглиначів парникових газів. Природний парниковий ефект на Землі підтримується завдяки віковому балансу між викидами парникових газів і утриманням їх поглиначами. Найбільшими поглиначами вуглекислого газу, доля якого становить близько 70% сукупних антропогенних викидів парникових газів, вуглецю є океан і наземна біомаса. Таким чином, зменшення вирубки і додаткове насадження лісів можуть у значній мірі знизити антропогенний тиск на клімат Землі. З іншого боку, зменшення викидів парникових газів за рахунок впровадження екологічно чистих технологій, підвищення ефективності використання енергоресурсів, а також застосування альтернативних (поновлюваних) джерел енергії може істотно вплинути на тенденцію зміни клімату.

15 березня 1999 року Україна підписала Кіотський протокол та визнала, що державний сектор економіки і приватний бізнес можуть і повинні запобігати глобальному потеплінню.

Базовими аспектами у сфері адаптації до зміни клімату є:

- визначення шляхів досягнення скорочення або обмеження викидів парникових газів;
- створення і стійке функціонування національної системи для оцінки викидів і поглинання парникових газів, національної системи реєстрації;
- розроблення програми участі у гнучких механізмах Кіотського протоколу - проектах спільного впровадження та міжнародної торгівлі квотами на викиди парникових газів;

- наукова підтримка всієї діяльності, пов'язаної із питанням зміни клімату;
- участь громадськості у прийнятті рішень з національних дій в царині зміни клімату, що є складовою побудови громадянського суспільства в державі.

12 грудня 2015 року під час проведення двадцять першої Конференції Сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату було прийнято нову глобальну кліматичну угоду, яка отримала назву «Паризька угода». Зазначена угода і прийняті Конференцією Сторін рішення є надзвичайно широкими за змістом і фактично охоплюють всю світову економіку. Імплементация Паризької угоди, перш за все, сприятиме прискоренню впровадження інноваційних, високоефективних технологій і матиме наслідком закінчення ери викопного палива. Всі без винятку країни повинні визнати свої національні цілі зі скорочення викидів парникових газів, технологічного переозброєння та адаптації до зміни клімату.

Наступники кроками імплементації Паризької угоди стали:

- Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07 грудня 2016 року № 932-р було схвалено Концепцію реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року (далі – Концепція).

Основні напрями реалізації Концепції:

- зміцнення інституційної спроможності щодо формування і забезпечення реалізації державної політики у сфері зміни клімату;
- запобігання зміні клімату через скорочення антропогенних викидів і переходу до низько вуглецевого розвитку держави;
- адаптація до зміни клімату, підвищення опірності та зниження ризиків, пов'язаних із зміною клімату.

- Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 06 грудня 2017 року № 878-р затверджено план заходів щодо виконання Концепції. В рамках виконання Концепції у 2019 році Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів», який введено в дію з 1 січня 2021 року. Цей Закон визначає правові та організаційні засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів та спрямований на виконання зобов'язань України за міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, зокрема Угодою про асоціацію між Україною та Євросоюзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, а також на виконання вимог Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та Паризької угоди.

Питання кліматичної адаптації, тобто пристосування до кліматичних змін, що вже відбуваються та відбуватимуться найближчим часом, стає сьогодні надзвичайно актуальним. Виникає потреба в розробленні та реалізації плану заходів з адаптації до зміни клімату. Адаптація до глобальної зміни клімату – це пристосування у природних чи людських системах як відповідь на фактичні або очікувані кліматичні впливи або їхні наслідки, що дозволяє знизити шкоду та скористатися сприятливими можливостями.

20 жовтня 2021 року Кабінетом Міністрів України прийнято розпорядження № 1363–р, яким схвалено Стратегію екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року та операційний план реалізації у 2022 – 2024 роках Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року. Стратегія розроблена з метою підвищення рівня екологічної безпеки, зменшення впливів та наслідків зміни клімату в Україні.

Стратегічними цілями є:

- зменшення рівня промислового забруднення;
- створення ефективної системи хімічної безпеки;
- забезпечення раціонального використання природних ресурсів;
- досягнення «доброго» екологічного стану вод;
- забезпечення сталого лісоуправління та підвищення здатності лісових екосистем адаптуватися до зміни клімату;
- підвищення ефективності державної системи оцінки впливу на довкілля та державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища;
- збереження біорізноманіття та забезпечення розвитку природнозаповідного фонду в Україні;
- підвищення обізнаності представників центральних і місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які уповноважені на прийняття рішень у сфері навколишнього природного середовища, з питань пом'якшення та адаптації до зміни клімату.

Програма державного моніторингу у галузі охорони атмосферного повітря зони «Херсонська», затверджена рішенням Х сесії обласної ради VIII скликання 17 грудня 2021 року № 397, погоджена листом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 11 листопада 2021 року № 25/6-12/24087-21.

Згідно програми охорони довкілля Херсонської області на 2022-2024 роки затвердженої рішенням XII сесії Херсонської обласної ради VII скликання від 18.02.2022 № 450, на 2022 – 2023 роки заплановано захід з охорони атмосферного повітря, а саме:

- проведення лабораторних досліджень стану навколишнього природного середовища на наявність небезпечних хімічних речовин у Херсонській області.

У 2022 року майже вся територія Херсонської області зазнала тимчасової окупації військовими російської федерації. Правобережна частина області звільнена 11 листопада 2022 року, а лівобережна на сьогоднішній день знаходиться під тимчасовою окупацією.

Станом на 2023 рік безпекова ситуація області залишається вкрай складною. Відсутність доступу до територій, втрата та руйнування інфраструктури, втрата кадрів впливають на можливість повноцінно реалізувати державне управління у галузі охорони атмосферного повітря. У 2022 – 2023 роках програми не виконувалися.

3.3. Політика та заходи у сфері охорони озонного шару

Озонний шар Землі - це шар атмосфери (стратосфери), у межах якого концентрація молекул озону (O_3) у 10 разів вища, ніж біля поверхні Землі. Завдяки порівняно високій концентрації озону тут інтенсивно поглинається ультрафіолетова частина сонячної радіації яка небезпечна для живих організмів. Наслідки руйнування озонного шару можуть бути загрозливими для здоров'я населення, глобального потепління і зміну клімату.

На руйнування озонного шару впливають хлорфторвуглеводні хімікати, які використовують в холодильниках, у складі аерозолів, миючих речовинах у багатьох галузях промисловості, а також галони, що входять до складу вогнегасних сумішей. Руйнування озону відбувається при утворенні на базі цих речовин високореактивних форм хлору й фтору.

Поняття охорони озонного шару включає цілий комплекс різнопланових проблем – це забруднення повітря – що завдає шкоди здоров'ю людей, довкіллю. Також це проблема технічна, бо вона виникає в силу технічних факторів, а її вирішення вимагає вдосконалення технології виробництва, нових сучасних методів перероблення відходів, встановлення засобів спостереження і контролю навколишнього середовища.

Озонний шар почав виснажуватись у 1970-х роках, а 1985-го вчені виявили в ньому величезну діру. Як наслідок 6 вересня 1987 року було підписано Монреальський протокол, метою якого є захист озонного шару, необхідного для збереження життя на Землі. У Монреальському протоколі перелічено речовини та їхні сполуки, які руйнують озонний шар. Кожна нова речовина, присутність якої є руйнівною для озонного шару, додавалася до Протоколу спеціальною поправкою.

12 грудня 2019 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про регулювання господарської діяльності з озоноруйнівними речовинами та фторованими парниковими газами» яким впроваджуються обов'язкові вимоги, що передбачені Монреальським протоколом про речовини, що руйнують озонний шар, а також регламентами ЄС у цій сфері.

Цей Закон регулює правовідносини щодо виробництва, імпорту, експорту, зберігання, використання, розміщення на ринку та поводження з озоноруйнівними речовинами, фторованими парниковими газами, товарами та обладнанням, які їх містять або використовують, що впливає на озонний шар та на рівень глобального потепління.

4. Водні ресурси

4.1 Водні ресурси та їх використання

4.1.1. Загальна характеристика

Херсонська область розташована в південній частині України в Причорноморській низовині, степовій зоні, на нижній течії річки Дніпро. Омивається Чорним і Азовським морями, а також Сивашем (Гнилим морем).

Водні об'єкти займають 29,121 тис. га на території Херсонської області.

Херсонська область представлена однією великою річкою – Дніпром (довжина в межах області – 200 км) з Каховським водосховищем; середньою річкою – Інгульцем (180 км) і 5 малими річками загальною довжиною в межах області – 123, 53 км.

На виконання доручення Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала від 19 серпня 2021 року № 19111/66/1-21 та на виконання протокольного рішення за підсумками наради щодо виконання пункту 5 Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 квітня 2021 року «Про заходи державної регіональної політики на підтримку децентралізації влади», введеного в дію Указом Президента України від 29 квітня 2021 року № 180/2021 проведено інвентаризацію водних об'єктів, лісових ресурсів, об'єктів державної та комунальної власності, розташованих на території Херсонської області.

Відповідно до проведеної інвентаризації всього на території області обліковується 524 водних об'єкта, площею 29120,7343 га, в тому числі 258 ставків площею 7999,9814 га, 10 водосховищ площею 8355,6035 га, 7 водойм площею 253,2939 га, 249 озер площею 12511,8555 га. Порівняно з 2020 роком (площа водних об'єктів 430,539 тис. та) площа зменшилася у зв'язку з осезенням Каховського водосховища.

По території області протікає 7 річок, з них найбільші: р.Дніпро протяжністю 200 км, р.Інгулець – 180 км та р.Каланчак – 54,75 км.

4.1.2. Водокористування та водовідведення

За даними державної звітності за формою 2ТП – водгосп (річна) за 2023 рік прийнято 27 звітів про використання води на деокупованій території Херсонської області.

Одне із найбільших забруднювачів області є: Міське комунальне підприємство «Виробниче управління водопровідно-каналізаційного господарства міста Херсона». Згідно звітності за формою 2 ТП – водгосп (річна) за 2023 рік, зазначеним підприємством відведено зворотних (стічних) вод усього 2622,2 тис. куб. м., з яких нормативно – очищених на очисних спорудах біологічної очистки 2622,2 тис. куб. м.. Стічних вод проходило очистку на очисних спорудах потужністю 73000, 0 тис. куб. м..

Згідно із Законом України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» фізичні особи, фізичні особи - підприємці, юридичні особи подають облікові, фінансові, бухгалтерські, розрахункові, аудиторські звіти та будь-які інші документи, подання яких вимагається відповідно до норм чинного законодавства в документальній та/або в електронній формі, протягом трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану або стану війни за весь період неподання звітності чи обов'язку подати документи. У зв'язку із цим, інформація щодо скидників - забруднювачів водних об'єктів за 2022 – 2023 роки відсутня.

Динаміка водокористування за 2023 рік

Таблиця 7

Показники	Одиниця виміру	2023 рік
1	2	3
Забрано води з природних джерел, усього	млн м ³	21,221
у тому числі:	млн м ³	8,714
поверхневої	млн м ³	12,261
підземної	млн м ³	-
морської	млн м ³	-
Використано свіжої води, усього	млн м ³	5,330
у тому числі на потреби:	млн м ³	3,874
питні і санітарно-гігієнічні	млн м ³	1,062
виробничі	млн м ³	0,246
зрошення	млн м ³	7,636
Втрачено води при транспортуванні	млн м ³	
	% до забраної води	35,983
Скинуто зворотних вод, усього	млн м ³	8,325
Скинуто зворотних вод у поверхневі водні об'єкти, усього	млн м ³	8,287
з них:	млн м ³	8,284
нормативно очищених, усього	млн м ³	8,284
у тому числі:	млн м ³	8,284
на спорудах біологічного очищення	млн м ³	-
на спорудах фізико-хімічного очищення	млн м ³	-
на спорудах механічного очищення	млн м ³	0,003
нормативно чистих без очищення	млн м ³	-
забруднених, усього	млн м ³	-
у тому числі:	млн м ³	-
недостатньо очищених	млн м ³	-
без очищення	млн м ³	-

Використання води за видами економічної діяльності у 2023 році

Таблиця 8

Види економічної діяльності	2023 рік	
	усього, млн м ³	% економії свіжої води
1	2	3
Усього за регіоном	5,330	85,807
За видами економічної діяльності		
у тому числі:		
промисловість	1,062	
сільське господарство	0,246	
житлово-комунальне господарство	3,874	

Найбільш водоемкою галуззю економіки деокупованої території області є: житлово-комунальний сектор.

З 228 населених пунктів деокупованої правобережної частини області, централізоване водопостачання населення здійснюється у 176 населених пунктах або у 77 %, від загальної кількості, а саме:

- від централізованого електропостачання у 138 населених пунктах;
- за допомогою генераторів у 38 населеному пункті.

Внаслідок активних бойових дій та постійних обстрілів з боку РФ великих пошкоджень зазнали водопровідні мережі, об'єкти та будівлі.

За 2023 рік за допомогою благодійних організацій, власних зусиль комунальних підприємств, фінансування місцевих бюджетів було здійснено відновлення мереж централізованого водопостачання у населених пунктах, де дозволяє безпекова ситуація. Загалом, проведено ремонт башт у кількості 17 одиниць, встановлено 14 нових башт, пробурено 18 нових свердловин, встановлено 57 систем очищення води, додатково проведено роботи з розчищення 87 колодязів та 13 свердловин, для населених пунктів доставлено ємності, придатні для питної води у кількості 39466 од. та видано питну воду у кількості 7039,3 тонн.

4.2. Забруднення поверхневих вод

4.2.1. Скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти та очистка стічних вод

Скидання зворотних вод та забруднюючих речовин основними водокористувачами - забруднювачами поверхневих водних об'єктів

Таблиця 9

Найменування водокористувача-забруднювача	Наявність, потужність (м³/добу), ефективність використання (використання потужності) очисних споруд	2021 рік			2022 рік			2023 рік		
		об'єм скидання зворотних вод, тис.м³	у тому числі об'єм скидання забруднених зворотних вод, тис. м³	кількість забруднюючих речовин, що скидаються разом із зворотними водами, т	об'єм скидання зворотних вод, тис.м³	у тому числі об'єм скидання забруднених зворотних вод, тис. м³	кількість забруднюючих речовин, що скидаються разом із зворотними водами, т	об'єм скидання зворотних вод, тис.м³	у тому числі об'єм скидання забруднених зворотних вод, тис. м³	кількість забруднюючих речовин, що скидаються разом із зворотними водами, т
р.Дніпро										
Херсонський державний завод «Палала»	X	18,2	18,2(Б О)	X	-	-	-	-	-	-
Комунальне підприємство «Міський водоканал»	X	2670,1	2670,1 (НДО)	X	-	-	-	-	-	-

р. Вирьовчина										
ТОВ «Тепличний комбінат»	X	23,3	23,3 (БО)	X	-	-	-	-	-	-
рук.Кошова										
ТОВ «ШИПІЯРД 1930»	X	0,4	0,4 (БО)	X	-	-	-	-	-	-
Дніпро-Бузький лиман										
ДУ «Виробничо- експериментальн ий Дніпровський осетровий рибовідтворювал ьний завод ім. С.Т.Артющика»	X	2020,2	2020,2 (БО)	X	-	-	-	-	-	-
рук.Корабелка										
ДУ «Виробничо- експериментальн ий Дніпровський осетровий рибовідтворювал ьний завод ім. С.Т.Артющика»	X	334,4	334,4 (БО)	X	-	-	-	-	-	-
рук.Кошова										
ДУ «Виробничо- експерименталь ний Дніпровський осетровий рибовідтворюва льний завод ім. С.Т.Артющика»	X	3190,0	3190,0 (БО)	X	-	-	-	-	-	-
Каланчацький лиман, Чорне море										
ТОВ «Рис України» с.Тарасівка	X	131,3	131,3 (БО)	X	-	-	-	-	-	-
Широка затока, Чорне море										
ТОВ «Рис України» с.Олександрівка	X	450,5	450,5 (БО)	X	-	-	-	-	-	-

У зв'язку з тимчасовою окупацією Херсонської області у 2022 році та деокупації правобережної частини Херсонської області, що знаходиться постійно під ворожим обстрілом військових РФ, інформація за 2022 – 2023 роки відсутня.

Внаслідок ведення бойових дій на території Херсонської області було завдано значної шкоди системам водопостачання, водовідведення та комунікаціям. Спустошення Каховського водосховища загрожує запасам прісної води.

Через підрив греблі Каховської гідроелектростанції спостерігалось стрімке забруднення вод Дніпра і Чорного моря. Первинне забруднення відбулося внаслідок потрапляння до вод паливно-мастильних матеріалів, змиву сміття, агрохімікатів, інших небезпечних матеріалів, затоплення і виведення з ладу систем очистки стічних вод, каналізації, і так зване «вторинне забруднення», що виникає внаслідок порушення шарів намулу, в яких десятиліттями відбувалось накопичення забруднюючих речовин.

Військові дії призвели до засмічення берегів та русел річок рештками військової техніки, забруднення від паливно-мастильних матеріалів, вибухівки.

4.2.2. Основні забруднювачі водних об'єктів (за сферами діяльності)

Згідно із Законом України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» фізичні особи, фізичні особи - підприємці, юридичні особи подають облікові, фінансові, бухгалтерські, розрахункові, аудиторські звіти та будь-які інші документи, подання яких вимагається відповідно до норм чинного законодавства в документальній та/або в електронній формі, протягом трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану або стану війни за весь період неподання звітності чи обов'язку подати документи. У зв'язку із цим, інформація щодо основних забруднювачів водних об'єктів (за сферами діяльності) за 2022 – 2023 роки відсутня.

4.2.3. Транскордонне забруднення поверхневих вод

Транскордонні природні об'єкти на території Херсонської області відсутні.

4.3. Стан поверхневих вод

4.3.1. Екологічний стан та потенціал масивів поверхневих вод

Згідно наказу Держводагентства України від 31.03.2021 року № 233 «Про затвердження Програми державного моніторингу вод (в частині діагностичного та операційного моніторингу вод)» лабораторія моніторингу вод та ґрунтів Басейнового управління водних ресурсів нижнього Дніпра виконувала фізико-хімічні вимірювання в двох пунктах моніторингу: р. Дніпро, 65 км с. Іванівка Білозерського району, у районі питного водозабору «Миколаївського водоканалу» та Каховський магістральний канал, ГНС с. Любимівка.

У зв'язку з тимчасовою окупацією Херсонської області у 2022 році та деокупації правобережної частини Херсонської області, що знаходиться постійно під ворожим обстрілом військових РФ, відсутня можливість здійснювати відбір проб поверхневих вод в пунктах моніторингу.

Також, серед головних водно-екологічних проблем у суббасейні нижнього Дніпра є наявність антропогенного забруднення органічними речовинами, біогенними елементами (сполуками азоту і фосфору),

небезпечними речовинами (гербіцидами, важкими металами та ін.) та гідроморфологічні зміни.

4.3.2. Хімічний стан масивів поверхневих вод

На виконання доручення Державної екологічної інспекції України від 07.10.2022 року № 762 «Про контроль скиду надлишків зворотних вод у р. Інгулець у 2022-2023 роках» Державна екологічна інспекція Південного округу (Запорізька та Херсонська області) здійснювала спостереження за впливом на р. Інгулець скидання надлишків зворотних вод гірничорудних підприємств Кривбасу у двох точках спостережень, а саме: створ сел. Велика Олександрівка (верхня течія) та створ с. Дар'ївка (нижня течія).

За результатами проведених досліджень у пробах, відібраних у період січень - березень 2023 року встановлено перевищення гранично допустимої концентрації (ГДК) для водойм в межах населених пунктів по сухому залишку, хлоридам, сульфатам та органічних речовин за показником біохімічне споживання кисню за 5 діб (БСК5).

Після підриву греблі Каховської гідроелектростанції спеціалісти Державної екологічної інспекції Південного округу (Запорізька та Херсонська області) з 06 червня 2023 року проводили спостереження за станом водних об'єктів на території Херсонської області, а саме: р. Дніпро, р. Інгулець, р. Кошова, р. Вірьовчина, озеро Верхній Круглик, озеро Лопуха, Дніпро-Бузький лиман, Каховське водосховище (Республіканська затока).

За результатами проведених досліджень 06 та 07 червня 2023 року поверхневої води р. Дніпро було зафіксовано перевищення гранично допустимих концентрацій для водних об'єктів для задоволення господарсько-побутових потреб населення (далі - ГДК) по нафтопродуктам від 3,67 разів (1,10 мг/дм³) до 6 разів (1,80 мг/дм³).

У досліджених пробах поверхневої води річок та водойм Херсонської області постійно фіксувались перевищення ГДК.

Основні перевищення ГДК були по органічній речовині за показником БСК5 (мін 1,6 ГДК, мах 3,6 ГДК), сухому залишку (мін 1,53 ГДК, мах 3,6 ГДК), залізу загальному (мін 1,1 ГДК, мах 3,2 ГДК), хлоридам (мін 1,04 ГДК, мах 3,72 ГДК) та сульфатам (мін 1,81 ГДК мах 2,31 ГДК).

Вміст розчиненого кисню у червні та липні 2023 року, складав від 2,00 мг/дм³ до 3,8 мг/дм³, при нормі 4,00 мг/дм³.

В Дніпровсько-Бузькому лимані перевищення ГДК не виявлені.

На кінець 2023 року за результатами спостережень р. Дніпро встановлено перевищення ГДК органічних речовин за БСК5 які коливалися від 1,87 разів (5,6 мгО₂/дм³) до 3,6 разів (10,8 мгО₂/дм³). Фіксувались перевищення по сульфатам, хлоридам, сухому залишку та органічній речовини за показником БСК5 у р. Інгулець (створ с. Дар'ївка).

Інструментально- лабораторний контроль якості поверхневих вод

Таблиця 10

Назва водного об'єкту	Кількість контрольних створів, в яких здійснювались вимірювання, од.		Відібрано та проаналізовано проб води, од.	Кількість показників, у тому числі забруднюючих речовин, що визначалися, од.	Кількість випадків та назва речовин з перевищенням ГДК, од.
	усього	з перевищенням ГДК			
1	2	3	4	5	6
Каховське водосховище (Республіканська затока)	1	1	1	13 (амоній, амоній по (N), БСК ₅ , водневий показник рН, завислі речовини, залізо загальне, кисень розчинений, нітрати, нітроти, сульфати, сухий залишок, фосфати, хлориди)	1 - БСК ₅ 1 - завислі речовини* 1 - залізо загальне 1 - кисень розчинений 1 - сульфати
Р. Дніпро	12	12	78	14 (амоній, амоній по (N), БСК ₅ , водневий показник рН, завислі речовини, залізо загальне, кисень розчинений, нафтопродукти, нітрати, нітроти, сульфати, сухий залишок, фосфати, хлориди)	1 - амоній по (N) 53 - БСК ₅ 61 - завислі речовини* (49** + 12***) 25 - залізо загальне 4- кисень розчинений 4 - нафтопродукти 1 - нітрати
Р. Інгулець	2	2	70	14 (амоній, амоній по (N), БСК ₅ , водневий показник рН, завислі речовини, залізо загальне, кисень розчинений, нафтопродукти, нітрати, нітроти, сульфати, сухий залишок, фосфати, хлориди)	51 - БСК ₅ 59 – завислі речовини* 5 - залізо загальне 28 - кисень розчинений 28 - сульфати 43 - сухий залишок 36 - хлориди
Р. Кошова	6	5	14	14 (амоній, амоній по (N), БСК ₅ , водневий показник рН, завислі речовини, залізо загальне, кисень розчинений, нафтопродукти, нітрати, нітроти, сульфати, сухий	1 - амоній по (N) 9 - БСК ₅ 12 - завислі речовини* 4 - залізо загальне

				залишок, фосфати, хлориди)	
Р. Вірьовчина	3	3	3	14 (амоній, амоній по (N), БСК ₅ , водневий показник рН, завислі речовини, залізо загальне, кисень розчинений, нафтопродукти, нітрати, нітрیتی, сульфати, сухий залишок, фосфати, хлориди)	1 - амоній по (N) 3 - БСК ₅ 1 - завислі речовини** 2 - залізо загальне 1 - сульфати 3 - сухий залишок 2 - фосфати 3 - хлориди
Озеро Лопуха	1	1	1	13 (амоній, амоній по (N), БСК ₅ , водневий показник рН, завислі речовини, залізо загальне, кисень розчинений, нітрати, нітрیتی, сульфати, сухий залишок, фосфати, хлориди)	1 - амоній по (N) 1 - БСК ₅ 1 - залізо загальне
Озеро Верхній Круглик	1	1	1	13 (амоній, амоній по (N), БСК ₅ , водневий показник рН, завислі речовини, залізо загальне, кисень розчинений, нітрати, нітрیتی, сульфати, сухий залишок, фосфати, хлориди)	1 - БСК ₅ 1 - залізо загальне
ДБЛ (Дніпро-Бузький лиман)	1	1	1	14 (амоній, амоній по (N), БСК ₅ , водневий показник рН, завислі речовини, залізо загальне, кисень розчинений, нафтопродукти, нітрати, нітрیتی, сульфати, сухий залишок, фосфати, хлориди)	1 - залізо загальне

* - для порівняння показника завислі речовини для водних об'єктів, що використовуються для потреб рибного господарства, були використані статистичні дані за 2022 рік (річний звіт 2022 рік);

** - гігієнічні нормативи якості води водних об'єктів для задоволення питних, господарсько-побутових та інших потреб населення;

*** - нормативи екологічної безпеки водних об'єктів, що використовуються для потреб рибного господарства.

Середньорічні концентрації забруднюючих речовин у контрольних створах водних об'єктів регіону за
2023 рік (мг/дм³)

Таблиця 11

Місце спостереження за якістю води	Показники складу та властивостей																
	завислі речовини	БСК ₅	мінералізація (сухий залишок)	сульфати	хлориди	амоній сольовий (амоній по (N))	нітрати	нафтопродукти	ХСК	розчинений кисень	фосфати	цинк	марганець	фториди	залізо загальне	нітриди	мідь
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Контрольні створи водних об'єктів рибогосподарського призначення																	
ГДК	25,00*	3*	-	100*	300*	0,5-1,0**	40*	0,05*	50**	Не менше 4,0*	2,14**	-	-	-	0,1*	0,08*	-
Каховське водосховище																	
Республіканська затока	28,00	10,00	1222,00	231,26	145,92	0,23(0,18)	<0,50	-	-	1,90	0,05	-	-	-	0,11	<0,03	-
Р. Дніпро																	
с. Микільське	7,06	3,16	314,57	57,02	44,79	0,13(0,10)	0,75	-	-	8,20	0,06	-	-	-	0,13	0,035	-
м. Херсон, район залізничного мосту, за межами міста	34,58	6,97	327,00	62,75	50,45	0,26(0,20)	0,74	<1,0	-	5,73	0,09	-	-	-	0,22	0,056	-

с. Дніпровське	16,00	10,80	420,00	87,24	62,54	0,43(0,3 4)	0,79	<1,0	-	5,50	0,20	-	-	-	0,17	<0,03	-
с. Кізомис	6,00	3,60	554,00	97,11	75,57	0,42(0,3 3)	1,07	<1,0	-	2,00	0,31	-	-	-	0,21	0,032	-
о. Лопуха	20,00	10,80	478,00	81,48	69,49	0,66(0,5 1)	1,21	-	-	6,50	<0,05	-	-	-	0,32	<0,030	-
о. Верхній Круглик	20,00	10,00	702,00	61,72	105,97	0,38(0,3 0)	1,08	-	-	2,90	0,13	-	-	-	0,17	0,039	-
ДБЛ																	
с. Станіслав	16,00	3,00	362,00	81,48	60,80	0,33(0,2 6)	<0,50	<1,0	-	4,40	0,06	-	-	-	0,16	<0,030	-
Контрольні створи водних об'єктів для задоволення питних, господарсько-побутових та інших потреб населення																	
ГДК	Вміст не повинен збільшуватись більш ніж на 0,75 мг/дм³	3***	1000***	500**	350***	2,0***	45***	0,3***	30***	Не менше 4,0***	3,50***	-	-	-	0,3***	3,3***	-
Р. Дніпро																	
м. Херсон, район навпроти вул. Миколи Садовського	18,12	6,27	340,00	73,17	54,36	0,37(0,2 9)	1,81	<1,0	-	6,07	0,16	-	-	-	0,20	0,096	-

м. Херсон, навпроти парку Слави	122,17	9,80	354,67	59,26	33,59	0,49(0,38)	0,79	0,180	-	7,27	0,08	-	-	-	0,31	0,072	-
м. Херсон, навпроти причала №7 Херсонського морського торговельного порту	36,00	6,40	302,00	57,61	34,74	0,33(0,26)	0,61	<1,0	-	6,60	0,07	-	-	-	0,30	0,052	-
м. Херсон, набережна біля Херсонського морського торговельного порту	32,00	10,40	80,00	24,69	<7,0 (6,95)	0,31(0,24)	<0,50	1,30	-	5,80	0,19	-	-	-	0,32	<0,030	-
м. Херсон, район морського порту	202,50	10,40	280,00	54,32	34,74	0,75(0,58)	0,96	1,10	-	7,20	0,08	-	-	-	0,30	0,074	-
м. Херсон, район Старого Яхт клубу	58,00	8,00	300,00	52,67	38,22	0,42(0,32)	0,71	<1,0 (0,20)	-	7,00	0,10	-	-	-	0,27	0,067	-
м. Херсон, ТОВ «Паллада Шип'ярд», поверхнева вода з підтопленої території	-	-	333,00	-	-	33,84 (26,34)	24,87	4,51	-	-	-	-	-	-	-	1,399	-
м. Херсон, район нафтогавані	12,00	6,00	296,00	58,43	38,22	0,38(0,30)	1,23	<1,0	-	4,60	0,05	-	-	-	0,18	0,131	-
Р. Інгулець																	
сел. В. Олександрівка	19,75	8,99	4550,69	786,89	1737,41	0,19(0,15)	1,46	<1,0	-	5,86	0,07	-	-	-	0,14	0,055	-
с. Дар'івка	28,60	7,54	1666,90	311,67	479,80	0,40(0,31)	1,36	<1,0	-	5,49	0,24	-	-	-	0,22	0,063	-

Р. Вирьовчина																	
с. Музиківка	21,00	6,40	2632,0 0	472,0 0	694,88	0,45(0,3 5)	<0,50	<1,0	-	4,00	0,40	-	-	-	0,20	0,117	-
500 м вище скиду з напірного колектора по вул. І. Вазова, 5, біля житлового будинку	30,00	12,00	3452,0 0	1140, 68	729,62	0,48(0,3 7)	3,30	-	-	-	10,10	-	-	-	0,42	0,054	-
500 м нижче скиду з напірного колектора по вул. І. Вазова, 5, біля житлового будинку	165,00	30,00	2308,0 0	421,3 8	764,37	23,89 (18,58)	18,55	-	-	-	15,17	-	-	-	0,44	0,088	-
Р. Кошова																	
м. Херсон, проїзд Береговий, б.5А (КНС №12)	62,00	12,80	428,00	68,31	47,77	1,28(1,0 0)	0,58	-	-	-	0,39	-	-	-	0,59	0,190	-
м. Херсон, вул. Патона, б.23 А (КНС №13)	54,00	13,60	490,00	65,84	52,12	1,88(1,5 1)	0,76	-	-	-	0,29	-	-	-	0,97	<0,03	-
м. Херсон, вул. Богородицька, б.127 (головна КНС)	42,00	26,80	570,00	136,6 2	80,35	40,35 (31,39)	0,87	-	-	-	0,44	-	-	-	0,77	2,392	-
м. Херсон, район другого човнового причалу	34,00	10,80	340,00	73,25	43,43	0,36(0,2 8)	1,80	<1,0	-	-	0,07	-	-	-	0,16	0,186	-
м. Херсон, район залізничного мосту	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6,10	-	-	-	-	-	-	-
м. Херсон, біля автомобільного мосту, навпроти вул. Причальна, 23	21,71	6,25	335,67	77,26	120,12	0,37(0,2 9)	1,73	<1,0	-	6,07	0,19	-	-	-	0,18	0,078	-

Факти забруднення																	
м. Херсон, Острівське шосе, 2-А, АЗС «Mango»	-	-	-	-	-	-	-	1,07** **	-	-	-	-	-	-	-	-	-
м. Херсон, вул. Патона, 4-Г, АЗС «БРСМ»	-	-	-	-	-	-	-	1,19** **	-	-	-	-	-	-	-	-	-
м. Херсон, Херсонська ТГ, с. Зимівник, вул. Берегова	-	-	-	-	-	-	-	1,10** **	-	-	-	-	-	-	-	-	-
м. Херсон, Херсонська ТГ, поблизу населеного пункту Зимівник, в заплавній частині р. Вірьовчина	-	-	-	-	-	-	-	<1,00* *** (0,90)	-	-	-	-	-	-	-	-	-
м. Херсон, с. Комишани, територія, яка зазнала підтоплення, р. Вірьовчина	-	-	-	-	-	-	-	1,19** **	-	-	-	-	-	-	-	-	-
м. Херсон, р. Вірьовчина, човновий причал по вул. Набережна	-	-	-	-	-	-	-	1,08** **	-	-	-	-	-	-	-	-	-
м. Херсон, р. Вірьовчина, 46.646915 32.551543	-	-	-	-	-	-	-	1,25** **	-	-	-	-	-	-	-	-	-

4.3.3. Мікробіологічна оцінка якості вод з огляду на епідемічну ситуацію

У 2023 році Державною установою «Херсонський обласний центр контролю та профілактики хвороб Міністерства охорони здоров'я України» досліджено 3325 проб питної води з джерел та розподільчої мережі централізованого водопостачання, у т.ч. за санітарно-хімічними показниками 1447 проб, мікробіологічними – 1878 проб, паразитологічними - 1 проба.

Не відповідали вимогам санітарних правил і норм за санітарно-хімічними показниками 182 проби питної води (12,0%), а також 125 проб (6,0%) за мікробіологічними.

Протягом 2023 року проведено лабораторні дослідження 160 проб води з джерел децентралізованого водопостачання.

При цьому з 27 досліджених проб води з громадських та індивідуальних шахтних колодязів 26 проб (96,0%) не відповідали гігієнічним нормативам за санітарно - хімічними показниками.

За мікробіологічними показниками з колодязів було досліджено 30 проб води, з яких не відповідало нормативам 28 проб (93,0%).

У 2023 році досліджено 30 проб річкової води за санітарнохімічними показниками та 35 проб за мікробіологічними. За результатами лабораторних досліджень за санітарно-хімічними показниками 18 проб (60,0%) річкової води з річки Дніпро в межах міста Херсон не відповідали нормативам за показниками БСК-5, ХСК, загальне залізо, сульфати, хлориди.

За мікробіологічними показниками не відповідали нормативним значенням 19 проб (54,0%) води у зв'язку з перевищенням показника індексу ЛКП. За паразитологічними показниками якість річкової води у 10 пробах із 12 досліджених (83,0%) не відповідала нормам. У досліджених пробах було виявлено яйця гельмінтів.

Аналіз стану захворюваності показував, що епідемічна ситуація стабільна. Підвищення рівня інфекційної захворюваності на деокупованій території області, пов'язаного з підривом греблі Каховської гідроелектростанції, не спостерігалось. Випадки масових неінфекційних захворювань (отруєнь) за 2023 рік не зареєстровані.

4.4. Радіаційний стан поверхневих вод

У 2023 році на деокупованій частині Херсонської області радіаційний стан поверхневих вод не проводився.

4.4. Екологічний стан Азовського та Чорного морів

У зв'язку з тимчасовою окупацією лівобережної частини Херсонської області провести дослідження щодо екологічного стану Азовського та Чорного морів неможливо.

За інформацією Державної екологічної інспекції Південного округу (Запорізька та Херсонська області) розраховані збитки, заподіяні навколишньому природному середовищу в межах територіального моря, виключної морської (економічної) зони та внутрішніх морських вод України в

Азовському та Чорному морях внаслідок збройної агресії РФ, на суму 7892,38153 тис.грн. Матеріали передані до правоохоронних органів для вжиття заходів реагування.

Після підриву греблі Каховської гідроелектростанції біля узбережжя Одеської області встановлено підвищення рівня забруднення водних ресурсів у Чорному морі.

Впродовж першого тижня після виникнення аварійної ситуації забруднені річкові води простяглися до р. Дунай, охопивши більше ніж 7 300 км² північно-західного шельфу Чорного моря. В результаті надходження в море великої кількості біогенних речовин спостерігалось цвітіння води. Цвітіння води має вплив на акваторію Чорного моря.

Відібрані проби води, починаючи від р. Дніпро поблизу м. Херсон, в Дніпровсько-Бузькому лимані, в Чорному морі поблизу м. Очаків та в Одеській затоці показали однакову структуру забруднення. Так, на всіх станціях були виявлені концентрації вище ГДК по нафтопродуктам, токсичним металам таким як цинк, кадмій та миш'як, та таким хлор-органічним сполукам як ліндан та ПХБ. Вплив цього цвітіння на морську екосистему потребує подальшого дослідження.

4.5. Державна політика та заходи щодо поліпшення стану водних об'єктів

Згідно програми охорони довкілля Херсонської області на 2022-2024 роки затвердженої рішенням XII сесії Херсонської обласної ради VII скликання від 18.02.2022 № 450, на 2022 – 2023 роки було заплановано заходи з охорони і раціонального використання водних ресурсів, а саме:

- будівництво самопливного каналізаційного колектору діаметром 600 мм від перехрестя вул. Дружби – вул. Маяковського по вул. М. Букіна м. Нова Каховка Херсонської області;
- відновлення належного стану поясів санітарної охорони джерел водопостачання;
- будівництво очисних споруд в смт Горностаївка Херсонської області;
- реконструкція очисних споруд в смт Каланчак Каланчацького району Херсонської області I черга 1-й пусковий комплекс;
- реконструкція очисних споруд м. Берислав Херсонської області;
- будівництво очисних споруд Біотал смт Високопілля;
- реконструкція очисних споруд каналізації смт Лазурне Скадовського району Херсонської області;
- реконструкція комплексу міських очисних споруд по очистці стічних каналізаційних вод КП «Очисні споруди» в м. Скадовськ;
- реконструкція мереж та споруд каналізаційної системи смт Новотроїцьке;
- запровадження та обслуговування функціонування державної системи моніторингу.

У 2022 року майже вся територія Херсонської області зазнала тимчасової окупації військовими російської федерації. Правобережна частина області

звільнена 11 листопада 2022 року, а лівобережна на сьогоднішній день знаходиться під тимчасовою окупацією.

Станом на 2023 рік безпекова ситуація області залишається вкрай складною. Відсутність доступу до територій, втрата та руйнування інфраструктури, втрата кадрів впливають на можливість повноцінно реалізувати запланові заходи з охорони і раціонального використання водних ресурсів. У 2022 – 2023 роках програма не виконувалася.

Після завершення бойових дій на території області, заходи з охорони і раціонального використання водних ресурсів будуть переглянуті та внесені необхідні зміни.

5. Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, розвиток природно-заповідного фонду, формування національної екологічної мережі

5.1 Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, формування національної екологічної мережі

5.1.1 Загальна характеристика

Херсонська область представляє собою окремий природний регіон, який включає об'єкти природно-заповідного фонду та інші території, що зберігаються конвенціями, угодами, договорами і забезпечують збереження ландшафтів і біорізноманіття.

На її території розташовані елементи екологічної мережі, які мають загальнодержавне значення, тому формування природоохоронних територій держави, які репрезентативно відображали б усе багатство її природи, є складовою частиною державної політики у сфері охорони та збереження.

Площі земельних угідь – складових національної екомережі за роками, тис.га*

Таблиця 12

Категорії землекористування	2015	2016	2017	2018	2019
Землі природоохоронного призначення	88,3	88,3	88,3	88,3	88,3
Сіножаті та пасовища	165,4	165,4	165,4	165,4	165,4
Водогосподарські підприємства	20,97	20,97	20,97	20,97	20,97
Землі водного фонду	430,8	430,8	430,8	430,8	430,8
Землі оздоровчого призначення	0,40	0,40	0,40	0,40	0,40
Землі рекреаційного призначення	1,90	1,90	1,90	1,90	1,90
Землі історико-культурного призначення	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Ліси та інші лісо вкриті площі	152,0	152,0	152,0	152,0	152,0

Примітка: * - починаючи з 24.02.2022 та по теперішній час, лівобережна територія Херсонської області тимчасово окупована збройними формуваннями країни-агресора. Деокупована правобережна частина Херсонської області знаходиться в зоні бойових дій (безпосереднього вогневого контакту з ворогом) або під постійним артилерійсько-мінометним вогнем ворога. У зв'язку із чим, інформація, з 24.02.2022 щодо видів рослин та грибів, що охороняються, відсутня. Дані наведені з Екологічного паспорту Херсонської області за 2020 рік.

5.1.2 Загрози та вплив антропогенних чинників на структурні елементи екомережі, біологічне та ландшафтне різноманіття

Через воєнні (бойові) дії під загрозою знищення чи значного пошкодження опинилися об'єкти Смарагдової мережі, водно-болотні угіддя міжнародного значення, території природно-заповідного фонду області і біосферні заповідники ЮНЕСКО. У зоні активних бойових дій цілині нерозорані степи та приморські екосистеми. Все це впливає на якість елементів екологічної мережі, як природного середовища існування популяцій видів флори, мікобіоти та фауни.

Значна шкода наноситься тваринам, птахи, які прилетіли в Україну з теплих країв, не змогли повернутися на свої звичні місця гніздування, окрім цього активні бойові дії припали на сезон тиші, період розмноження диких тварин, що призведе до скорочення багатьох популяцій.

Ситуація ускладнюється замінуванням території, адже після розмінування природно-заповідних територій утворюються воронки від вибухів, а отже суттєво псуються або знищуються природні ділянки та все живе на них.

Загальну шкоду нанесену війною та російською федерацією заповідним територіям важко оцінити, адже окрім питання значного ускладнення проведення оцінки в результаті замінування та окупації, втрату унікальних територій та об'єктів тваринного і рослинного світу неможливо оцінити.

Відбувається тотальне знищення лісів Херсонської області внаслідок проведення воєнних (бойових) дій та безконтрольного вирубування місцевим населенням в умовах окупації.

Через перебування деокупованої території області під постійними обстрілами збройних сил РФ з лівобережжя Херсонщини, замінованість переважної її площі та підтоплення спричиненого підливом Каховської гідроелектростанції, проведення обстеження ступеня пошкодження лісових насаджень наразі неможливе.

Площа пошкоджених лісів становить більш 64 тис. га, що складає 31% від загальної площі лісових насаджень. У тимчасовій окупації залишається 163250,6 га або 94% від загальної площі лісгосподарських земель.

Внаслідок їх втрати в області прогнозується розповсюдження вітрової ерозії ґрунтів, рух кучугур, виникнення піщаних буревіїв.

5.1.3 Заходи щодо збереження біологічного та ландшафтного різноманіття

Для сталого і збалансованого розвитку території з метою створення оптимальних умов для життя на ній людей необхідно забезпечити збереження біологічного, ценотичного і ландшафтного різноманіття. Одна з умов досягнення цієї мети полягає у переведенні певної частини території та окремих об'єктів до категорії таких, що підлягають особливій охороні. Серед них найважливішими є території та об'єкти природно-заповідного фонду, в межах яких природні комплекси найбільш захищені.

На виконання Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 06 серпня 2014 року № 385, в області реалізується завдання щодо створення нових та розширення існуючих територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Так, на підставі схваленого Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України клопотання щодо зміни меж (розширення) території національного природного парку «Джарилгацький» ведеться робота над розширенням території національного природного парку «Джарилгацький» (далі – Парк).

Розпорядженням голови обласної державної адміністрації від 10 листопада 2021 року № 844 погоджено клопотання про зміну меж (розширення) його території Парку за рахунок земель водного фонду державної власності (орієнтовною площею 75368 га).

На підставі листа Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 30 вересня 2020 року № 25/7-11/6436-20 про схвалення клопотання про створення ландшафтного заказника «Долина Курганів» ведеться робота над створенням ландшафтного заказника загальнодержавного значення «Долина Курганів», який розташований в Скадовському районі Херсонської області на території Чулаківської сільської територіальної громади, загальною площею 3870 га.

Наразі, робота над створенням ландшафтного заказника загальнодержавного значення «Долина Курганів» та розширенням Парку призупинено через знаходження цих об'єктів на тимчасово окупованій території області.

З метою охорони рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослин та тварин, Херсонським державним університетом на підставі звіту з науково-дослідної роботи за результатами інвентаризації рослинного та тваринного світу області для подальшої підготовки кадастру рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослин, грибів, лишайників та тварин складено Червоний список Херсонської області, який схвалено розпорядженням голови обласної державної адміністрації від 20 вересня 2013 року № 612 та затверджено рішенням XXVI сесії Херсонської обласної ради шостого скликання від 13 листопада 2013 року № 893.

Загалом на території області охороняється 28 видів рослин, що включені до Європейського Червоного списку, 12 видів рослин, включених до переліку CITES, 9 видів рослин охороняються Бернською конвенцією, 122 включено до Червоної книги України, 383 – до Червоного списку Херсонської області.

244 види тварин, що зустрічаються в області, занесені до Червоної книги України, 54 види тварин включено до Червоного списку Херсонської області, з яких 31 вид складають птахи, 15 видів – комахи, 5 – ссавці, а також по одному виду риби, земноводні та плазуни.

Велика роль збереження біорізноманіття на Херсонщині належить територіям водно-болотних угідь міжнародного значення: «Дельта р. Дніпра»,

«Тендрівська затока», «Ягорлицька затока», «Карнікітська та Джарилгацька затоки», «Центральний Сиваш», «Східний Сиваш», «Великий Чапельський під».

Підрив греблі Каховської гідроелектростанції призвів до катастрофічних наслідків для довкілля, практично знищено значні частини популяцій окремих видів флори і фауни.

5.1.4 Формування національної екомережі

Екомережа - це єдина територіальна система, яка утворюється з метою поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території України, збереження ландшафтного та біорізноманіття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища і відповідно до законів та міжнародних зобов'язань України підлягають особливій охороні.

Так, через територію Херсонської області проходить Прибрежно-морський широтний природний коридор та Дніпровський довготний природний коридор, які самі по собі являються переліком сполучних територій екомережі, які забезпечують зв'язки між ключовими територіями та цілісність екомережі.

Основною складовою структурних елементів екологічної мережі Херсонської області є території та об'єкти природно-заповідного фонду, в яких охороняються різноманітні ценози суходолу та морські і річкові акваторії.

В області створено 2 біосферні заповідники («Асканія-Нова» імені Ф.Е. Фальц-Фейн, Чорноморський) та 5 національних природних парків (Нижньодніпровський, Джарилгацький, Азово-Сиваський, Олешківські піски, Кам'янська Січ), що є ключовими ядрами структурних елементів національної екомережі регіону та України.

Загалом тільки територій та об'єктів природно-заповідного фонду області мають у своєму складі 84 території та об'єкта загальною площею 373492,6 га, в тому числі 16 об'єктів загальнодержавного і 68 об'єктів місцевого значення. Відношення фактичної площі природно-заповідного фонду до площі області (показник заповідності) складає 11,27%.

Разом з тим, рішенням Херсонської обласної ради від 22 березня 2011 року № 132 «Про перелік резервованих цінних для заповідання природних територій та об'єктів у межах Херсонського (Білозерського) та Каховського (Великопетиського) районів Херсонської області» на території Херсонського та Каховського районів Херсонської області зарезервовано 6 територій цінних для заповідання загальною площею 7055 га.

В рамках формування регіональної схеми екологічної мережі області, з метою забезпечення збереження та охорони цінних природних комплексів та об'єктів, забезпечення відповідності стану природних ландшафтів області вимогам критеріїв віднесення їх до Всеєвропейської екологічної мережі, а

також з метою доведення рівня заповідності області до показника, визначеного науковими рекомендаціями для степової зони, складено Перелік резервованих цінних для заповідання територій та об'єктів Херсонської області (далі – Перелік), який схвалено розпорядженням голови обласної державної адміністрації від 21 травня 2014 року № 341.

На підставі підготовленого Херсонським державним університетом додатка до звіту з науково-дослідної роботи «Розробка проекту програми та схеми формування екологічної мережі Херсонської області», доповнений Перелік у січні 2022 року надано на розгляд сільським, селищним та міським радам.

Отже, в перспективі передбачається надати статус природно-заповідного фонду біля 120 територіям та об'єктам.

Регіональна екологічна мережа Херсонської області включає елементи екологічних мереж різних рівнів – міжнародного (Всеєвропейська екомережа), загальнодержавного (Національна екомережа України), регіонального і локального (місцевого).

Основні елементи екологічної мережі області в складі Всеєвропейської та національної екологічних мереж

Таблиця 13

Елемент екологічної мережі	Розташування (за фізико- географічними умовами)	Основні території та об'єкти – складові екологічної мережі
Природні регіони – ядра екомереж		
Міжнародні		
Сухостепова екостабілізуюча зона	Сухостепова підзона, пониззя р.Дніпро, Дніпровсько-Бузький лиман	Чорноморський біосферний заповідник, Національний природний парк «Олешківські піски», Нижньодніпровські плавні
Загальнодержавні		
Чорноморський природний регіон	північно-східний шельф Чорного моря	Національний природний парк «Джарилгацький»
Азовський природний регіон	Азовське море	Азово-сиваський національний природний парк
Таврійський природний регіон	Дніпровсько-Молочанське межиріччя	Біосферні заповідники: Чорноморський, Асканія-Нова, Азово-сиваський національний природний парк, Нижньодніпровські плавні
Природні коридори		
Міжнародні		
Прибережно-морський природний коридор	прибережна смуга Азовського і Чорного морів	прибережні смуги та внутрішні морські води, пляжі , коси, відмілини, острови
Загальнодержавні		
Південно-український природний коридор (широтний)	сухостепова підзона	Лісосмуги, пасовища, сіножаті
Дніпровський природний коридор (меридіональний)	долина р.Дніпро	заплавні луки, чагарники, сіножаті, схилі землі з незначним рослинним покривом, ліси, водні об'єкти

Для визначення складових елементів регіональної екологічної мережі Херсонщини та їх ув'язки з складовими екомереж міжнародного та національного рівнів (згідно Генеральної схеми планування території України) на території області виділяються:

1) природні регіони, де зосереджені існуючі та перспективні природно-заповідні території;

2) основні комунікаційні елементи регіональної екологічної мережі (природні коридори) в складі національної екологічної мережі:

а) широтні – смуга прибережно-морських природних ландшафтів Чорного та Азовського морів, яка входить до складу Прибережно-морського природного коридору Всеєвропейської екологічної мережі, та зона сухостепових ландшафтів Присивасько-Приазовської і Нижньодніпровської терасово-дельтової низовинної області, які стануть складовою Південно-українського природного коридору в складі національної екологічної мережі.

б) субмеридіональні елементи регіональної екологічної мережі у складі національної екологічної мережі – Дніпровський природний коридор – представлений природно-територіальними комплексами, що формуються вздовж долини Дніпра.

Отже, елементами Всеєвропейської екологічної мережі на території Херсонщини є природний регіон Сухостепова екостабілізуюча зона та Прибережно-морський природний коридор. Основними елементами національної мережі України, які розміщені в межах Херсонщини, є такі природні регіони та природні коридори:

1) природні регіони:

- Чорноморський природний регіон;
- Азовський природний регіон;
- Таврійський природний регіон.

2) природні коридори:

- Південно-український природний коридор;
- Дніпровський природний коридор.

Ще однією важливою складовою екологічної мережі є водні об'єкти, серед яких можна виділити: найбільшу річку області - Дніпро, річку Інгулець, Каховське водосховище, морські прибережні зони акваторій Чорного та Азовського морів, що самі по собі мають велике значення як природні екологічні коридори для рослинного і тваринного світу.

Також, в області функціонують канали, водотоки Інгулецької, Краснознам'яйської, Каховської, Каланчацької та Чаплинської зрошувальних систем, Північно-Кримський канал. Хоча антропогенний вплив тут дуже сильний, проте з каналами пов'язане життя багатьох видів рослин, тварин, грибів і прокаріотів, їх пересування, міграції. Така екологічна обстановка сприяє проживанню та міграціям вздовж каналів багатьох видів тварин, особливо птахів.

Водно-болотні угіддя - важливий елемент екологічної мережі. На території Херсонщини є кілька масивів угідь, що охороняються згідно з Рамсарською конвенцією. Вони є типовими для півдня України, є середовищем існування комплексу рідкісних видів рослин і тварин, є місцями регулярного перебування десятків - сотень тисяч особин водоплавних птахів, є цінними для збереження унікальних природних фауністичних комплексів.

Так, в області повністю або частково зосереджено 7 водно-болотних угідь міжнародного значення: «Ягорлицька затока», «Тендрівська затока», «Східний Сиваш», «Центральний Сиваш» , «Каркінітська та Джарилгацька затоки», «Великий Чапельський під», «Дельта р. Дніпра».

Не менш важливою складовою екологічної мережі є природоохоронні території Смарагдової мережі. Це мережа територій особливого природоохоронного значення, важливих для збереження біорізноманіття, що охороняються Бернською конвенцією. Тобто це ті види і оселища, які мають дуже високу міжнародну цінність, підтверджену урядами 49 країн та Європейським Союзом, що підписали зазначену конвенцію.

Не менш важливою складовою екологічної мережі є природоохоронні території Смарагдової мережі. На території області повністю або частково зосереджено 23 території Смарагдової мережі.

Складові структурних елементів екологічної мережі
в розрізі одиниць адміністративно-територіального устрою регіону

Таблиця 14

№ з/п	Адміністративно-територіальні одиниці регіону	Загальна площа, тис. га	Загальна площа екомережі, тис. га	Складові елементи екомережі, тис. га										
				території та об'єкти природно-заповідного фонду	землі водного фонду	водно-болотні угіддя	водоохоронні зони	землі лісового фонду	полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, які не віднесені до земель лісового фонду	землі оздоровчого призначення з їх природними ресурсами	землі рекреаційного призначення, які використовуються для організації масового відпочинку населення і туризму та проведення спортивних заходів	пасовища, сіножаті	радіоактивно забруднені землі, що не використовуються та підлягають окремій охороні як природні регіони з окремим статусом	інші природні території, об'єкти, землі
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
	Херсонська область	2846,1		365,43 22841	429, 5	548,5689 *		154,7				157,2		

Примітка: * - Загальна площа водно-болотних угідь з урахуванням територій, що ввійшли до складу Миколаївської області та АР Крим

5.1.5. Біобезпека та поводження з генетично модифікованими організмами

Генетично модифіковані організми (ГМО) були суперечливим питанням протягом останніх кількох десятиліть. Дехто вітає їх як революційне розв'язання проблеми глобального голоду та недоїдання, інші вказують на їхній потенційний негативний вплив на навколишнє середовище та здоров'я людей.

Генетично модифікований організм — це організм зі зміненим генетичним матеріалом. Це тварини, рослини та бактерії, гени яких були змінені за допомогою генної інженерії. Мета генетичної модифікації — надати організмам особливі властивості, яких їм бракувало.

Однією з найважливіших переваг ГМО, наприклад, в сільському господарстві, є їхня здатність давати вищі врожаї. Це досягається завдяки таким ознакам, як підвищена стійкість до шкідників або посухи та покращене поглинання поживних речовин.

Багато генетично модифікованих культур були створені таким чином, щоб бути стійкими до шкідників і хвороб, що зменшує потребу в хімічних пестицидах. Це може призвести до економії коштів для фермерів і зменшення шкоди, завданої пестицидами.

Також, генетично модифікованих культури більш стійкі до факторів навколишнього середовища, таких як посуха та екстремальні температури, що може допомогти впоратися зі зміною кліматичних умов і забезпечити стабільне постачання продовольства.

Однією з важливих проблем генетично модифікованих організмів є потенційний вплив на навколишнє середовище. В першу чергу — це схрещування та втрата біорізноманіття. Генетично модифіковані види можуть гібридизуватися з традиційними представниками культур, що впливає на зміни природних екосистем та зменшувати різноманіття.

Існують певні застереження, що безконтрольне вивільнення ГМО може нашкодити навколишньому середовищу, тому розроблено правила поводження з ГМО в галузі сільськогосподарського виробництва, які встановлені низкою правових актів. Перші з них — Картахенський протокол про біобезпеку та Конвенція про біологічне різноманіття, до яких Україна приєдналася в 2012 році. Ці документи вводять загальні правила для всіх країн учасників щодо обігу і вивільнення ГМО в навколишнє середовище.

Законодавство про ГМО в Україні Закон про маркування харчових продуктів був прийнятий та набув чинності 6 серпня 2019 року. Згідно з вимогами цього закону, виробники зобов'язані вказувати наявність ГМО на упаковці, якщо їхня частка перевищує встановлену законодавством норму вмісту ГМО в продуктах харчування — 0,9 %.

Законом України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні ГМО» встановлено, що суб'єкти господарювання, які вперше вводять в обіг продукцію, що містить ГМО або отриману з їх використанням, складають у довільній формі письмову декларацію, в якій у обов'язковому порядку зазначаються відомості про суб'єкта господарювання, про вміст ГМО в такій продукції або вона отримана з

їх використанням, а також наводиться номер такої продукції в державному реєстрі ГМО.

За даними Головного управління Держпродспоживслужби в Херсонській області відсутня інформація щодо біобезпеки та поводження з генетично модифікованими організмами на території Херсонської області у 2023 році.

5.2 Охорона, використання та відтворення рослинного світу

5.2.1. Загальна характеристика рослинного світу

Хоча Херсонська область займає лише 4,7 % площі України, її біологічне різноманіття характеризується значними величинами. Це пов'язано з тим, що територія Херсонщини розташована в трьох різних ботаніко-географічних районах степової зони, а саме – в Правобережному Злаковому Степу, Лівобережному Злаковому степу, в Полиновому Степу.

Флора, або фіторізноманіття області налічує більше 1500 видів вищих судинних рослин. Рослинність піщаних степів на Нижньодніпровських пісках є домінуючою, первинною, корінною. Псамофітні степи займають підвищені ділянки всіх семи піщаних арен: Каховської, Козаче-Лагерської, Виноградівської, Олешківської, Збур'ївської, Іванівської та Кінбурнського півострова. Ці степи, хоча і розташовані в смузі типчаково-ковилових степів, але відносяться до едафічного (псамофітного) варіанту різнотравно-типчаково-ковилових степів, тобто більш північної смуги степової зони.

Як в типових степах, серед псамофітно-степової рослинності Нижньодніпровських степів переважають ксерофільні дернинні злаки, а саме: костриця Беккера, ковила Дніпровська, келерія піскова, житняк Лавренка. Серед різнотрав'я також переважно псамофіти – гвоздика плоскозуба, цмин пісковий, молочай та ін. На цих пісках дуже багато ендеміків Нижнього Придніпров'я – видів, поширених лише на даній території, це: дрік Дніпровський, еспарцет Дніпровський, чебрець Дніпровський та ін.

Крім псамофітних степів, на піщаних аренах значні площі займають бугристі піски, тобто кучугури, які утворилися внаслідок дії вітру та інших чинників. На кучугурах переважають види з міцним і довгим корінням, яке дозволяє їм закріплюватись на рухомому піску. Це зіноватъ Дніпровська, молочай Дніпровський та ін.

Лучна рослинність поширена головним чином у великих зниженнях (улоговинах) серед арен і частково на невеликих, але глибоких міжкучугурних зниженнях, в останньому випадку разом з березовими гайками. В лучних угрупованнях домінують такі рослини: тонконіг лучний, осока шершава, конюшина сунецевидна, жовтець багатоквітковий, подорожник великий, ситник темноцвітний та ін.

Болота, які зустрічаються на аренах, переважно заростають рогозом широколистим, кугой озерною, а береги – осокою гострою та осокою пухирчастою.

Види рослин та грибів, що охороняються

Таблиця 15

Види рослин та грибів	2021 рік*	2022 рік	2023 рік
1	2	3	4
Загальна кількість видів рослин та грибів регіону, од.	383	-	-
Кількість видів рослин та грибів, занесених до Червоної книги України, од	122	-	-
Кількість видів рослин, занесених до Переліку видів рослин, що підлягають особливій охороні на території регіону, од.	232	-	-
Кількість видів рослин та грибів, занесених до додатків до Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі, од.	9	-	-
Кількість видів рослин та грибів, занесених до додатків до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), од.	12	-	-

Примітка: * Починаючи з 24.02.2022 та по теперішній час, лівобережна територія Херсонської області тимчасово окупована збройними формуваннями країни-агресора. Деокупована правобережна частина Херсонської області знаходиться в зоні бойових дій (безпосереднього вогневого контакту з ворогом) або під постійним артилерійсько-мінометним вогнем ворога. У зв'язку із чим, інформація, з 24.02.2022 щодо видів рослин та грибів, що охороняються, відсутня. Дані наведені з Екологічного паспорту Херсонської області за 2020 рік.

5.2.2. Охорона, використання та відтворення лісів та інших рослинних ресурсів

Площа земель лісогосподарського призначення Херсонської області становить 172063 га, з них лише 24% (40891 га) земель знаходяться на деокупованій території області (території потенційно забруднені вибухонебезпечними предметами) і потребують гуманітарного розмінування.

Внаслідок підриву греблі Каховської гідроелектростанції негативного впливу зазнали землі лісогосподарського призначення орієнтовною площею 61479,6 га або 36% від площі земель лісогосподарського призначення. За оперативними даними на площі 42413,4 га необхідно провести обстеження насаджень для визначення їх санітарного стану, але виконати ці заходи неможливо, оскільки більша частина цих площ знаходиться на тимчасово окупованій території, а інша частина - в зоні ведення бойових дій.

За оперативними даними державних лісогосподарських підприємств у 2022 році на землях, що знаходяться в постійному користуванні лісгоспів, лісовими пожежами пройдено площу 8223,5 га (протягом пожежонебезпечного періоду всі лісогосподарські підприємства були в тимчасовій окупації), у 2023 році площа пожеж становила 159,15 га - в облік взято пожежі, які сталися на деокупованій частині області.

Протягом 2023 року проведено рубки формування та оздоровлення лісів на площі 4,0 га, створено 1 га лісових культур.

Пожежонебезпечний період на Херсонщині триває, як правило, з другої декади березня до кінця листопада. В окремі роки він змінюється залежно від погодних умов.

Складні природно-кліматичні умови півдня України, суттєво підвищують стан природної пожежної безпеки лісів, що вимагає постійної уваги з боку лісогосподарських підприємств щодо їх охорони і збереження від вогню.

У 2023 році площа пожеж становила 159,15 га (орієнтовно). До гасіння пожеж, по можливості, залучалися працівники державної лісової охорони лісогосподарського підприємства та сили і засоби Головного управління ДСНС України у Херсонській області.

У більшості випадків пожежі самоліквідовувалися, так як ділянки лісу не обстежені на предмет забруднення їх вибухонебезпечними предметами.

В області забезпечено виконання розпорядження голови Херсонської обласної військової адміністрації від 03 листопада 2022 року № 249 «Про введення в дію рішення Ради оборони Херсонської області від 02 листопада 2022 року № 3», в якому пунктом 9.1 заборонено відвідування цивільному населенню лісосмуг, лісових насаджень, сільськогосподарських угідь на час воєнного стану.

На виконання Меморандуму про співробітництво між Держлісагентством та Головним управлінням ДСНС України у Херсонській області розроблений спільний перспективний план на 2023- 2024 роки.

Під час окупації території знищені або викрадені майже всі технічні засоби лісогосподарських підприємств. Власні кошти на підприємствах відсутні.

У зв'язку з відсутністю державного фінансування, технічних засобів, людського ресурсу неможливо проводити влаштування мінералізованих смуг, догляд за мінералізованими смугами, виявлення та гасіння пожеж.

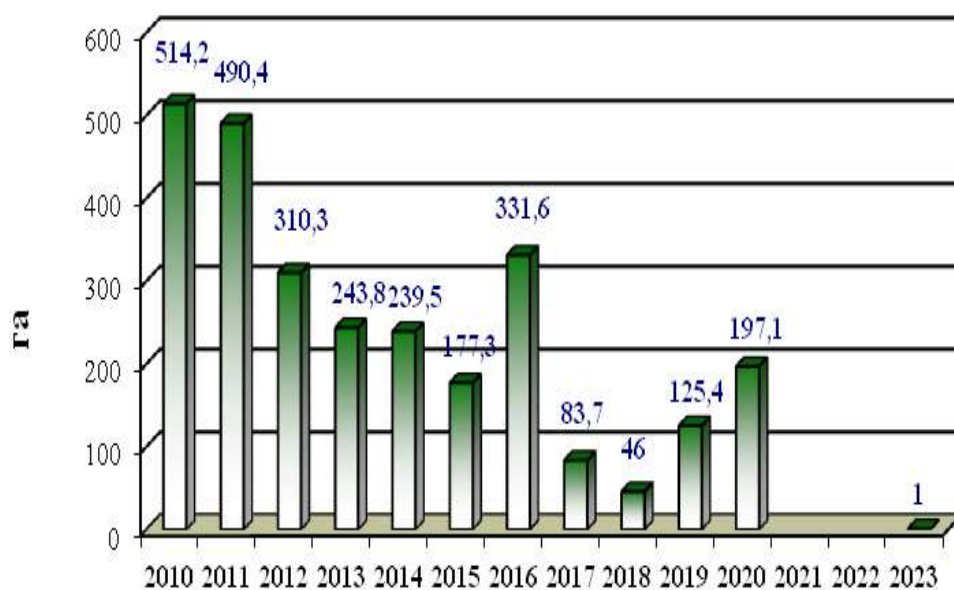
З метою оперативного реагування на пожежі у віддалених населених пунктах Херсонської області та на виконання доручення голови Херсонської обласної військової адміністрації від 17 січня 2023 № 16 «Про відновлення функціонування підрозділів місцевої пожежної охорони та добровільної пожежної охорони на деокупованих територіях Херсонської області», спільними зусиллями Головного управління та органів місцевої влади відкрито, відновлено роботу та повноцінне функціонування 15 підрозділів місцевої пожежної охорони на деокупованій частині Херсонської області. Вищезазначені підрозділи забезпечені паливно – мастильними матеріалами, пожежно-рятувальними автомобілями, рукавами, стволами, мотопомпами та іншим пожежно-технічним озброєнням, майном та готові до дій за призначенням.

Лісовідновлення за 2023 рік (у розрізі лісокористувачів, власників лісів)

Таблиця 16

№ з/п	Лісокористувачі, власники лісів, інші землекористувачі, у користуванні яких є лісові ділянки	Лісовідновлення, га			
		у тому числі			усього
		посадка лісу, га	посів лісу, га	природне відновлення лісу, га	
1	2	3	4	5	6
1	ДП «Олешківське ЛМГ»	1,0	-	-	1,0

Динаміка лісовідновлення

Лісорозведення (створення нових лісових насаджень) за 2023 рік (у розрізі лісогосподарських підприємств)*

Таблиця 17

№ з/п	Лісокористувачі, власники лісів	Створення нових лісових насаджень, га						
		лісорозведення, га					природне самозаліснення земель, га	усього обліковано нових лісів, га
		у тому числі посадка/посів, га				усього		
		заліснення непродуктивних земель, га	заліснення ярів, балок, кар'єрів, га	заліснення інших земель, га	створення пожежозахисних лісових смуг, га			
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	-	-	-	-	-	-	-	-

**Проведення лісогосподарських заходів, пов'язаних із
вирубанням деревини, за 2023 рік**

Таблиця 18

№ з/п	Лісокористувачі, власники лісів	Площа, га/Ліквідна деревина, тис. м ³						
		рубки догляду	лісовідновні рубки в деревостанах	санітарні рубки	розрубка ліній електропередач, автомобільних доріг тощо	розчистка ліній електропередач, автомобільних доріг тощо	інші рубки	усього рубок
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	ДП «Великокопанівсь ке ЛМГ»	-	-	4,0/0,044	-	-	-	4,0/0,04 4
	Усього			4,0/0,044				4,0/0,04 4

5.2.3. Охорона та відтворення видів рослин та грибів, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів

На території області охороняється 18 видів рослин, включених до списку Міжнародного союзу охорони природи (МСОП), 34 види рослин, що включені до Європейського Червоного списку, 12 видів рослин, включених до переліку CITES, 9 видів рослин охороняються Бернською конвенцією, 121 вид включено до Червоної книги України, 232 – до Червоного списку Херсонської області (в тому числі 17 видів грибів, в т.ч. 12 видів лишайників; 7 видів водоростей – 3 види зелених і по 2 види червоних і бурих, 10 видів мохоподібних, 1 вид плауноподібних та 110 вищих судинних рослин).

Охорона та відтворення рідкісних та зникаючих видів рослин і грибів, що підлягають охороні, забезпечується шляхом:

- встановлення особистого правового статусу видів, що знаходяться під загрозою зникнення вимог щодо їх охорони під час розробки різних нормативних актів;

- систематичної роботи щодо виявлення місць їх зростання, проведення постійного спостереження (моніторингу) за станом популяції та необхідних наукових досліджень з метою розробки наукових установ їх охорони та відтворення;

- створення на територіях, де вони зростають, системи заповідних та інших об'єктів, що особливо охороняються. Постійне чи тимчасове зростання на певній території рослин і грибів, занесених до Переліку, є підставою для оголошення її об'єктом природно-заповідного фонду місцевого значення;

- створення банків їх генофонду, розведення у спеціально створених умовах (ботанічних садах, дендропарках тощо);

врахування спеціальних вимог щодо охорони цих видів під час розміщення продуктивних сил, вирішення питань відведення земельних ділянок, розробки проектної документації, екологічної експертизи;

- проведення широкої виховної роботи серед населення;
- встановлення адміністративної, матеріальної та кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження видів рослин і грибів.

Червоний список Херсонської області

Фото. Береза дніпровська (Betula borysthena Klokov) на території ландшафтного заказника загальнодержавного значення Урочище «Саги»

Кількість видів рослин, що охороняються в області

Таблиця 19

Усього видів:	Червоний список Херсонської області	Червона книга України	Бернська конвенція	CITES	Європейський червоний список	МСОП
	232	121	9	12	34	18

З метою активізації і підвищення ефективності оперативної роботи з боротьби із незаконним збиранням та торгівлею ранньоквітучими видами рослин, занесених до Червоної книги України, обласна державна адміністрація погодила план спільних заходів Державної екологічної інспекції Південного округу (Запорізька та Херсонська області), Головного управління Національної поліції в Херсонській області та Херсонського обласного управління лісового та мисливського господарства про посилення заходів державного нагляду (контролю) щодо збереження ранньоквітучих об'єктів рослинного світу у зимово-весняний період 2023 року.

5.2.4. Охорона природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України

Через складну безпекову ситуацію в області, тимчасову окупацію значної її території, робота по визначенню природних рослинних угруповань, які підлягають занесенню до Зеленої книги України, у 2023 році не здійснювалася.

Ботанічний заказник місцевого значення «Інгулецький лиман» площею 50 га займає смугу акваторії в Інгулецькому лимані між селами Микільське та Садово Херсонського району. Створений для охорони рідкісних формацій водних рослин, включених до Зеленої книги України: горіха водяного (*Trapa natans*), густі зарості якого збереглися біля околиці с. Микільське, сальвінії плаваючої (*Salvinia natans*), латаття білого (*Nymphaeata alba*), глечиків жовтих (*Nuphar lutea*), плавуна щитолистого (*Najas peltata*).

5.2.5. Охорона, використання та відтворення зелених насаджень

Станом на 01.01.2022 року, в межах населених пунктів області обліковувалося 508 об'єктів благоустрою зеленого господарства, в тому числі 299 скверів, 152 парки, 18 лісопарків та 39 інших об'єктів загальною площею 1722,35 га.

Через воєнні (бойові) дії під загрозою знищення чи значного пошкодження опинилися всі зелені насадження області.

У 2023 році, на територіях Музиківської та Дар'ївської сільських територіальних громад Херсонського району висаджено 135 листяних дерев, загальною площею 0,035 га.

Перебування деокупованої території області під постійними обстрілами збройних сил РФ з лівобережжя Херсонщини, замінованість, підтоплення внаслідок підриву греблі Каховської гідроелектростанції унеможлиблює проведення робіт з висадження дерев.

5.2.6. Інвазійні чужорідні види рослин у флорі в межах адміністративно-територіальної одиниці

Інформація про інвазійні (чужорідні) види рослин

Таблиця 20

Назва виду (українська, латинська)	Занесення виду до карантинного списку	Заходи із запобігання розповсюдженню виду
1	2	3
Амброзія полинолиста (<i>Ambrosia artemisiifolia</i> L.)	А-2 Карантинні організми, обмежено поширені в Україні (згідно Переліку регульованих шкідливих організмів, затвердженого наказом Міністерства аграрної політики України від 29.11.2006 № 716).	Застосування одночасно системи механічних (скошування, висипування, виривання вручну), агротехнічних (дотримання сівозміни, своєчасний передпосівний обробіток ґрунту, оптимальні строки сівби та збирання, сівба зерном, очищенням від насіння бур'янів, догляд за посівами, низьке зрізання культури під час збирання урожаю, систематичне обкошування канав, обочин
Гірчак повзучий (степовий) (<i>Acroptilon repens</i> L.)		
Ценхрус довгоголковий (<i>Cenchrus longispinus</i> Fernald)		
Повитиця польова (<i>Cuscuta campestris</i> Yunck)		
Паслін колючий		

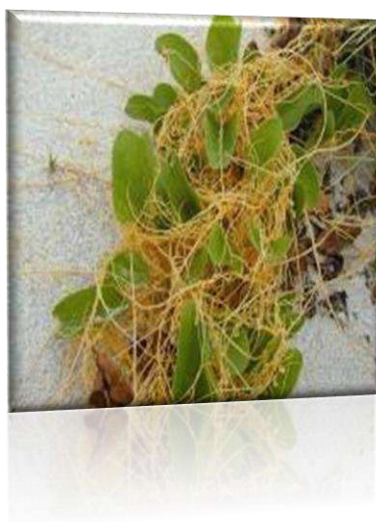
(Solanum rostratum Dunal)		<p>доріг та інших не оброблювальних земель тощо), хімічних (застосування гербіцидів дозволених до використання в Україні), фітоценотичних (створення умов, при яких збільшується конкурентоспроможність культурних рослин, впровадження раціональних сівозмін із проти бур'яновим спрямуванням чергування культур) та організаційних заходів боротьби. В населених пунктах перевагу надають механічним та агротехнічним заходам боротьби.</p>
---------------------------	--	---

Амброзія полинолиста – *Ambrosia artemisiifolia* L.

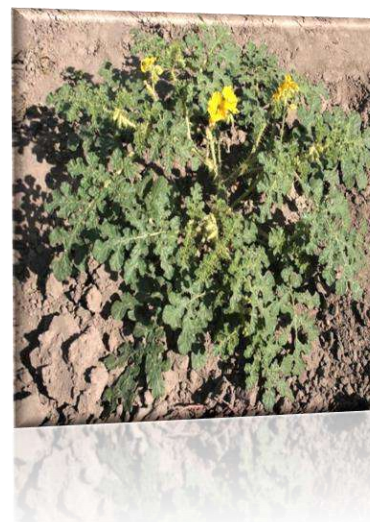
Фото. Гірчак повзучий (степовий)

Повитиця польова

Ценхрус довгоголковий

Паслін колючий

5.3 Охорона, використання та відтворення тваринного світу

5.3.1. Загальна характеристика тваринного світу

Тваринний світ Херсонщини багатий і різноманітний, адже тут є всі фізико-географічні умови для нормального існування тварин: сприятливий клімат, різноманітні природні умови, фітоценози різних типів, багато прісних та солоноводних водойм з великою площею акваторій та різними глибинами, наявність відслонень різних гірських порід та інших біотопів.

Проте, через воєнні (бойові) дії під загрозою знищення опинився весь тваринний світ області.

Окремі природоохоронні установи області опинилися в зоні гуманітарної кризи, зокрема Біосферний заповідник «Асканія-Нова» (тут зібрані і живуть на волі різноманітні види тварин, деякі в дуже обмеженій кількості у світовому масштабі, унікальні для всього світу), національні природні парки «Азово-Сиваський» і «Джарилгацький».

З 24 лютого 2022 року до теперішнього часу Біосферний заповідник «Асканія-Нова» ім. Ф.Е. Фальц-Фейна НААН перебуває на тимчасово окупованій території.

Внаслідок злочинних дій окупаційної адміністрації під час гасіння пожежі 01 вересня 2023 року відбулось знищення цілинного степу у місці здійснених прооранок, при намаганні зупинити рух вогняного фронту.

Щодо збереженості колекції тварин зоопарку «Асканія-Нова», віднесеної до Переліку наукових об'єктів, що становлять Національне надбання України (Розпорядження КМ України № 472-р від 19 серпня 2002 р.), відомо наступне.

Продовж усього періоду окупації мають місце регулярні прольоти армійської авіації росії над охоронною територією на низьких висотах, що спричиняє паніку у тварин зоопарку та призводить до травмування і випадків загибелі диких тварин. Так, безпосередньо під час прольоту літака у серпні 2022 року загинула 1 особина антилопи нільгау (розбилась об огорожу загону).

У лютому 2023 року внаслідок епізоотії та неможливості своєчасного діагностування і належного лікування загинули 27 особин ему та 1 особина нанду з колекції зоопарку «Асканія-Нова».

У II декаді листопада 2023 року, внаслідок злочинної недбалості російської окупаційної адміністрації та несвоєчасної перегонки у зимові приміщення, загинуло 4 особини буйвола кафрського.

Через відсутність належного наукового супроводу утримання та кваліфікованого ветеринарного обслуговування тварин зоопарку від запалення легень загинули самка яка (28 вересня 2023 р.).

Продовж II кварталу 2023 року у Великому Чапельському поді загинуло до 150 дорослих особин антилопи *Saiga tatarica*.

Після фактичного захоплення установи окупаційною владою у березні 2023 року та реєстрації «ГАУ Биосферный заповедник «Аскания-Нова» фіксуються злочинні факти вивезення тварин колекції зоопарку «Асканія-Нова».

01 грудня 2023 року незаконно призначеним директором установи, громадянином рф Д. Мещеряковим здійснено «обмін» тварин зоологічного парку «Асканія-Нова» в числі 7 (семи) особин з Державним природним біосферним заповідником «Ростовський» та Асоціацією зі збереження та відновлення рідкісних та зникаючих видів тварин «Жива природа степу» (м. Ростов-на-Дону). Зокрема, вивезено 2 особини коня Пржевальського.

5.3.2 Стан і ведення мисливського господарства

Землі лісового фонду є основним природним помешканням для диких тварин, що обумовлює необхідність комплексного підходу до вирішення

проблем забезпечення стійких лісових біоценозів та підвищення ефективності мисливства.

У зв'язку з військовою агресією російської федерації в Херсонській області ні один із користувачів не займається веденням мисливського господарства. На деокупованій території знаходяться 6 користувачів мисливських угідь Українського товариства мисливців та рибалок (далі – УТМР) та 1 державне лісомисливське господарство: Білозерська районна організація УТМР - 86200 га; Бериславська районна організація УТМР - 97704.49 га; Високопільська районна організація УТМР - 64023 га; Великоолександрівська районна організація УТМР- 133280 га; Нововоронцовська районна організація УТМР - 17700 га; Херсонська міська рада УТМР - 40231 га; ДП «Великокопанівське ЛМГ» - 41557,2 га.

Динаміка чисельності основних видів мисливських тварин (особин)*

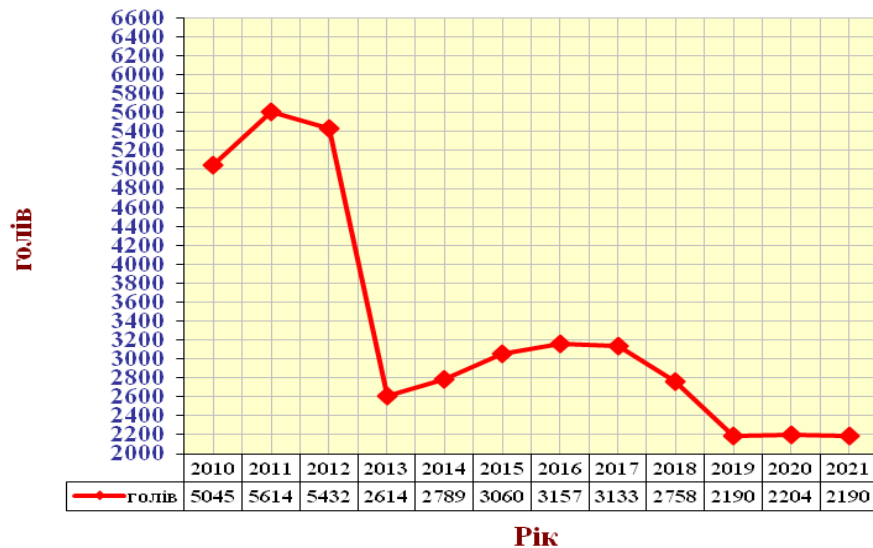
Таблиця 21

Види мисливських тварин	2021 рік	2022 рік	2023 рік
1	2	3	4
<i>Копитні тварини</i>			
Олень благородний	249	-	-
Олень плямистий	-	-	-
Лань	337	-	-
Муфлон	325	-	-
Козуля	876	-	-
Кабан	403	-	-
Кулан	-	-	-
<i>Хутрові звірі</i>			
Заєць-русак	106525	-	-
Дикий крізь	-	-	-
Білка	100	-	-
Ондатра	728	-	-
Бобер	343	-	-
Байбак	-	-	-
Лисиця червона	1748	-	-
Вовк	362	-	-
Єнотовидна собака	580	-	-
Борсук	146	-	-
Видра	82	-	-
Куниця	90	-	-
Тхір чорний	-	-	-
<i>Пернате дичина</i>			
Фазан	47306	-	-
Сіра куріпка	98631	-	-
Перепілка	92355	-	-
Гуси	22259	-	-
Качки усіх видів	105580	-	-
Лебеді	3020	-	-
Лиска	40375	-	-
Кулики	58964	-	-
Голуби	171488	-	-
Курочка водяна	5422	-	-

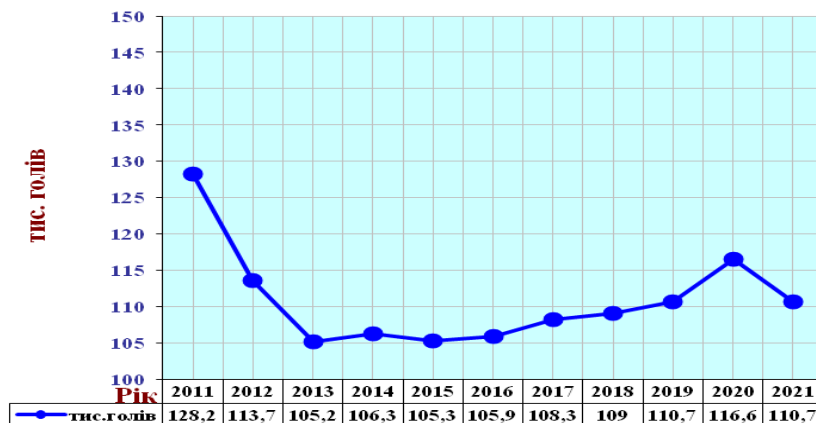
Норець великий	9601	-	-
----------------	------	---	---

Примітка: * - починаючи з 24.02.2022 та по теперішній час, лівобережна територія Херсонської області тимчасово окупована збройними формуваннями країни-агресора. Деокупована правобережна частина Херсонської області знаходиться в зоні бойових дій (безпосереднього вогневого контакту з ворогом) або під постійним артилерійсько-мінометним вогнем ворога. У зв'язку із чим, інформація, з 24.02.2022 щодо динаміки чисельності основних видів мисливських тварин, відсутня.

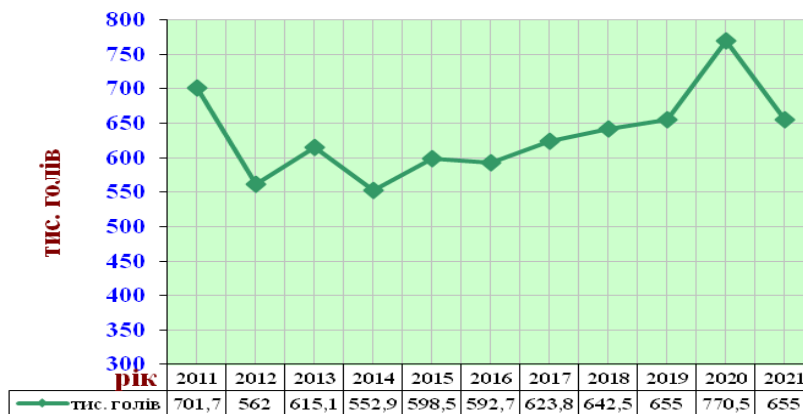
Динаміка чисельності копитних тварин

Динаміка чисельності хутрових звірів

Динаміка чисельності пернатої дичини

5.3.3 Стан і ведення рибного господарства

Херсонщина справжня перлина півдня України, території якої омивають води Чорного й Азовського морів, Каховського водосховища, а з півночі на південь перетинає повноводний Дніпро. Площа водного дзеркала об'єктів рибного господарства області складає понад 2,6 млн. га. Рибні запаси Херсонщини дійсно вважаються живим «сріблом» Таврійського краю, оскільки представлені значною кількістю біологічного різноманіття гідро біонтів, що мешкають у водоймах України і тому потребують збереження і раціонального використання.

На території Херсонської області збудовано та функціонувало 3 Державні установи рибовідтворювальних заводів: державна установа «Виробничо-експериментальний Дніпровський осетровий рибовідтворювальний завод імені академіка С.Т. Артющика, яким охоплено 106 га плавневих угідь. Державна установа «Херсонський виробничо-експериментальний завод по розведенню молоді часткових риб» та найбільший в Україні державна установа «Новокаховський рибоводний завод часткових риб. Загальна площа водного дзеркала зазначених рибовідтворювальних комплексів складає 1572,6 га, з яких щорічно уприродні водойми області вселяється понад 10 млн. екземплярів молоді інших видів риб, з яких 1,4 млн. екземплярів – молодь російського осетра та стерляді.

На протязі останніх років на акваторіях р.Дніпра, Дніпровсько-Бузького лиману, Каховського водосховища та Чорного моря в зоні контролю Херсонрибохорони промисловим виловом водних біоресурсів займаються понад 50 суб'єктів господарювання різних форм власності.

У зв'язку з військовою агресією рф в Херсонській області ні один із користувачів не займається веденням рибного господарства.

Внаслідок підриву греблі Каховської гідроелектростанції затоплена державна установа «Виробничо-експериментальний Дніпровський осетровий рибовідтворювальний завод ім. Академіка С.Т. Артющика».

Можна говорити про втрату національного надбання – сформованого племінного стада осетрових видів риб. До затоплення у вирощувальних ставках на заводі утримувалося ремонтно-маточне поголів'я цінних видів риб у кількості 15,8 тис. екз., у тому числі осетер руський, стерлядь, севрюга, білуга, які занесені до Червоної книги України, а також коропові та веслоніс.

Протягом 2023 року Херсонським рибоохоронним патрулем було документально зафіксовано три випадки загибелі водних біоресурсів, а саме:

- 02.01.2023 м. Херсон та акваторія р. Дніпро в межах міста – загибель 1 220 000 екземплярів товстолобика. Загальний збиток склав 390 400 000 гривень;

- 23.07.2023 територія національного природного парку «Кам'янська Січ», акваторія Республіканської відокремленої затоки Каховського водосховища Бериславського району – загибель карася сріблястого у кількості 1800 екземплярів (розрахунок збитків здійснено Державною екологічною інспекцією (Запорізька та Херсонська області);

- 11.09.2023 по берегу річки Кошова Херсонського району Херсонської області було виявлено загибель водних біоресурсів у кількості 210 екземплярів тарані, 140 екземплярів краснопірки, 210 екземплярів карася сріблястого та 140 екземплярів ляща, що в загальній кількості складає 700 екземплярів. Загальний збиток склав 211 820,26 гривень.

Кількість виявлених фактів браконьєрства

Таблиця 22

Роки	Виявлено фактів браконьєрства, од.
1	2
2023	176

5.3.4. Охорона і відтворення видів тварин, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів

Представники тваринного світу гостро відчують антропогенний тиск. Особливо його відчули тварини степових ценозів, оскільки саме степи, як тип рослинності, найбільше знищені, трансформовані людиною, переведені в сільськогосподарські угіддя. В степах Херсонщини знищені людиною: зубр, тур європейський, дикий кінь – тарган, кулан, антилопа сайгак, олень благородний, байбак. Антропогенний вплив внаслідок забруднення морських басейнів відчули морські тварини. Так в Азовському морі зникли всі представники типу Голкошкірі та інші. Вважається, що в Чорному морі зник останній тюлень – монах середземноморський.

Однією з перших акцій з охорони рідкісних та зникаючих видів тварин є віднесення їх до червоних списків чи книг, а вже на основі цих документів розробляються методи реальної охорони цих видів в природі. Потребують охорони в межах Херсонської області 250 видів тварин: 1 вид гідроїдних поліпів, по 2 види округлих кільчастих червів, 16 видів ракоподібних, 1 вид павукоподібних, 90 видів комах, 2 види моллюсків, 1 вид круглоротих, 12 видів риб, 1 вид земноводних, 5 видів плазунів, 91 вид птахів, 26 видів ссавців.

Перелік видів фауни, що охороняються, в регіоні (станом на 01.01.204 року)

Таблиця 23

Назва виду (звичайна і наукова)	Червоний список Херсонськ ої області	Червона книга України	Бернсь ка конвен ція	CIT ES	CMS	AE WA	EURO BATS	Європей- ський червоний список
1		2	3	4	5	6	7	8
Гідроїдні поліпи		1						
Черви округлі		2						
Черви кільчасті		1						1
Членистоног, в.т.ч.:		73						12
Ракоподібні		16						
Павукоподібні		1						
Комахи	15	56						3
Моллюски		2						
Хребетні, в.т.ч.:		63						16
Круглороті								1
Риби	1	9						2
Земноводні	1							
Плазуни	1	4						
Птахи	31	39						8
Ссавці	5	11						5
Усього	54	142						30

Червона книга України

Фото. Їжак вухатий (*Hemiechinus auritus*)

Червоний список Херсонської області

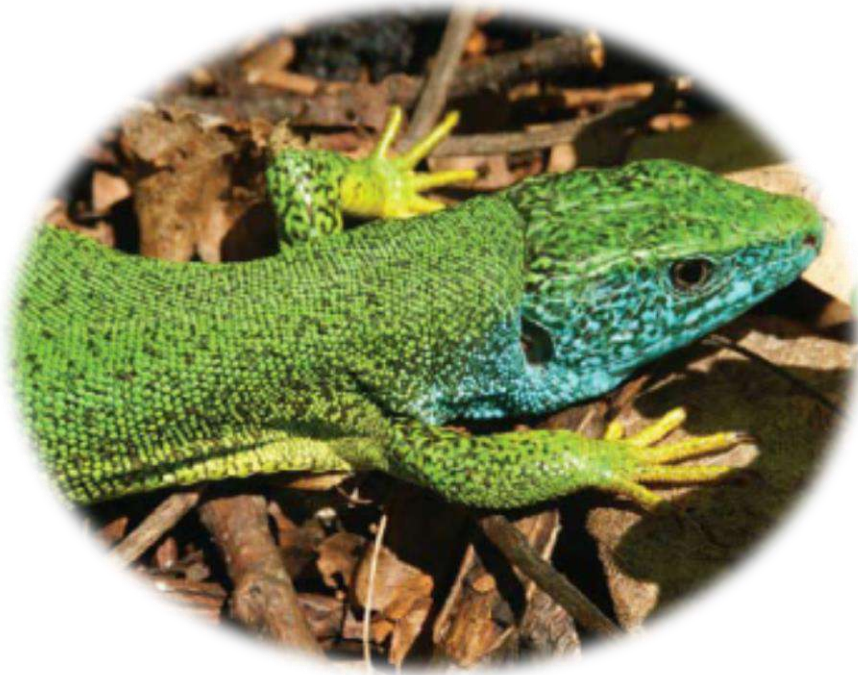

Фото. (*Lacerta viridis*)

Щодо збереженості колекції тварин зоопарку «Асканія-Нова», віднесеної до Переліку наукових об'єктів, що становлять Національне надбання України (Розпорядження КМ України № 472-р від 19 серпня 2002 р.), відомо наступне.

Продовж усього періоду окупації мають місце регулярні прольоти армійської авіації росії над охоронною територією на низьких висотах, що спричиняє паніку у тварин зоопарку та призводить до травмування і випадків

загибелі диких тварин. Так, безпосередньо під час прольоту літака у серпні 2022 року загинула 1 особина антилопи нільгау (розбилась об огорожу загону).

У лютому 2023 року внаслідок епізоотії та неможливості своєчасного діагностування і належного лікування загинули 27 особин ему та 1 особина нанду з колекції зоопарку «Асканія-Нова».

У II декаді листопада 2023 року, внаслідок злочинної недбалості російської окупаційної адміністрації та несвоєчасної перегонки у зимові приміщення, загинуло 4 особини буйвола кафрського.

Через відсутність належного наукового супроводу утримання та кваліфікованого ветеринарного обслуговування тварин зоопарку від запалення легень загинули самка яка (28 вересня 2023 р.).

Продовж II кварталу 2023 року у Великому Чапельському поді загинуло до 150 дорослих особин антилопи *Saiga tatarica*.

Після фактичного захоплення установи окупаційною владою у березні 2023 року та реєстрації «ГАУ Биосферный заповедник «Аскания-Нова» фіксуються злочинні факти вивезення тварин колекції зоопарку «Асканія-Нова».

01 грудня 2023 року незаконно призначеним директором установи, громадянином російської федерації Д. Мещеряковим здійснено «обмін» тварин зоологічного парку «Асканія-Нова» в числі 7 (семи) особин з Державним природним біосферним заповідником «Ростовський» та Асоціацією зі збереження та відновлення рідкісних та зникаючих видів тварин «Жива природа степу» (м. Ростов-на-Дону). Зокрема, вивезено 2 особини коня Пржевальського.

Архівне фото В.Гавриленка «Кінь Пржевальського»

Архівне фото В.Гавриленка «Антилопа *Saiga tatarica*»

Архівне фото В.Гавриленка «Буйвол Кафрський»

5.3.6. Охорона, використання та відтворення водних біоресурсів

На території Херсонської області збудовано та функціонувало 3 Державні установи рибовідтворювальних заводів: державна установа «Виробничо-експериментальний Дніпровський осетровий рибовідтворювальний завод імені академіка С.Т. Артюшика, яким охоплено 106 га плавневих угідь. Державна установа «Херсонський виробничо-експериментальний завод по розведенню молоді часткових риб» та найбільший в Україні державна установа

«Новокаховський рибоводний завод часткових риб. Загальна площа водного дзеркала зазначених рибовідтворювальних комплексів складає 1572,6 га, з яких щорічно уприродні водойми області вселяється понад 10 млн. екземплярів молоді інших видів риб, з яких 1,4 млн. екземплярів – молодь російського осетра та стерляді.

На протязі останніх років на акваторіях р.Дніпра, Дніпровсько-Бузького лиману, Каховського водосховища та Чорного моря в зоні контролю Херсонрибохорони промисловим виловом водних біоресурсів займаються понад 50 суб'єктів господарювання різних форм власності.

Внаслідок підриву греблі Каховської гідроелектростанції затоплена державна установа «Виробничо-експериментальний Дніпровський осетровий рибовідтворювальний завод ім. Академіка С.Т. Артюшика».

Можна говорити про втрату національного надбання – сформованого племінного стада осетрових видів риб. До затоплення у вирощувальних ставках на заводі утримувалося ремонтно-маточне поголів'я цінних видів риб у кількості 15,8 тис. екз., у тому числі осетер руський, стерлядь, севрюга, білуга, які занесені до Червоної книги України, а також коропові та веслоніс.

У зв'язку з військовою агресією РФ в Херсонській області ні один із користувачів не займається веденням рибного господарства та відтворенням водних біоресурсів.

5.3.7 Інвазивні міжнародні види тварин у фауні в межах адміністративно-територіальної одиниці

Інвазивні чужорідні види – це рослини, тварини, хвороботворні мікроорганізми та інші організми, які не є притаманними до певної екосистеми, і які можуть завдати економічного, екологічного збитку або шкідливо впливати на здоров'я людини.

На території Азово-Сиваського національного природного парку виявлено 2 інвазивних види гребневиків (мнеміопіс Бероу, мнеміопіс Лаудеї), 1 вид молюсків (мія піщана), 1 вид крабів (краб піщаний), 2 види риб (карась сріблястий, сонячний окунь), 3 види птахів (горіхівка звичайна, омелюх, шпак рожевий), 3 види ссавців (нетопир білосмутий, єнотоподібний собака, шакал).

Фото. Єнотоподібна собака

На території національного природного парку Джарилгацький в рамках загального обліку тварин було підраховано кількість чужорідних видів: ратичних та хижих м'ясоїдних тварин (енотовидного собаки, шляхетного оленя, муфлонів, ланей).

В Біосферному заповіднику «Асканія-Нова» жаби озерні *Pelophylax ridibundus* Pallas, 1771 зосереджені, головним чином, у замкнутій системі внутрішніх водойм. Зрошувальні канали, які є джерелом надходження цього виду, проходять по межі заповідної території та відокремлені від внутрішніх вод орними землями.

Пацюки мандрівні *Rattus norvegicus* (Berkenhout, 1769) мешкають у населених пунктах та тваринницьких фермах, де їх регулярно знищують.

Після заселення бабаків у заповідний степ відбулось неухильне збільшення числа їх поселень з 2-х у 1967 році до 24-х у 1986–1990 роках. Починаючи з 2001 року відбулось стрімке скорочення населення цього виду, яке тривало до 2005 року, а у подальшому чисельність зменшувалась поступово, стабілізувавшись у 2012–2015 роках на рівні 2–3 сімейних ділянок.

Вивірок звичайних *Sciurus vulgaris* Linnaeus, 1758 заселили у дендропарк з декоративною метою у 50-х роках минулого століття і вони мешкають ізольованою групою, головним чином, у деревних насадженнях дендро- та зоопарку. Останні п'ять років чисельність тварин коливається у межах 5–7 особин. Вид не грає ролі у збереженні степового фауністичного комплексу.

Собака свійський *Canis familiaris* Linnaeus, 1758 на території біосферного заповідника перебуває постійно. Синантроп. Спонтанно існуючі популяції майже виключно притримуються селітебних зон та прилеглих до них територій. Стійкі екзантропні популяції в біосферному заповіднику та його регіоні відсутні. Вид не грає ролі у збереженні степового фауністичного комплексу.

Собака енотоподібний *Nyctereutes procyonoides* Gray, 1834 в заповіднику зустрічається спорадично і, очевидно, щорічно на даній території не перебуває. Переважно притримується штучних біотопів – лісосмуг, перелогів. Вид не грає ролі у збереженні степового фауністичного комплексу.

Куниця кам'яна *Martes foina* Erxleben, 1777 в регіоні заповідника з'явилася в результаті спонтанного розширення ареалу. Перше згадування про його наявність у складі асканійської фауни датовано серединою 50-х роках ХХ століття. На території біосферного заповідника перебуває постійно; щорічно розмножується. Синантроп. Майже виключно притримується штучних біотопів – селітебних зон, парків, лісосмуг. Вид не грає ролі у збереженні степового фауністичного комплексу.

Тхір звичайний *Mustela putorius* Linnaeus, 1758 вперше у список асканійської фауни був включений О.О. Браунером (1928), проте не зрозуміло, на підставі яких саме даних це зроблено: адже посилання на колекційний або інший фактичний матеріал відсутні. Перша, підтверджена фактичним матеріалом реєстрація *M. p. furo*, датована березнем 2007 року; по тому, спостерігається регулярно. Синантроп. Зустрічається виключно у штучних

біотопах – селітебних зонах, парках. Вид не грає ролі у збереженні степового фауністичного комплексу.

Кіт свійський *Feliscatus* Linnaeus, 1758 на території заповідника перебуває постійно. Синантроп. Спонтанно існуючі популяції майже виключно притримуються селітебних зон та прилеглих до них територій. Стійкі екзантропні популяції в біосферному заповіднику та його регіоні відсутні. Вид не грає ролі у збереженні степового фауністичного комплексу.

Територія національного природного парку «Олешківські піски» зазнала значного антропогенного впливу у XX ст. Він полягає в штучному залісненні значних площ напівпустельних та степових угідь та у створенні мережі агроценозів, які за порівняно короткий час невідомо змінили колишній степовий регіон. Все це у значній мірі вплинуло на рослинний та тваринний світ. Окрім того, у Херсонській та сусідніх областях було проведено ряд заходів з реакліматизації та акліматизації мисливських звірів (дикий кабан, ондатра, єнотоподібний собака та інші). На тлі інтенсивної трансформації основних біотопів, зміни гідрологічного і біохімічного режиму водойм, це суттєво вплинуло на аборигенну фауну регіону.

5.4. Природні території, що підлягають особливій охороні

5.4.1. Стан і перспективи розвитку природно-заповідного фонду

Створення та розвиток системи природоохоронних територій є важливою передумовою для забезпечення сталого розвитку країни. Гарантом забезпечення, збереження і відтворення генофонду рослинного та тваринного світу, різноманіття природних екосистем є природно-заповідний фонд області.

Природно-заповідний фонд Херсонської області має у своєму складі 84 території та об'єкта загальною площею 373492,6 га, в тому числі 16 об'єктів загальнодержавного і 68 об'єктів місцевого значення. Відношення фактичної площі природно-заповідного фонду до площі області (показник заповідності) складає 11,27%.

Налічує 7 категорій територій та об'єктів:

- Біосферний заповідник «Асканія-Нова» ім. Ф.Е.Фальц-Фейна та Чорноморський біосферний заповідник;
- Азово-Сиваський національний природний парк і національні природні парки «Джарилгацький», «Олешківські піски», «Нижньодніпровський» та «Кам'янська Січ»;
- 1 дендропарк загальнодержавного значення «Асканія-Нова»;
- 8 заказників загальнодержавного та 15 заказників місцевого значення;
- 30 пам'яток природи;
- 13 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення;
- 10 заповідних урочищ.

Станом на 01 січня 2023 року, відповідно до карти бойових дій на території України від Deep State, з 84 територій та об'єктів природно-заповідного фонду Херсонської області повністю деокуповано (частково де окуповано) 29 територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Частково

деокупованою залишається територія національного природного парку «Нижньодніпровський».

Крім того, 3 об'єкти входять до «сірої» зони, а саме:

- лісовий заказник загальнодержавного значення «Бакайський»;
- загальнозоологічний заказник місцевого значення «Бакайський жолоб»;
- зоологічна пам'ятка природи місцевого значення «Кринківське поселення бобрів».

У зоні бойових дій залишаються 55 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, загальною площею близько 354180,6 га, що становить 95% від загальної її площі.

Відповідно до інфографіки проєкту «UA War Infographics» у зоні затоплення спричиненого підливом військами російської федерації греблі Каховської гідроелектростанції опинилися 42 території та об'єкти, площею 96097,6 га або 26% від загальної площі природно-заповідного фонду Херсонської області.

Основними проблемами цінних природоохоронних територій внаслідок війни стали масштабні пожежі, замінованість територій, активні бойові дії, які призвели до пошкодження місць існування цінних видів флори та фауни, занесених до відповідних охоронних списків різних рівнів.

Окремі природоохоронні установи області опинилися в зоні гуманітарної кризи, зокрема Біосферний заповідник «Асканія-Нова» (тут зібрані і живуть на волі різноманітні види тварин, деякі в дуже обмеженій кількості у світовому масштабі, унікальні для всього світу), національні природні парки «Азово-Сиваський» і «Джарилгацький».

Через воєнні (бойові) дії під вогненним ударом опинилися ландшафтні заказники загальнодержавного значення «Олександрівський», «Станіславський», а також національний природний парк «Кам'янська Січ».

Національний природний парк «Кам'янська Січ» знаходився в окупації з березня по листопад 2022 року. Активні бойові дії призвели до пошкодження місць існування цінних видів флори та фауни, занесених до відповідних охоронних списків різних рівнів.

Наслідками бойових дій на території національного природного парку «Кам'янська Січ» стали:

- замінованість та щільне забруднення території вибухонебезпечними предметами;
- випалені степові ділянки та штучні лісові насадження;
- утворення великих вирв у земній поверхні внаслідок ракетних ударів, скидання бомб тощо;
- порушення земного покриву через будівництво фортифікаційних споруд (окопів, бліндажів, капонірів тощо);
- забруднення ґрунту на ділянках дислокації військової техніки та в місцях розриву знарядь;
- забруднення території твердими побутовими відходами, особливо у місцях тривалого перебування російських військових;

- осушення прибережних екосистем внаслідок падіння рівня Каховського водосховища.

16 червня 2023 року, національний природний парк «Кам'янська Січ» поінформував Департамент захисту довкілля та природних ресурсів Херсонської обласної державної адміністрації про надзвичайну ситуацію, яка склалася на його території у результаті руйнування греблі Каховської гідроелектростанції та осушення Милівської і Республіканської заток.

З метою недопущення масової загибелі водних біоресурсів, Розпорядженням керівника робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації техногенного характеру державного рівня, пов'язаної з підливом російською федерацією греблі Каховської гідроелектростанції від 19 червня 2023 року № 12, визначено завдання негайно організувати та забезпечити вилучення біоресурсів з небезпечних ділянок у межах територій національного природного парку «Кам'янська Січ», ландшафтного заказника місцевого значення «Каїрська балка» та перевезення їх до безпечних водойм області (річки Інгулець та Дніпро).

У період з 04 по 10 серпня 2023 року національний природний парк «Кам'янська Січ» у присутності представників Державної екологічної інспекції Південного округу (Запорізька та Херсонська області), Управління Державного агентства меліорації та рибного господарства у Херсонській області, Головного управління Держпродспоживслужби у Херсонській області та Милівської сільської територіальної громади здійснив переселення водних біоресурсів з відокремленої водойми Милівської затоки Каховського водосховища у відокремлену водойму Республіканської затоки Каховського водосховища.

Загальна вага водних біоресурсів склала 520 кг, з них це:

- карась сріблястий;
- короп;
- товстолобик;
- білий амур;
- сом;
- болотна черепаха – 6 особин.

З 24 лютого 2022 року до теперішнього часу Біосферний заповідник «Асканія-Нова» ім. Ф.Е. Фальц-Фейна НААН, Чорноморський заповідник НАН, національні природні парки «Нижньодніпровський», «Олешківські піски», «Джарилгацький» та Азово-Сиваський національний природний парк перебувають на тимчасово окупованій території області.

За період окупації, станом на 01 липня 2024 року, у різних функціональних зонах Біосферного заповідника «Асканія-Нова» сталось 69 пожеж. Згідно з узагальненими даними дистанційного моніторингу вигоріло 7109,0 га території, у тому числі: 2208,6 га природного ядра, 4846,9 га агроландшафтів (рілля, перелоги та лісосмуги), 53,5 га земель у межах населених пунктів включно з господарською інфраструктурою та колишньою житловою забудовою.

Внаслідок злочинних дій окупаційної адміністрації під час гасіння пожежі 01 вересня 2023 року відбулось знищення цілинного степу у місці здійснених прооранок, при намаганні зупинити рух вогняного фронту.

Щодо збереженості колекції тварин зоопарку «Асканія-Нова», віднесеної до Переліку наукових об'єктів, що становлять Національне надбання України (Розпорядження КМ України № 472-р від 19 серпня 2002 р.), відомо наступне.

Продовж усього періоду окупації мають місце регулярні прольоти армійської авіації росії над охоронною територією на низьких висотах, що спричиняє паніку у тварин зоопарку та призводить до травмування і випадків загибелі диких тварин. Так, безпосередньо під час прольоту літака у серпні 2022 року загинула 1 особина антилопи нільгау (розбилась об огорожу загону).

У лютому 2023 року внаслідок епізоотії та неможливості своєчасного діагностування і належного лікування загинули 27 особин ему та 1 особина нанду з колекції зоопарку «Асканія-Нова».

У II декаді листопада 2023 року, внаслідок злочинної недбалості російської окупаційної адміністрації та несвоєчасної перегонки у зимові приміщення, загинуло 4 особини буйвола кафрського.

Через відсутність належного наукового супроводу утримання та кваліфікованого ветеринарного обслуговування тварин зоопарку від запалення легень загинули самка яка (28 вересня 2023 р.).

Продовж II кварталу 2023 року у Великому Чапельському поді загинуло до 150 дорослих особин антилопи *Saiga tatarica*.

Після фактичного захоплення установи окупаційною владою у березні 2023 року та реєстрації «ГАУ Биосферный заповедник «Аскания-Нова» фіксуються злочинні факти вивезення тварин колекції зоопарку «Асканія-Нова».

01 грудня 2023 року незаконно призначеним директором установи, громадянином російської федерації Д. Мещеряковим здійснено «обмін» тварин зоологічного парку «Асканія-Нова» в числі 7 (семи) особин з Державним природним біосферним заповідником «Ростовський» та Асоціацією зі збереження та відновлення рідкісних та зникаючих видів тварин «Жива природа степу» (м. Ростов-на-Дону). Зокрема, вивезено 2 особини коня Пржевальського.

На території національного природного парку «Джарилгацький» за 2023 рік відбулося 36 пожеж загальною площею 2095,95 га. Наймасштабніша з яких склала 1588 га та охопила заповідну зону Парку, яка знаходиться безпосередньо на острові Джарилгач.

В той же час попередній розрахунок шкоди (здійснений національним природним парком «Джарилгацький»), завданої біорізноманіттю внаслідок збройної агресії російської федерації складає 102 913 055 455,2 грн.

Національний природний парк «Ниžньодніпровський» повідомив Департамент, що на території парку відмічено ряд масштабних осередків займання, орієнтовною загальною площею згарищ 7443,78 га.

Попередній розрахунок шкоди (здійснений національним природним парком «Нижньодніпровський»), завданої біорізноманіттю внаслідок збройної агресії російської федерації складає 46 550 000 000 грн.

Територія Чорноморського біосферного заповідника (109258 га) знаходиться під окупацією з 24 лютого 2022 року. На суходільних ділянках та островах (14800 га) розташовані бойові позиції ворожих військ, мінні поля, знищенні лісові насадження.

Попередній розрахунок шкоди (здійснений Чорноморським біосферним заповідником), завданої біорізноманіттю внаслідок збройної агресії російської федерації складає 23978744 грн.

За інформацією національного природного парку «Олешківські піски», попередній розрахунок шкоди (здійснений національним природним парком «Олешківські піски»), завданої біорізноманіттю внаслідок збройної агресії російської федерації складає 1 305 583 157 грн.

За інформацією Азово-Сиваського національного природного парку, попередній розрахунок шкоди (здійснений Азово-Сиваським національним природним парком), завданої біорізноманіттю внаслідок збройної агресії російської федерації складає 423 085 317,56 грн.

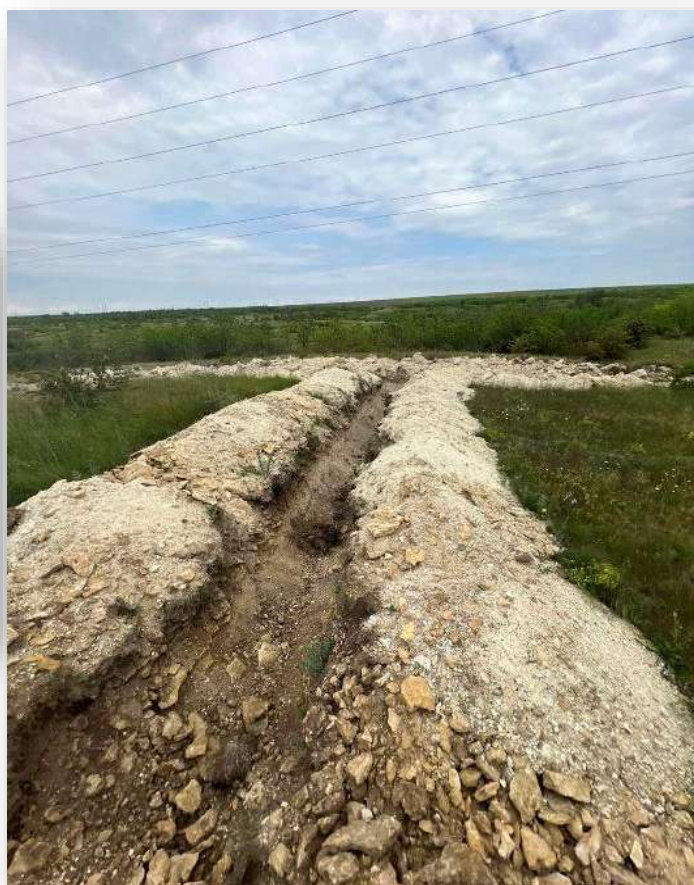

Фото. Національний природний парк «Кам'янська Січ» (Бериславський район, Херсонська область)

Фото. Національний природний парк «Кам'янська Січ»
(Бериславський район, Херсонська область)

Фото. Біосферний заповідник «Асканія-Нова» ім. Ф.Е. Фальц-Фейна (Асканія-Нова селишна територіальна громада, Каховський район, Херсонська область)

5.4.2. Водно-болотні угіддя міжнародного значення

Водно-болотні угіддя міжнародного значення

Таблиця 24

Кількість, од.	Усього, тис. га	% від загальної площі території
1	2	3
7	548,5689*	-

Примітка: * - загальна площа водно-болотних угідь з урахуванням територій, що ввійшли до складу Миколаївської області та АР Крим.

Відповідно до Рамсарської конвенції (Іран, м. Рамсар, 1971 рік), стороною якої є Україна, під водно-болотними угіддями (далі – ВБУ) розуміють – райони маршів, боліт, драговин, торфовищ чи водойм – природних або штучних, постійних або тимчасових, стоячих або проточних, прісних, солонуватих або солоних, включаючи морські акваторії, глибина яких під час відпливу не перевищує 6 метрів.

Ці території мають велике природне, економічне та соціокультурне значення. Кожна держава, яка є учасником Рамсарської конвенції, має визначити на своїй території найбільш цінні водно-болотні угіддя та подати їх перелік і описи на затвердження до Секретаріату конвенції.

Відтак, у Херсонській області зосереджено 7 водно-болотних угідь, що своїм значенням можуть вважатися одними з найголовніших в Україні:

1. ВБУ «Ягорлицька затока» (39692,70 га, Голопристанський район Херсонської області та Миколаївський район Миколаївської області);

2. ВБУ «Тендрівська затока» (55021,96 га, Скадовський район Херсонської області);

3. ВБУ «Східний Сиваш» (165000 га, Генічеський район Херсонської області та Джанкойський, Білогірський, Феодосійський, Керченський райони АР Крим);

4. ВБУ «Центральний Сиваш» (104512,75 га, Генічеський район Херсонської області та Джанкойський район АР Крим);

5. ВБУ «Каркінітська та Джарилгацька затоки» (147556,66 га, Скадовський район Херсонської області та Перекопський район АР Крим);

6. ВБУ «Великий Чапельський під» (2359 га, Каховський район Херсонської області);

7. ВБУ «Дельта р. Дніпра» (34425,83 га, Скадовський та Херсонський райони Херсонської області).

Зазначені території здебільшого розташовані в приморських регіонах:

- Азовському: ВБУ «Східний Сиваш», ВБУ «Центральний Сиваш», ВБУ «Великий Чапельський під»;

- Чорноморському: ВБУ «Каркінітська затока та Джарилгацька затоки», ВБУ «Тендрівська затока», ВБУ «Ягорлицька затока».

Окремо слід виділити найцінніше водно-болотне угіддя регіону – ВБУ «Дельта р. Дніпра».

Переважна площа територій водно-болотних угідь повністю або частково розташована в межах природоохоронних резерватів, зокрема:

- Чорноморський біосферний заповідник: ВБУ «Тендрівська затока», ВБУ «Ягорлицька затока»;
- Біосферний заповідник «Асканія-Нова» імені Ф.Е. Фальц-Фейн: ВБУ «Великий Чапельський під»;
- Азово-сиваський національний природний парк: ВБУ «Східний Сиваш», ВБУ «Центральний Сиваш»;
- Національний природний парк «Джарилгацький»: ВБУ «Каркінітська затока та Джарилгацька затоки»;
- Національний природний парк «Нижньодніпровський»: ВБУ «Дельта р. Дніпра».

5.4.3. Біосферні резервати та Всесвітня природна спадщина

Лісовий заказник загальнодержавного значення «Березові колки» площею 1312 га в Іванівському та Рибальчанському лісництвах Голопристанського району. Тут на Іванівській піщаній арені зберігаються природні березові ліси, утворені березою дніпровською. Це ендемічний вид пониззя Дніпра і Південного Бугу, який занесений до Червоної книги України, а формація берези дніпровської як ендемічне, зникаюче угруповання занесено до Зеленої книги України. З ендемічних видів в заказнику зростають дрід дніпровський (*Genistaborysthenica*), зіновать дніпровська (*Chamaecytisusborysthenicus*), чебрець дніпровський (*Thymusborysthenicus*), жовтозілля дніпровське (*Senecioborysthenicus*) та ін. Є рідкісні види мохів, лишайників, грибів.

Орнітологічний заказник загальнодержавного значення «Ягорлицький» площею 30300 га розташований в акваторії Ягорлицької затоки Чорного моря в Голопристанському районі. Входить до складу Рамсарських водно-болотних угідь. В акваторії заказника, що є буферною зоною Чорноморського біосферного заповідника, зимує величезна кількість водоплавних птахів. Видовий склад цих птахів такий, як і в заповіднику, він охарактеризований при описі птахів заповідника.

Ботанічний заказник загальнодержавного значення «Джарилгацький» площею 300 га створений для охорони рідкісного червонокнижного виду золотобородника цикадового. Розташований на острові Джарилгач в Скадовському лісництві Скадовського району. Золотобородник зростає на дещо підвищених елементах рельєфу в степовій центральній частині острова.

Ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Саги» площею 500 га розташований в Цюрупинському районі. На території заказника охороняються лісові ценози, псамофітні степи, згладжені піщані кучугури, озера, болотні ценози. Серед лісових ділянок важливе місце займає природна рослинність - рідкісні формації берези дніпровської та ковили дніпровської, а

також зарості вільхи звичайної. З рідкісних видів зустрічається гадюка звичайна, зростають зозулинець болотний, целокаулон степовий та ін. Озера та заболочені ділянки є місцем гніздування та перебування значної кількості птахів.

Загальнозоологічний заказник місцевого значення «Бакайський жолоб» площею 1680 га розташований Білозерському лісництві, в місці, де Дніпро переходить в Дніпровський лиман. По дну лимана проникає морська солоня вода при нагінних явищах, коли дмуть західні вітри. Змішування прісної і солоні вод сприяє розвитку багатого тваринного і рослинного світу, багатого корму для птахів і риби. Сюди в протоки і на мілководдя приходить на нерест багато видів риби. Тут відбувається інтенсивний нагул риби. На острівцях дельти, на обмілинах, вкритих очеретом південним, кугою озерною (*Schoenoplectus lacustris*), а у воді з лататтям білим, глечиками жовтими знаходиться величезна кількість птахів, в тому числі й рідкісних, тут вони концентруються під час перельотів. З рідкісних рослин зростають сальвінія плаваюча, водяний горіх, плавун щитолистий.

Ботанічний заказник місцевого значення «Інгулецький лиман» площею 50 га займає смугу акваторії в Інгулецькому лимані між селами Микільське та Садово Білозерського району. Створений для охорони рідкісних формацій водних рослин, включених до Зеленої книги України: горіха водяного (*Trapetatanatansis*), густі зарості якого збереглися біля околиці с. Микільське, сальвінії плаваючої (*Salvinietatanatansis*), латаття білого (*Nymphaeetaalbae*), глечиків жовтих (*Nuphareta luteae*), плавуна щитолистого (*Nymphoidetapeltatae*).

Ботанічний заказник місцевого значення «Хрестова сага» площею 30 га розташований в урочищі Саги в Голопристанському районі на узбережжі Ягорлицької затоки. Тут зростають представники родини Орхідних (*Orchidaceae*) - зозулинець розмальований, болотний та блощичний, рідкісні види, що включені до Червоної книги України. Охороняються також місця гніздування та перебування птахів, в т. ч. й тих, що охороняються на європейському та загальнодержавному рівнях.

Ботанічний заказник місцевого значення «Шаби» площею 20 га розташований в Рибальчанському лісництві на березі Дніпровсько-Бузького лиману біля с. Виноградове Голопристанського району. Охороняються ценози прибережної водно-болотної та лучної рослинності, в яких зростає рідкісний вид білоцвіт літній. Дане місцезнаходження цього красивоквітучого виду на межі ареалу - одне з найсхідніших в Європі.

Ландшафтний заказник місцевого значення «Інгулець» площею 937 га розташований у Великоолександрівському лісництві Великоолександрівського району. Охороняються лісонасадження на лівому березі р. Інгулець, в основному штучного походження, створені в 50-роках ХІХ століття. З природних - залишки тернівників з домішкою жостіру проносного

(*Rhamnus cathartica*), бузини чорної (*Sambucus nigra*), видів шипшини (*Rosa*) тощо. Дане насадження є зразком лісівницького мистецтва в степовій зоні.

Загальнозоологічний заказник місцевого значення «Корсунський» площею 3357 га розташований в Корсунському лісництві Каховського району на ділянках Козачелагерної піщаної арени. Соснові ліси чергуються з трав'янистими лучними ценозами в зниженнях піщаних арен та псамофітними ділянками степів. Охороняється тваринний світ мисливської фауни - косуля, олень благородний, лось та інші види.

Загальнозоологічний заказник місцевого значення «Асканійський» площею 17746 га. До нього входять сільськогосподарські землі в Чаплинському районі навкруги біосферного заповідника «Асканія-Нова» ім.Ф.Е.Фальц-Фейна і його охоронної зони. Створений для охорони хребетних, а в деякій мірі і безхребетних. В основному охороняються ссавці і птахи, що мігрують із заповідних степів і зоологічного парку внаслідок того, що для багатьох видів територія степу замала, для ряду видів не підходить абсолютно заповідний режим, при якому немає зоологічного навантаження на степову рослинність, утворюється багато опадів, який в умовах сухого клімату не встигає розкладатися і накопичується в степу, а деяким видам заважає жити високий травостій заповідного степу.

Ботанічний заказник місцевого значення «Софіївський» площею 194 га розташований на південно-західній околиці с. Софіївки Білозерського району та прилеглий акваторії Дніпровського лиману. Охороняються комплекс цілинного степу на лесових зсувах та водні фітоценози верхньої частини Дніпровського лиману. В степовій балці та на надлиманних горбах збереглася типова степова рослинність типчаково-ковилових степів з багатим степовим різнотрав'ям з участю рідкісних рослин ковили української та волосистої, тюльпана бузького та Шренка, сальвінії плаваючої, рідкісних тварин - п'явки медичної, полоза жовточеревого, поліксени. Охороняються також рідкісні рослинні формації, що включені до Зеленої книги України - формація латаття білого, глечиків жовтих, сальвінії плаваючої, ковили волосистої. Заказник виконує важливу роль як частина екологічного коридору.

Ботанічний заказник місцевого значення «Широка Балка» площею 116 га розташований на південно-східній околиці с. Широка Балка Білозерського району та прилеглий акваторії Дніпровського лиману. Територія заказника займає степові яруги, в яких ще збереглася, хоча й значно антропогенно трансформована, рослинність типчаково-ковилових степів на лесових ґрунтах. Зрідка трапляються червонокнижні види рослин - тюльпан бузький та Шренка, ковила Лесінга, українська та волосиста, також тварин - дибка степова, поліксена, махаон. В прибережній акваторії лиману відмічені рідкісні сальвінія плаваюча і плавун щитолистий. Заказник виконує важливу роль як частина екологічного коридору.

Цей заказник, як і «Софіївський», дуже зручний для проведення екологічної освіти та екологічного виховання учнів місцевої школи.

Орнітологічний заказник місцевого значення «Думузла» площею 1411,9 га розташований на землях Привільненської сільської ради Каланчацького району. В заказнику зустрічається понад 200 видів птахів. Відмічені скупчення крижнів - до 30 тис. особин, шпаків - до 60 тис. В заказнику охороняються птахи на прольоті та на гніздуванні, серед них рідкісні червонокнижні види - жовта чапля, коровайка, дрохва, червоновола казарка, лунь польовий і степовий, орлан-білохвіст та ін.

Ландшафтний заказник місцевого значення «Каїрська балка» площею 664,9 га розташований на землях Каїрської сільської ради в Горностаївському районі. В заказнику охороняються типові та рідкісні степові ценози та залишки байрачних і заплавлених природних лісів з рідкісними видами рослин, грибів і тварин. Місце годівлі птахів на прольоті та ін.

Зоологічні пам'ятки природи місцевого значення «Кринківське поселення бобрів» площею 5 га; **«Понятівське поселення змій»**, площею 5 га, в Токарівському лісництві Білозерського району на правому березі р. Інгулки, масове поселення плазунів, в т.ч. й рідкісного полоза жовточеревого; **«Микільське поселення змій»**, площа 4 га, в Токарівському лісництві Білозерського району на крутому березі р. Інгульця з відслоненнями вапняків, місце поселення популяцій плазунів, в т. ч. червонокнижного полоза жовточеревого.

Гідрологічні пам'ятки природи місцевого значення «Джерело Шилової балки» та **«Козацьке джерело»** в Бериславському районі. Виходи джерел красиво впорядковані, художньо оформлені. Джерельна вода прекрасна для пиття; **«Частина озера «Гопри»** в м. Гола Пристань, південно-східний берег озера з унікальними солоними грязями; **«Білозерські джерела»** - це 5 потужних джерел на березі озера Білого з прекрасною питною водою, що не замерзає взимку.

Геологічна пам'ятка природи місцевого значення «Федорівська печера» в с. Федорівка Білозерського району. Карстова печера довжиною до 100 м в правому крутому з відслоненнями вапняків березі р. Інгулець.

Ботанічні пам'ятки природи місцевого значення: Дуб в Міському парку м. Херсона, висаджений у 1869 р. при закладці парку. Дуб на «Інтенсивці», понад 150 років, в районі аграрного університету. Дуб біля пожежної частини Комсомольського району. Дуб біля шахового клубу. Дуб в школі-ліцеї № 2 по вул. Полтавській. Вікові дуби в Центральному парку м. Гола Пристань. Дуб на станції юних натуралістів в м. Гола Пристань. Куртина вікових дубів в Херсонському районі. Три вікові платани в Центральному парку м. Нова Каховка. Два меморіальні дуби біля Будинку культури в м. Нова Каховка.

«Бехтерський дубовий гай» з 114 дерев дуба, площею 3 га, кількох дубів вже немає. Вікові сосни на околиці м. Гола Пристань. Тополі в с. Стара Збур'ївка. Деревостан акації білої, площею 30 га в Херсонському районі.

Вікові дуби (понад 200 років) в Рибальчанському лісництві Скадовського району - залишки природних дубових пралісів на Кінбурнському півострові.

Заповідне урочище «Малокаховський бір» площею 177 га розташоване біля південної околиці с. Мала Каховка Каховського району. Штучне насадження сосни звичайної та кримської напісках на високому березі Каховського водосховища. Є ділянка сосни кримської, висадженої в 1910-1915рр. Стовбури її досягають до 35 см в діаметрі та висоти 15м. Є мальовничі галявини серед насаджень. Місце масового відпочинку.

Заповідне урочище «Агайманське» площею 25 га розташоване на віддалі 1 км південніше с. Фрунзе Іванівського району. Це залишок центральної частини Агайманського поду. В зниженні водойма штучно поглиблена. Рослинність болотно-лучна. Тут у водно-болотних угіддях гніздяться та перебувають на прольоті птахи багатьох видів, в т.ч. і рідкісних.

Заповідне урочище «Новодмитрівський ліс» площею 23 га розташоване в с. Новодмитрівка Великоолександрівського району біля р. Інгульця. Лісонасадження кінця XIX століття (1885-1890 рр.). Об'єкт переведений з категорії парків-пам'ятників садово-паркового мистецтва в категорію заповідного урочища.

Заповідне урочище «Ліс «Летючі піски» площею 110 га розташоване на північно-західній околиці смт. Великої Олександрівки. Штучні насадження сосни звичайної та кримської кінця XIX століття.

Заповідне урочище «Олешківський сосновий бір» площею 290 га розташоване в зеленій зоні південно-західної околиці м. Цюрупинська. Ділянка штучно створеного соснового бору на пісках в кінці XIX століття, що виконувала функцію захисного насадження.

Заповідне урочище «Недогірський ліс» площею 216 га розташоване в зеленій зоні південно-західної околиці смт Великої Олександрівки. Це штучні лісонасадження 50-х років XIX століття, що мають велике водоохоронне та ґрунтозахисне значення. Урочище - зразок степового лісорозведення.

Заповідне урочище «Архангельський ліс» площею 30 га розташоване в с. Архангельське Високопільського району. Лісові насадження закладені в 1846 р. Пам'ятка степового лісорозведення.

Заповідне урочище «Голопристанський акацієвий ліс» площею 42 га розташоване в зеленій зоні м. Голої Пристані на межі піщаної арени.

Заповідне урочище «Старозбур'ївський акацієвий ліс» площею 14 га розташоване в південно-східній частині с.Стара Збур'ївка Голопристанського району. Серед лісового масиву, створеного відомим лісівником М.С.Борткевичем у 80-х роках ХІХ століття, розташована школа-інтернат.

Заповідне урочище «Стояни» площею 15 га розташоване біля с.Дудчани Нововоронцовського району. Штучні лісонасадження на еродованих землях виконують водоохоронну функцію. В масиві є джерело питної води. Місце відпочинку населення.

Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення «Ботанічний сад Херсонського державного університету» площею 12,34 га закладено в 1934 р. В колекціях ботанічного саду більше 200 видів інтродукованих деревних та чагарникових рослин, понад 180 видів трав'янистих рослин, 15 видів мохів та 21 вид лишайників. Тут, крім звичайних видів для підзони типчаково-ковилових степів, зростають рідкісні види, що включені до Червоної книги України. Це ковила волосиста, Лесінга, українська, тюльпан Шренка і бузький, голонасінник одеський та інші.

Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення «Дендропарк Нижньодніпровської НДС Степового філіалу УкрНДІ лісового господарства і агролісомеліорації» площею 3 га закладено в 1975 р. Зростає понад 100 видів дерев і чагарників, трав'янистих декоративних рослин. З більш рідкісних тут зростають гінкго дволопадне, барбарис Юліана, тюльпанне дерево та ін.

Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення «Дендропарк Херсонського державного Аграрно-економічного університету» площею 2,4 га закладено в 1951-1952 рр. Зростає понад 90 видів хвойних і листяних дерев і чагарників.

Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення «Дендропарк науково-дослідного інституту землеробства південних регіонів» площею 5,6 га закладено в 1965 р. в регулярно-ландшафтному стилі. Зростає понад 90 видів і форм дерев і чагарників. Більше третини – вічнозелені рослини. Серед них – ялина колюча голубої форми, плакуча форма ясена, шовковиці, верби, дуб пірамідальної форми, кулясті форми клена, роза сірійська та ін.

Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення «Казенний сад» площею 8 га. Один з найстаріших парків міста, закладений в 1868 р. Пам'ятник парківництва, зростає близько 50 видів дерев та чагарників. Парк відчуває дуже сильний антропогенний тиск.

Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення «Парк санаторію «Гопри» площею 18 га закладений у 1911 році, різні породи дерев і чагарників.

Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення «Парк ім. Мозгового О.П.» площею 4 га закладений у 1961 році. Різноманітні види дерев, чагарників, декоративних квіткових рослин.

Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення «Парк с. Хрещенівки» площею 8 га створений в регулярному стилі. Висаджено понад 60 видів дерев і чагарників.

Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення «Парк «Софіївський» площею 62 га. Старовинний парк з віковими дубами, ялівцями, кленами та іншими породами дерев і чагарників.

Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення «Парк «Південний» площею 14 га. Старовинний парк середини ХІХ століття. Серед порід дуб вищий, види ялівцю.

Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення «Парк Скадовського будинку відпочинку» площею 12 га. Старовинний парк кінця ХІХ століття з листяних і хвойних порід дерев і чагарників.

Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення «Дендропарк Каховського лісгоспзагу» площею 15 га закладений у 1954 році на схилах водосховища за ініціативою відомого кіномитця О.Довженка.

5.4.4. Формування Смарагдової мережі

Не менш важливою складовою екологічної мережі є природоохоронні території Смарагдової мережі. На території області повністю або частково зосереджено 23 території Смарагдової мережі: Oleshkivski Pisky (UA0000107), Askaniia-Nova Biosphere Reserve (UA0000016), Black Sea Biosphere Reserve (UA0000017), Zatoky (UA0000214), Dzharylhatskyi National Nature Park (UA0000108), Domuzla (UA0000193), Kinburnska Kosa (UA0000215), Dniprovsko-Buzkyi Lyman (UA0000109), Lower Dnipro (UA0000192), Kakhovske Reservoir (UA0000106), Eastern Syvas (UA0000131), Azovo-Syvaskyi National Nature Park (UA0000027), Chonharskyi (UA0000213), Middle Inhulets river valley (UA0000310), Lower Inhulets river valley (UA0000321), Loess outcrops of the Dnipro estuary (UA0000336), Ahaymany depression (UA0000366), Barnashivsky depression (UA0000367), Black valley (UA0000368), Domunjlinskyi depression (UA0000369), Green depression (UA0000370), Sivashic depression (UA0000371), Small Chapelsk depression (UA0000372).

З межами Смарагдової мережі можна ознайомитись на веб-сторінці Бернської конвенції <https://emerald.eea.europa.eu/>.

5.5. Еколого-освітня та рекреаційна діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Через тимчасову окупацію природоохоронних установ, еколого-освітня та рекреаційна діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду у 2023 на здійснювалася.

5.6. Державна політика та заходи збереження біорізноманіття

Через воєнні (бойові) дії під загрозою знищення чи значного пошкодження опинилися об'єкти Смарагдової мережі, водно-болотні угіддя міжнародного значення, території природно-заповідного фонду області і біосферні заповідники ЮНЕСКО. У зоні активних бойових дій цілині нерозорані степи та приморські екосистеми.

Відбувається тотальне знищення лісів Херсонської області внаслідок проведення воєнних (бойових) дій та безконтрольного вирубування місцевим населенням в умовах окупації.

Тож, першочерговим заходом збереження біорізноманіття є проведення робіт з очищення природоохоронних територій від вибухонебезпечних предметів.

Реалізація державної політики у сфері збереження біорізноманіття здійснюватиметься шляхом:

- вивчення впливу бойових дій на стан екосистем, в тому числі лісових, стан популяцій тварин, вплив мінного забруднення на екосистему;

- розроблення та впровадження планів заходів щодо збереження та відтворення окремих видів флори та фауни та природних середовищ їх існування на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду;

- розроблення та виконання регіональної та місцевих програм і схем формування екологічної мережі;

- розроблення та виконання планів управління водно-болотними угіддями міжнародного значення;

- забезпечення створення нових або розширення існуючих територій та об'єктів природно-заповідного фонду;

- забезпечення ведення державних кадастрів тваринного і рослинного світу;

- забезпечення оновлення ведення Червоної книги Херсонської області, ведення Зеленої книги України;

- встановлення меж існуючих територій та об'єктів природно-заповідного фонду у натурі тощо.

6. Земельні ресурси та ґрунти

6.1. Структура та стан земель

Ландшафтна структура будь-якої території чи акваторії являє собою складну багатоаспектну систему, що поєднує різнорангові ландшафтні комплекси. Знання про ландшафти, їх просторову диференціацію є основою фізико-географічного районування певної території. Вони набувають

особливого значення у контексті розроблення та впровадження ландшафтно-планувальних заходів.

Херсонська область розташована в межах Причорноморської низовини, на півдні омивається водами Чорного та Азовського морів. Її поверхня - слабохвиляста рівнина, полого нахилена у південному напрямі. У межах Херсонської області представлені лесові пластово-аккумулятивні, пластово-денудаційні та алювіальні (приморські) низовини. Характерними елементами рельєфу є поди та балки, невеликі півострови та довгі вузькі піщані коси, також у межах області є кілька островів; з аквальної комплексу - затоки, лимани, солоні озера. Клімат помірно континентальний з м'якою малосніжною зимою та спекотним посушливим літом.

Земельний фонд Херсонської області складає 2846,1 тис. га, з них 1968,4 тис. га займають сільськогосподарські угіддя (69,1% від загальної площі земельного фонду), 152 тис. га - ліси та інші лісовкриті площі (5,3%), 725,7 тис. га - інші землі (25,6%). У структурі сільськогосподарських угідь рілля складає 1776,6 тис. га (90,2%). Сільськогосподарське освоєння території сягає 80%. Розораність території - 62,5%, що є вище за середній рівень по країні (59,3%).

Серед зональних типів ґрунтів переважають чорноземи південні малогумусні, які займають 46,1% всієї площі орних земель; далі на південь - чорноземи солонцюваті та темно-каштанові солонцюваті ґрунти у комплексі з солонцями - 31,6%; серед інтразональних - лучно-чорноземні й дернові глейові ґрунти. Природна степова рослинність збереглася переважно в долинах річок, на крутих схилах балок та у межах об'єктів природно-заповідного фонду області.

В області висока природна родючість землі. Сільськогосподарські угіддя оцінюються у 68 балів (середній по Україні - 62), рілля - 73 бали (по Україні - 63).

Станом на 2023 рік правобережна деокупована частина Херсонської області складає - 687,88 тис. га, тимчасово окупована лівобережна частина Херсонської області - 2162,29 тис. га.

Заміновані території, вирви від обстрілів, зсуви ґрунту, руйнування греблі Каховської гідроелектростанції, порушення режиму зрошення сільськогосподарських культур, знищена військова техніка на полях спровокувала масштабну та довготривалу деградацію ґрунтової екосистеми Херсонської області.

6.1.1 Структура та динаміка основних видів земельних угідь

Земельний фонд Херсонської області до повномасштабного вторгнення становив 2846,1 тис. га, або 4,7% площі України. Відповідно до цільового використання у структурі фонду сільськогосподарські угіддя займають 1968,3 тис. га (69,2% до загальної площі території), у тому числі рілля - 1776,5 тис. га; ліси та інші лісовкриті площі охоплюють 152,0 тис.га (5,3% до загальної площі території). Сільськогосподарське освоєння території сягає 80%. Розораність території - 62,5%, що є вище за середній рівень по країні (59,3%).

Внаслідок бойових дій і несприятливого техногенного впливу в Херсонській області спостерігається трансформація структури посівних площ і зміна пріоритетів у виробництві продукції рослинництва. На деокупованій Херсонщині до вирощування зернових колосових (переважно озима пшениця) та соняшнику за одночасного зниження частки в сівозмінах таких традиційних для регіону культур як соя та кукурудза на зерно практично до нуля. Крім того, традиційне для області овочівництво та баштанництво знаходиться у занепаді. Істотно скорочуються посівні площі під цими культурами, які зараз в основному сконцентровані на невеликих масивах, розташованих поряд із свердловинами, а також на території області, де відновлено водопостачання Інгулецької зрошувальної системи, в основному – через відсутність зрошення. Крім того, зі структури посівних площ у 2023 році зникли і такі стратегічні культури як овес, жито, картопля (урожайність якої, до речі, у 2021 році була рекордною для Херсонської області – 19,1 т/га).

Щодо врожайності основних сільськогосподарських культур, 2023 рік є чи не найменш врожайним в історії Херсонщини. Так, урожайність пшениці озимої (порівняно з 2021 роком) знизилася, в середньому, на 38,9%; кукурудзи на зерно – на 133,5%; соняшнику – на 43,9%; сої – на 54,8%; ячменю – на 100%; ріпаку озимого – на 128,2%, відповідно.

Порівняно з 10-річним періодом 2012-2021 рр. урожайність пшениці озимої знизилася, в середньому, на 2,0%; кукурудзи на зерно – на 135,9%; соняшнику – на 24,5%; сої – на 56,5%; ячменю – на 38,0%; ріпаку озимого – на 82,5%, відповідно. Варто відзначити і зниження класності зерна пшениці озимої.

Таким чином, найбільш катастрофічною в області є ситуація із виробництвом кукурудзи на зерно, що першочергово пов'язано зі зростанням посушливості клімату, а також неможливістю подати поливну воду на поля. У найближчі роки можна спрогнозувати подальшу трансформацію структури посівних площ у регіоні в бік збільшення посівів посухостійких зернових культур, таких як просо та сорго. Традиційні зернові колосові культури та соняшник, вірогідно, не змінять своєї домінантності.

За окремими підрахунками, сума недоотриманого потенційного прибутку від аграрної галузі на Херсонщині за 2023 рік може сягати 225 млн грн.

Додатковим підтвердженням вищевказаного є аналіз динаміки супутникового нормалізованого диференційного вегетаційного індексу (NDVI), здійснений Інститутом кліматично орієнтованого сільського господарства НААН на регіональному рівні для сільськогосподарських угідь Херсонської області за даними аерокосмічних знімків сенсора MODIS Terra (аналітична платформа GIMMS Global Agricultural Monitoring System). Встановлено, що на період «березень-серпень» (період відновлення вегетації озимих та активного росту і розвитку більшості ярих сільськогосподарських культур) середньозважене значення вегетаційного індексу NDVI у 2023 році склало 0,47. При цьому середньозважене значення, розраховане для періоду 2012-2021 рр. становить 0,49 (з піковими величинами індексу 0,53). Враховуючи високу

чутливість величини NDVI до змін у стані рослин, дані супутникового моніторингу підтверджують певне зниження загальної сили росту сільськогосподарських культур у регіоні, що може бути пов'язане не тільки з поточними кліматичними трансформаціями, але й із несприятливою агровиробничою ситуацією. Варто відзначити, що у довоєнний період (2005-2021 рр.) спостерігався статистично достовірний тренд, розрахований за методикою Ман-Кендала, до поступового зростання величини даного вегетаційного індексу, що свідчило про інтенсифікацію виробництва продукції рослинництва в області.

Структура земельного фонду регіону (за звітній та два попередні роки)*

Таблиця 25

Категорії земель та види земельних угідь	2021 рік		2022 рік		2023 рік	
	усього, тис.га	% до загальної площі території	усього, тис.га	% до загальної площі території	усього, тис.га	% до загальної площі території
1	2	3	4	5	6	7
Категорії земель за основним цільовим призначенням						
Загальна площа території регіону	2846,1	100	-	100	-	100
з них:						
землі сільськогосподарського призначення	-	-	-	-	-	-
землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення	-	-	-	-	-	-
землі оздоровчого призначення	-	-	-	-	-	-
землі рекреаційного призначення	-	-	-	-	-	-
землі лісгосподарського призначення	-	-	-	-	-	-
землі водного фонду	-	-	-	-	-	-
Види земельних угідь						
Загальна площа земель	4757,2	100	-	100	-	100
з них:						
Сільськогосподарські угіддя, з них:	1965,8	69,1	-	-	-	-
рілля	1786,2	62,8	-	-	-	-
перелоги			-	-	-	-
сіножаті	157,2	5,5	-	-	-	-
пасовища			-	-	-	-

багаторічні насадження	22,4	0,8	-	-	-	-
Землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом, з них:						
болота	107,5	3,8	-	-	-	-
яри			-	-	-	-
Чагарникова рослинність природного походження	-	-	-	-	-	-
Ліси та інші лісовкриті землі, з них:	154,7	5,4	-	-	-	-
земельні лісові ділянки, вкриті лісовою рослинністю	133,9	4,7	-	-	-	-
Води	429,5	15,1	-	-	-	-

Примітка: * За даними Головного управління Держгеокадастру у Херсонській області державна статистична звітність з кількісного обліку земель форми 6-зем втратила чинність з 01.01.2016 згідно з наказом Державної служби статистики України від 19.08.2015 № 190), подальше ведення даної статистичної звітності територіальними органами Держгеокадастру припинено. Протягом 2022-2023 років заходи з державної інвентаризації земель та оновлення картографічної основи Державного земельного кадастру на території Херсонської області не проводились. Починаючи з 24.02.2022 та по теперішній час, лівобережна територія Херсонської області тимчасово окупована збройними формуваннями країни-агресора. Деокупована правобережна частина Херсонської області знаходиться в зоні бойових дій (безпосереднього вогневого контакту з ворогом) або під постійним артилерійсько-мінометним вогнем ворога. У зв'язку із чим, інформація, з 24.02.2022 щодо структури земельного фонду, відсутня.

6.1.3. Стан ґрунтів

Ґрунтовий покрив області різноманітний: у північній частині переважають чорноземи південні на лесових породах, на півдні – каштанові ґрунти в комплексі з солонцями, солончаками і солодями, в західній частині лівобережжя р.Дніпро та Дніпровського лиману зосереджені Олешківські піски. Чорноземи південні займають 50% території області, темно-каштанові та каштанові ґрунти – 35%. Вміст гумусу в основних ґрунтах становить 0,8 – 3,7%.

Для чорноземів південних характерний вміст гумусу у межах 3–4,5 %. На темно-каштанових ґрунтах цей показник становить 1,9–2,5 %. Всі основні ґрунти області характеризуються високим вмістом обмінного калію. Так, наприклад, в темно-каштанових важкосуглинкових ґрунтах Чаплинської та Каланчацької селищних громад вміст обмінного калію знаходився в межах від 400 до 520 мг/кг ґрунту, темно-каштанові легкосуглинкові ґрунти Голопристанської та Скадовської міських громад у середньому забезпечені рухомим калієм, однак на окремих ділянках його вміст відносно низький – від 200 до 250 мг/кг ґрунту. Також ґрунти на території названих вище селищних територіальних громад достатньо забезпечені рухомими сполуками фосфору, які знаходяться в межах 48–52 мг/кг ґрунту. Вміст мінерального азоту у всіх ґрунтах Херсонської області вкрай низький. Наприклад, на території Тавричанської громади в Каховському районі вміст мінерального азоту в орному шарі відмічався в межах 15–20 мг/кг ґрунту.

На більшій частині території Херсонської області ґрунти характеризуються нейтральною реакцією $pH = 6,9-7,1$. Але в приморській смузі та на засолених територіях цей показник збільшується до $7,2-7,4$, іноді до $7,9$.

На Півдні Херсонщини присутні солонці вздовж всього узбережжя Чорного моря, солончаки – у південно-західній частині Голопристанського району. Також більша частка темно-каштанових ґрунтів мають ознаки осолонцювання.

На території області ґрунтоутворюючими породами є леси, лесовидні суглинки, стародавні й сучасні алювіальні та морські відклади, елювій карбонатних порід і червоно-бурі глини, найпоширеніші з них – леси та лесовидні суглинки різного механічного складу (від супіщаних до легкоглинистих). Ґрунти характеризуються слабкою структурністю і розпорошеністю орного шару.

Однією із головних проблем Херсонщини залишається високий рівень замінованості земель сільськогосподарського призначення.

Суттєвої та найбільш масштабної шкоди агроекологічній ситуації на Херсонщині було завдано руйнуванням греблі Каховської гідроелектростанції. Внаслідок цього, за різними підрахунками експертів і науковців ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії ім. О. Н. Соколовського», Інституту землекористування НААН та Національного університету біоресурсів і природокористування, було затоплено від 65,0 (оцінка здійснена за класами ґрунтового покриття ESA World Cover із застосуванням нормалізованого диференційного водного індексу NDWI станом на 9 червня 2023 року, коли на думку експертів, повинь досягла максимального поширення) до 83,7 тис. га земель. Понад 30 тис. земельних ділянок загальною площею 25 тис. га, що мають реєстрацію у Державному земельному кадастрі, опинилися в зоні підтоплення, із них майже 10 тис. га – це землі сільськогосподарського призначення, переважно розташовані на лівому березі Дніпра. За різними оцінками, на деокупованому правобережжі Херсонської області від повені, спричиненої руйнуванням греблі Каховської гідроелектростанції, постраждали 1,3-1,5 тис. га сільськогосподарських земель, переважно – сади та землі під ріллею.

Державне підприємство «Інститут охорони ґрунтів України» виконали пробний моніторинг стану сільськогосподарських земель правобережжя та засвідчили про наступне:

- загалом родючість обстежених ґрунтів не знизилася, а місцями відмічено зростання вмісту сполук фосфору і калію за рахунок мулових відкладень;
- встановлено окремі випадки забруднення ґрунтів важкими металами, включаючи такі як свинець, нікель, цинк і кадмій, причому на окремих ділянках концентрація важких металів досягає критичного рівня, що переводить їх у розряд непридатних для сільськогосподарського використання;
- занепокоєння викликає можливий високий рівень забруднення ґрунтів на окремих ділянках патогенними мікроорганізмами, які можуть зберігатися в

грунті тривалий час у латентній формі, що підвищує рівень потенційної екологічної небезпеки та ставить під питання придатність окремих підтоплених земель сільськогосподарського призначення для виробництва продукції рослинництва, зокрема, плодово-овочевих культур, що вживаються у сирому (необробленому термічно) виді;

- виявлено сліди забруднення окремих ділянок нафтопродуктами, що вимагає уточнення придатності таких земель до виробництва продукції рослинництва.

Виходячи із результатів поточних досліджень, більшість затоплених земель вимагатиме заходів із рекультивації, у першу чергу – для зниження концентрації важких металів та інших забруднюючих речовин. Тут у нагоді можуть стати комплексні меліоративні заходи (як-то повна заміна верхнього шару ґрунту, внесення хімічних меліорантів, очищення земель від залишків боєприпасів і механічних забрудників, заходи з відновлення мікрорельєфу сільськогосподарських ділянок) у числі яких перспективною є фітомеліорація за рахунок висівання багаторічних трав і їх наступного використання у якості «зеленого добрива» (сидерату), а за відповідної токсико-екологічної якості скошуваної надземної маси – на корм тваринам. Також перспективними у якості фітомеліорантів є енергетичні культури, наприклад, ріпак на біоетанол, світчґрас, міскантус гігантський.

Окремо варто згадати і про лісомеліоративні заходи, особливо зважаючи на постійне знищення лісових угідь і лісосмуг внаслідок бойових дій (пожежі, вирубка лісових насаджень) і затоплення (багато деревних порід не витримують тривалого затоплення, а тому дерева у придніпровському районі після руйнування греблі Каховської гідроелектростанції масово відмирили).

На жаль постійні обстріли і складна безпекова ситуація, особливо у районах поблизу Дніпра, не дає можливості виконати повноцінне обстеження всіх підтоплених територій. Так само невідомим залишається стан земель на окупованому лівому березі Дніпра. Дистанційний моніторинг засобами аерокосмічної зйомки дає лише опосередковану та неповну інформацію про стан цих ґрунтів, який згідно останніх досліджень, є задовільним у плані насиченості органічним вуглецем (вміст гумусу) і азотом, але виявити рівень їх забруднення методами супутникового моніторингу поки що неможливо.

6.1.4. Деградація земель

Деградація земель - природне або антропогенне спрощення ландшафту, погіршення стану, складу, корисних властивостей і функцій земель та інших органічно пов'язаних із землею природних компонентів, деградація ґрунтів - погіршення корисних властивостей та родючості ґрунту внаслідок впливу природних чи антропогенних факторів.

Приклади причин різних типів деградації земель включають водну ерозію, вітрову ерозію, зниження родючості ґрунту, заболочування, засолення, зниження рівня ґрунтових вод, знищення лісів, деградацію лісів і пасовищ.

Деградація землі має як внутрішні, так і зовнішні наслідки. Наслідки на місці - це зниження продуктивної здатності землі, що спричиняє або зниження продуктивності (врожайності сільськогосподарських культур, урожайності худоби), або потребу у збільшенні ресурсів. Зовнішній вплив водної ерозії відбувається через зміни водного режиму, включаючи погіршення якості річкової води та осадження русел річок і водосховищ. Основним зовнішнім ефектом вітрової ерозії є видування, або відкладення піску.

Природно-кліматичні умови, а також військові дії, збільшують площу деградованих ґрунтів. Ерозія, засолення, осолонцювання, ущільнення, підтоплення, порушення, зсуви – всі ці види деградації земель характерні для Херсонської області.

Всі ґрунти Херсонщини зазнавали значної вітрової ерозії ще до повномасштабного вторгнення російських військ. Причинами цього явища були рівнинний рельєф території та вкрай незадовільний стан лісосмуг. Відновлення лісосмуг було ускладнено тим, що клімат регіону надто сухий для більшості видів молодих дерев. У перші роки вони потребують поливу. Станом на теперішній час значна частина лісосмуг що залишались сильно ушкоджена, або повністю знищена в процесі ведення військових дій. Прогнозується наростання вітрової ерозії в наступні роки.

Осолонцювання ґрунтів – це найбільш поширений негативний процес на зрошуваних землях Херсонщини. Солонцюватість, є наслідком довготривалого зрошення водами підвищеної мінералізації, що призводить до збільшення вмісту увібраних солей натрію та калію в складі ґрунтового вбирного комплексу. Вважається, що слабкий ступінь вторинної солонцюватості знижує врожайність сільськогосподарських культур на 15–20 %, середній – на 20–30 %, сильний – на 40–50 % і вище. Процес осолонцювання визначається якістю поливних вод (мінералізацією та співвідношенням кальцію до натрію), початковими властивостями ґрунтів, які визначають їх буферність до осолонцювання (вміст карбонатів кальцію, активність іонів кальцію) та глибиною залягання ґрунтових вод. Підвищення вмісту увібраного натрію та калію сприяє пептизації мулу, гідрофільності, трансформації й деградації мінеральної та органічної частини ґрунту. Треба зазначити, що ґрунти південної частини області переважно слабкосолонцюваті, площ з середнім та сильним ступенем цього процесу дуже мало. У зв'язку зі знищенням зрошуваних систем російськими військами процеси осолонцювання на разі не розвиваються.

Однією з найбільших небезпек для ґрунтів області є природне та вторинне (антропогенне) засолення. Засолення представляє собою процес накопичення в ґрунті розчинних солей різного складу. Цей процес негативно впливає на біологічні і мікробіологічні функції ґрунтів, буферну здатність та фільтрацію від забруднюючих речовин. Ґрунт не здатний приймати участь у гідрологічному і азотному циклах та підтримувати життєдіяльність біорізноманіття. Крім того, порушення біологічної активності ґрунту призводить до виникнення значних ризиків та екологічного стресу для ґрунтів і екосистеми, сприяє зниженню врожайності культур (від 18 до 43 %). При

сильному засоленні ґрунти перетворюються в солончаки та втрачають сільськогосподарську цінність.

Природна засоленість ґрунтів характерна для територій які розташовані в межах Причорномор'я. Джерелами накопичення солей у ґрунтах і ґрунтових водах цих територій є морські солі, які накопичені в лиманно-морських і морських відкладеннях, а також поступають із морської води при періодичному затопленні низьких морських берегів. Крім того, солі поступають підземним шляхом. Іншим джерелом накопичення солей у приморських районах є імпульверізація – перенесення солей вітром, що є одним із шляхів солеобміну. З вітром може переноситися на поверхню ґрунту близько 180-320 кг солей на 1 га. Вторинне (антропогенне) засолення пов'язане з надмірною кількістю солей в поливній воді. Слід зазначити, що якість поливної води в минулі роки на більшості зрошуваних територій була достатньо високою та не спричиняла процесів вторинного засолення. Так вода з річки Дніпро має вміст розчинних солей 0,5–0,6 г/л. Але зараз більша частина зрошувальних систем зруйнована. Існують не перевірені дані, що на неконтрольованих Україною територіях області за сприяння окупаційної влади можуть проводитись поливи ґрунтовими водами. Ґрунтові води на більшій частині Херсонщини мають мінералізацію від 2,5 до 5 і більше г/л. Поливи такою водою призведуть до неминучого вторинного засолення ґрунту та його швидкої деградації.

Ґрунти області зазнали інтенсивного ущільнення важкою військовою технікою, спостерігається порушення ґрунтового покриву внаслідок розриву мін, гранат, спорудження окопів, землянок, траншей тощо, утворення на значних площах лійок, ровів, ям, що порушує однорідність та цілісність ґрунтового покриву. В результаті фізичних пошкоджень ґрунтів збільшується неоднорідність, зменшується об'єм пор, ускладнюється доступ води і кисню, руйнується структура, що в результаті призводить до зниження родючості орних ґрунтів в цілому. Таким чином, відбувається механічна деградація ґрунтів, які потребують рекультивації.

Одним із головних факторів деградації земель Херсонської області є підрив греблі Каховської гідроелектростанції. Внаслідок підривугреблі Каховської гідроелектростанції на деокупованій території Херсонської області затоплено: 1323 га сільськогосподарських угідь, з них: 496,5 га рілля; 639,5 га - сади; 187 га - пасовища. На окупованій території Херсонської області близько 7000 га сільськогосподарських угідь затоплено.

Результати досліджень Інституту кліматично орієнтованого сільського господарства НААН свідчать про наявність серйозної загрози перетворення колись процвітаючого аграрного регіону країни на пустелю. Так, уже станом на 2022-2023 рр. територія Херсонської області за агрокліматичною оцінкою належала до гранично напіваридної зони (тобто такої, що має відчутний дефіцит природного зволоження), що вимагає зрошення для вирощування сталих врожаїв більшості сільськогосподарських культур за виключенням особливо посухостійких видів.

За прогнотичними сценаріями, розрахованими за сезонними ауторегресійними моделями та методикою Хольт-Вінтерса, до 2050 року Херсонська область з великою долею вірогідності може перейти у розряд аридних кліматичних зон із катастрофічно високим (до 80%) дефіцитом природного надходження вологи. Крім того, сучасна тенденція до нерівномірного випадання опадів у формі зливових дощів, які є агрономічно неефективним, а часом навіть шкідливими для посівів, зростання тривалості періодів із середньодобовою температурою понад 30°C, ґрунтовою та повітряною посухою тільки додає до дестабілізації агрокліматичної ситуації. В таких умовах виробництво продукції рослинництва можливе виключно за умов ефективного зрошення, тож проблема його відновлення є чи не ключовою для збереження агропромислового потенціалу Херсонщини. Втім, варто відзначити, що вже з 2019 року спостерігалось поступове зниження обсягів використання зрошувальної води в регіоні (з 1200 млн. м³ у 2017-2018 рр. до 648,4 млн. м³ у 2021 році).

6.2. Основні чинники антропогенного впливу на земельні ресурси та ґрунти

Результати останніх досліджень, виконаних із залученням даних дистанційного зондування землі та геоінформаційних систем, свідчать, що у 2023 році 92% сільськогосподарських земель Херсонської області зазнали негативного техногенного впливу. Так, наприклад, після ураження ґрунтів авіабомбами, залишаються ушкодження не тільки в мікрорельєфі земельних ділянок (що потребує їх вирівнювання планувальниками), але й порушується верхній родючий шар ґрунту у всьому радіусі дії уламків снаряду, особливо сильно відбувається забруднення важкими металами та сіркою. Остання є особливо шкідливою, оскільки через каскад хімічних реакцій перетворюється на кислоти, які істотно шкодять корисній мікрофлорі ґрунту. Окрім сірки, детонація боєприпасів результує у викидах чадного та вуглекислого газу, оксидів азоту, формальдегіду та цілої низки інших токсичних сполук, зокрема, збідненого урану, які накопичуються у приземному шарі атмосфери та ґрунтах, створюючи загрозу екологічній безпеці.

Найбільшого впливу на сільськогосподарські землі та ґрунтовий покрив завдає авіація та артилерія ворога, на неї припадає до 80 % впливу на всіх ділянках, які досліджувалися. Встановлено, що у вирвах 120–125 мм боєприпасів коефіцієнти концентрації кадмію становлять 4–17 кларків від фону, 82 мм – 4 кларки, 152–155 мм снарядів – 2–18 кларків, авіабомб – 5–13 кларків. При цьому найбільша концентрація кадмію відмічається на схилах «авіавирви», тоді як хрому – на її дні. Привнесення рухомих форм свинцю відзначається на рівні 4–22 кларки в місцях розривів 120–125 мм боєприпасів, 2,6–4 кларки – 152–155 мм, 2,7 кларки – 82 мм боєприпасів, 2–11,7 кларки – авіаційних бомб.

Згідно досліджень Державної установи «Інститут охорони ґрунтів» та Національного університету водного господарства та природокористування встановлено, що 40% обстежених ґрунтів Херсонського та Бериславського

районів мають надмірний вміст свинцю, що перевищує ГДК у 1,04-2,90 разів. 10% обстежених ґрунтів мають надмірну концентрацію кадмію (перевищує ГДК у 1,07 разів). Максимальний рівень забруднення ґрунтів важкими металами зафіксовано в районі с. Чорнобаївка Херсонського району, та с. Тягинка Бериславського району. Такі високі концентрації важких металів унеможливають виробництво продукції рослинництва на цих землях без попередньої їх рекультивації.

В цілому, для відновлення екологічного стану та відтворення родючості ґрунтів Херсонської області на землях сільськогосподарського призначення за різними прогнозами науковців необхідно від 8 до 50 років. Враховуючи, що масштаби техногенного мілітарного впливу продовжують зростати через постійні обстріли, а стан земель на окупованому лівобережжі взагалі не визначений, точні терміни відновлення сільськогосподарських земель у регіоні спрогнозувати важко.

Також серйозне занепокоєння викликає непередбачене та недбале ведення сільського господарства на тимчасово окупованих територіях області. На цих територіях зростає небезпека виснаження, осолонцювання та вторинного засолення орних земель.

Додатковим питанням постає стан Каховського водосховища. Зараз там утворюється нова, природно-техногенна квазі-екосистема. Низка притаманних біологічних видів тварин, птахів, рослин і корисної мікробіоти зазнали знищення або знаходяться на межі вимирання, у той час як сформована нова екосистема (так званий «болотяний ліс» із переважанням верб і тополь, загалом – близько 65 видів рослин) викликає певне занепокоєння, оскільки може негативно вплинути на загальний еколого-санітарний стан води у нижньому руслі Дніпра та привести до зсувів у балансі енергії та органічної речовини. Крім того, новостворена екосистема ставить під питання можливості та розміри коштів для відновлення Каховського водосховища (оскільки створює проблему її попереднього викорінення, що вимагатиме додаткового наукового вивчення, обґрунтування та додаткових коштів). Проте, на сьогодні поки що не існує остаточного наукового рішення екологів і біологів щодо реальних наслідків формування надмірно зволжених природних комплексів.

Таким чином, у 2023 році основним антропогенним чинником впливу на ґрунти стала повномасштабна війна російської федерації проти України, яка спровокувала масштабну та довготривалу деградацію ґрунтової екосистеми Херсонської області. Заміновані території, вирви від обстрілів, зсуви ґрунту, руйнування греблі Каховської гідроелектростанції, порушення режиму зрошення сільськогосподарських культур, знищена військова техніка на полях тощо – всі ці явища є сигналами про серйозні порушення ґрунтового покриву з руйнівними наслідками для ґрунтів.

6.3. Державна політика та заходи у сфері охорони земель

Охорона земель – система правових, організаційних, економічних, технологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання

земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

Основним завданням охорони земель є забезпечення збереження та відтворення земельних ресурсів, екологічної цінності природних і набутих якостей земель.

Відповідно до закону України «Про охорону земель» основними принципами державної політики у сфері охорони земель є:

- забезпечення охорони земель як основного національного багатства Українського народу;
- пріоритет вимог екологічної безпеки у використанні землі як просторового базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва;
- відшкодування збитків, заподіяних порушенням законодавства України про охорону земель;
- нормування і планомірне обмеження впливу господарської діяльності на земельні ресурси;
- поєднання заходів економічного стимулювання та юридичної відповідальності в галузі охорони земель;
- публічність у вирішенні питань охорони земель, використанні коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів на охорону земель.

6.3.2 Практичні заходи

У 2023 року на деокупованій території Херсонської області розпочато розмінування земель сільськогосподарських угідь.

6.3.3 Нормативно-правове, фінансове та інституційне забезпечення, міжнародне співробітництво

Нормативно-правове забезпечення охорони земель в Україні визначається положеннями Конституції України, Земельного кодексу України, Законів України “Про охорону навколишнього природного середовища”, “Про охорону земель”, “Про державний контроль за використанням та охороною земель”, “Про землеустрій” та інших нормативно-правових актів, які приймаються відповідно до них.

З метою визначення шкоди та збитків, завданих довкіллю на території Херсонської області внаслідок збройної агресії рф, розпорядженням начальника Херсонської обласної військової адміністрації від 23.03.2023 року № 129 (зі змінами) утворено «Комісію з визначення шкоди, завданої довкіллю внаслідок надзвичайної ситуації та/або збройної агресії та бойових дій під час воєнного стану на території Херсонської області». На засіданнях комісії разом з представниками Державної екологічної інспекції Південного округу (Запорізька

та Херсонська області) розглядаються встановлені факти пошкодження і знищення родючого шару ґрунту, зумовлену забрудненням і засміченням земельних ресурсів. Надалі обраховується шкода та збитки, завданих земельним ресурсам внаслідок збройної агресії РФ відповідно до Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, затверджена наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04.04.2022 року № 167, що зареєстрований в Міністерстві юстиції України 11.04.2022 року за № 406/37742.

7. НАДРА

7.1. Мінерально-сировинна база

7.1.1. Стан та використання мінерально - сировинної бази

У структурно-тектонічному відношенні територія Херсонської області належить до Причорноморської западини, яка у рельєфі виражена Причорноморською низовиною. У межах області розташовано 112 родовищ корисних копалин, з яких 92 обліковується на Державному балансі запасів.

На території Херсонської області розташовані такі родовища корисних копалин:

- Стрілкове газове родовище розташоване у північній частині Арабатської стрілки за 25 км від м. Генічеськ. Родовище приурочене до занурення Азовського Валу Скіфської плити. Продуктивною товщею виступають відклади майкопської серії, потужністю 855–875 м. Поклади пластові склепінні, пов'язані із трьома пачками піщано-алевритистого складу. Розробку родовища розпочали у 1976 році, з того часу видобули 1907,3 млн м³ газу (близько 62% від початкових запасів);

- родовища торфу зосереджені в плавнях долини р. Дніпро. Налічується три родовища торфу, з яких найбільш освоєним є Кардашинське. Торф використовують як органічне добриво;

- розташовані три рудопрояви залізних руд – Присиваський, Утлюцький та Херсонський. Присиваський рудо прояв являє собою субмеридіональну смугу довжиною до 35 км, шириною до 20 км. Рудовмісна товща залягає на глибині 50 м на півночі, поступово заглиблюючись на південь до 60–62 м.

Утлюцький рудопрояв розташований у акваторії Утлюцького лиману. Середня потужність рудоносною товщі 8 м. руди представлені оолітовими різновидами і озалізненими пісковиками з середнім вмістом заліза 30–34%. Херсонський рудопрояв є південним продовженням Криворізького залізорудного басейну. Даний прояв видовжений з заходу на схід приблизно на 30 км, з середньою шириною 20 км. Глибина залягання на півночі 36–66 м, на півдні 78–124 м. Рудні тіла представлені лінзами або прошарками оолітових руд потужністю до 1 м, які перешаровуються із залізистими пісковиками та залізистими глинами;

- титановмісні розсипи представлені озерно-річковою формацією пліоцен-голоцену палеорусел Дніпра, Молочної та їх приток, що поширена в північній частині області та теригенною лиманно-морською та морською формацією, що поширена вздовж Каркінікітської затоки.

Серед рудопроявів морської формації найбільше значення має Джарилгачський рудопрояв, який розташований на о. Джарилгач та материковій частині від с. Лазурне до Тендрівської Коси. Новоолексіївський рудопрояв простягається від Тендрівської затоки на заході, до Джарилгачської затоки на сході, довжиною 27 км, шириною 10–210 м, потужністю 0,1–0,6 м;

- федорівське родовище марганцевих руд з експлуатаційними запасами більше 30 млн тон. Руди переважно окисні, придатні для отримання пероксидних концентратів. Наразі родовище не розробляється;

- 20 родовищ цегельно-черепичної сировини із запасами близько 38.5 млн м³. У якості сировини в області використовують суглинки четвертинного віку, що покривають всю територію області. Також використовують лесовидні суглинки та червоно-бурі глини;

- 22 родовища будівельних пісків, 3 з них розробляються – Шабовське, Каланчацьке, Кардашинське. Загальні запаси піску в області оцінюють в 194 млн м³;

- у якості флюсової сировини видобувають вапняки меотичного ярусу неогену, які використовуються металургійними заводами у м. Кривий Ріг. Старосільське родовище (ділянка Архангельська) розташоване поблизу селища Архангельське Бериславського району. Корисна товща складена щільними дендритовими, оолітовими пелітоморфними вапняками сарматського ярусу міоцену, потужністю до 16 м, поклади пластоподібні. Розробка родовища розпочалась у 1969 році.

Для виробництва будівельного вапна у області розробляють 7 родовищ. Вапняки Північно-Східної ділянки Старосільського родовища придатні для виготовлення вапна I та II сорту. Білокриницьке родовище розташоване у Бериславському районі, між с. Білоусове та Кар'єрне. Корисна копалина представлена трьома різновидами понтичних вапняків: вивітрілий до щебеню вапняк, уламковий плитчастий вапняк та кристалічний вапняк. Вапняки поступово переходять із одного виду в інший. Загальна потужність коливається від 1,2 до 7,2 м, у середньому становить 4 м.

Як пиляний матеріал розробляють вапняки понтичного та меотичного ярусів неогену. Для виробництва буту та щебеню розробляється Західно-Тягинське родовище вапняку, що розташоване на захід від с. Тягинка у Білозерському районі та правому березі р. Тягинка. Корисна копалина представлена понтичними, меотичними та сарматськими вапняками. Сарматські вапняки оолітові, детрито-оолітові, потужністю до 14 м. Вапняки меотичного регіоярусу черепашко-оолітові та оолітові, потужністю до 4,3 м. Вапняки понтичного регіоярусу черепашко-оолітові, черепашко-детритусові, афанітові, потужністю до 6,8 м;

- заповідське родовище мергелю, із запасами більше 3,5 млн тонн, яких при видобутку 100 т/добу вистачило б на 100 років експлуатації;

- мінеральні солі в області концентруються у розсолах водоймищ, таких як затока Сиваш, а також в ропі деяких озер;

- родовища лікувальних грязей, а саме: Родовище озера Лиман розташоване на північно-східному узбережжі Утлюцького лиману, біля с. Азовське. Родовище озера Генічеське розташоване на Арабатській Стрілці, на захід від с. Щасливе. Родовище озера Салькове розташоване на перешийку Чонгар, на південний схід від залізничної станції Салькове. Родовище озера Кругле знаходиться на східному узбережжі Тендрівської затоки, на околиці с. Новочорномор'я. Родовище озера Соляне (Гопри) розташоване в межах м. Гола Пристань. Родовище озера Солоне розташоване на захід від с. Раденськ Олешківського району. Поблизу с. Круглоозерка розташоване родовище озера Прокоф'ївське;

- розвідано 5 родовищ мінеральних підземних вод. У районі м. Генічеськ у відкладах верхньої крейди-палеогену на глибині більше 1,5 км розкриті термальні йодо-бромні води. У районі м. Скадовськ розвідані йодо-бромні, сульфідні та хлоридні натрієві води на глибинах близько 400 м. У області розвідано Північно-Сиваське родовище йодних вод, із вод якого можна отримувати до 450 тонн йоду щорічно.

7.2 Система моніторингу геологічного середовища

Моніторинг геологічного середовища - система спостережень, збирання, оброблення, передавання, зберігання та аналізу інформації про стан геологічного середовища, прогнозування його змін, розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття відповідних рішень.

Моніторинг стану геологічного середовища проводиться Державною службою геології та надр України та державними геологічними підприємствами, що належать до сфери управління Державної служби геології та надр України щодо: екзогенних та ендегенних геодинамічних процесів (у тому числі визначення їх просторових і видових характеристик, активності проявів); геохімічних показників (у тому числі визначення вмісту та поширення природних і техногенних хімічних елементів та сполук); геофізичних полів (у тому числі фонових та аномальних); підземних вод (у тому числі оцінки ресурсів, їх гідрогеологічних та гідрохімічних показників і властивостей).

7.2.1. Підземні води: ресурси, використання, якість

Підземні води – важливий компонент геологічного середовища, що динамічно змінюється під впливом зовнішніх навантажень.

Прогнозні ресурси підземних вод для Херсонської області складають 4970,80 тис.м³ /добу, у т.ч.: з мінералізацією до 1,5 г/дм³ – 4055,39 тис.м³ /добу і 915,41 тис.м³ /добу більше 1,5 г/дм³ .

Для організації централізованого водопостачання районних центрів та виробничих потреб окремих споживачів, розвідані і затверджені експлуатаційні

запаси питних та технічних підземних вод по 23 родовища, які включають 56 ділянок з експлуатаційними запасами у кількості 930,54 тис. м³ /добу, у т.ч.: 792,84 тис. м³ /добу за категоріями А+В+С1 та 137,7 тис. м³ /добу – за категорією С2.

Окрім питних та технічних вод на території Херсонської області розвідані 6 родовищ (6 ділянок) мінеральних підземних вод. Сумарна кількості затверджених (балансових) запасів складає 0,837 тис.м³ /добу за категоріями А+В+С1.

На території Херсонської області основним водоносним горизонтом, що експлуатується, є неогеновий – це водоносний горизонт у пліоценових відкладах – південна частина лівобережжя р. Дніпро. Меотичні, понтичні та середньо-верхньосарматські відклади розташовані по всій території області. Середньо-верхньоміоценовий відклад розташований на вододільному плато лівобережжя Каховського водосховища у його північно-східній частині та присхиловій частині правобережжя.

В північних районах області, що є найменш забезпечені водними ресурсами, окрім неогенового водоносного горизонту використовуються води у четвертинних та палеогенових відкладах.

Одним із критерієм запобігання забруднення водоносних горизонтів є функціонування спостережної мережі моніторингу підземних вод. Цільовим призначенням моніторингу підземних вод є: забезпечення безперервності спостережень за режимом і хімічним станом. Спостережна мережа в межах території Херсонської області станом на 01.01.2022 р. складалася із 92 спостережних пунктів підземних вод у.ч: 58 – спостережна мережа державного моніторингу та 34 – регіонального рівня.

Спостереження за рівнем та якісними показниками підземних вод у 2023 році не проводились.

Відсутність належного фінансування гідрогеологічних робіт призвели до повного занепаду моніторингу підземних вод. Звітність водокористувачів мізерна, що не дає змогу в повному обсязі проаналізувати кількісні та якісні показники видобутих вод і надати об'єктивну оцінку стану підземних вод на території області.

Інформація про забруднення водоносних горизонтів, а також оновлена інформація стосовно поширення екзогенних геологічних процесів на території Херсонської області відсутня.

7.2.2.Екзогенні геологічні процеси

Інформація щодо екзогенно геологічних процесів та території Херсонської області відсутня.

7.3. Дозвільна діяльність у сфері використання надр

Інформація щодо виданих спеціальних дозволів у сфері надрокористування на території Херсонської області відсутня.

7.4. Геологічний контроль за вивченням та використанням надр

Державний геологічний контроль здійснюється відповідно до вимог Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» у формі планових і позапланових перевірок.

Інформація щодо кількості перевірок дотримання вимог законодавства у сфері надрокористування на території Херсонської області відсутня.

7.5 Державна політика та заходи щодо геологічного вивчення та раціонального використання надр

Згідно кодексу України про надра, то надра - це частина земної кори, що розташована під поверхнею суші та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння.

Завданням Кодексу України про надра є регулювання гірничих відносин з метою забезпечення раціонального, комплексного використання надр для задоволення потреб у мінеральній сировині та інших потреб суспільного виробництва, охорони надр, гарантування при користуванні надрами безпеки людей, майна та навколишнього природного середовища, а також охорона прав і законних інтересів підприємств, установ, організацій та громадян.

Державна служба геології та надр України (Держгеонадра) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра захисту довкілля та природних ресурсів і який реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр, є уповноваженим органом з питань реалізації угод про розподіл продукції. Основними завданнями Держгеонадра є:

- реалізація державної політики у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр;
- внесення на розгляд Міністра захисту довкілля та природних ресурсів пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр.

8. Відходи

8.1. Структура утворення та накопичення відходів

В сучасних умовах проблема утворення та накопичення відходів виробництва і споживання є однією з провідних загроз екологічній безпеці держави. На сьогодні в Україні, і зокрема в Херсонській області, збільшуються обсяги накопичення відходів, кількість полігонів і звалищ для їх захоронення, погіршується санітарний стан населених пунктів.

Важливою проблемою Херсонської області є відсутність сучасної ефективної системи збору, вивезення, переробки та утилізації твердих побутових відходів, тобто комплексної системи управління відходами.

Щороку в регіоні утворюється понад 196 тис. тонн твердих побутових відходів за інформацією головного управління статистики у Херсонській області. Згідно з даними інвентаризації місць видалення твердих побутових

відходів на території 17 деокупованих територіальних громад Херсонської області розташовано 97 місць видалення побутових відходів, з них 20 паспортизовані та 72 експлуатуються при наявності документації на право користування земельною ділянкою.

72% території Херсонської області перебуває під тимчасовою окупацією, значна частина звільненої площі замінована. При цьому продовжуються щоденні ворожі масовані обстріли населених пунктів, що майже унеможливило виконання заходів у сфері управління відходами на деокупованій території області.

Згідно з пунктом 1 Закону України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни», фізичні особи, фізичні особи-підприємці, юридичні особи під час воєнного стану або стану війни та протягом трьох місяців після його припинення мають право не подавати статистичну та фінансову звітність. У зв'язку з цим, статистична інформація щодо динаміки основних показників управління відходами за 2023 рік відсутня.

Військові дії призвели до руйнування промислових підприємств, житлових будинків, об'єктів соціальної сфери, інфраструктури та ін. З метою збирання та сортування відходів від руйнувань на деокупованій території області в 2023 році створено 71 тимчасове місце зберігання відходів для будівельних матеріалів та побутових відходів, утворених внаслідок збройної агресії ворога та підриву греблі Каховської гідроелектростанції, на яких накопичено понад 238 тис. тонн відходів від руйнувань. Ці відходи потребують ретельного сортування, так як їх склад відрізняється від будівельних відходів, адже містять металопластик і скло, матеріали оздоблення фасаду, армувальну сітку, мінеральну вату, матеріали внутрішнього оздоблення, стінові матеріали, покрівлю, побутові речі й уламки деревини. Після сортування деякі групи матеріалів будуть використані повторно, а які не підлягають переробці – утилізовано.

8.2. Поводження з відходами (збирання, зберігання, утилізація та видалення)

В області склалася складна ситуація, пов'язана з збиранням, зберіганням, утилізацією та видаленням твердих побутових відходів (далі – ТПВ), які не переробляються, а лише видаляються на легальні і стихійні сміттєзвалища, що призводить до техногенного навантаження на ґрунти. Вирішення питання утримання, експлуатації сміттєзвалищ та усунення забруднення відходами довкілля наразі є пріоритетним завданням.

Експлуатація сміттєзвалищ ТПВ, більшість із яких не відповідають екологічним та санітарним нормам, відбувається з порушеннями вимог чинного природоохоронного та податкового законодавства. Порушення відбуваються через недотримання технології їх розміщення, а саме: не здійснюється ущільнення та пересипання інертним шаром, не забезпечуються заходи зі збору та знешкодження фільтрату, не організовано відведення

злизових стоків, не ведеться контроль за впливом на навколишнє природне середовище. Поводження з ТПВ в області складається переважно із системи збору відходів від населення, вивезення та захоронення на полігонах та звалищах. У той же час, у регіоні відсутні сміттесортувальні лінії та сміттєпереробні заводи. Відсутнє широке впровадження роздільного збирання ТПВ. На деокупованій території Херсонської області не надаються в повному обсязі послуги з вивезення ТПВ, так як комунальні підприємства вимушено припинили свою діяльність, вся техніка викрадена або знищена. Велика кількість замінованих територій також ускладнює роботу в сфері управління відходами.

Для вирішення проблеми у сфері управління відходами Херсонська обласна державна адміністрація опрацьовує питання об'єднання територіальних громад деокупованої території області для облаштування сортувальних ліній.

Згідно зведених даних комплексної інвентаризації місць накопичення заборонених і непридатних до використання в сільському господарстві хімічних засобів захисту рослин в Херсонській області, на території області розміщено 1682,2575 тонн заборонених та непридатних до використання у сільському господарстві хімічних засобів захисту рослин, з яких 1673,0355 тонн безхазяйні. У зв'язку з окупацією лівобережної території області інформація стосовно стану зберігання заборонених і непридатних до використання в сільському господарстві хімічних засобів захисту рослин на окупованих територіях відсутня.

8.3. Транскордонне перевезення небезпечних відходів

Протягом 2023 року в Херсонській області транскордонних перевезень відходів, в тому числі небезпечних відходів, не здійснювалося.

8.4. Державна політика та заходи у сфері поводження з відходами

З метою вирішення ситуації, яка склалася в Україні з утворенням, накопиченням, зберіганням, переробленням, утилізацією та захороненням відходів, 8 листопада 2017 року розпорядженням Кабінету Міністрів України № 820-р схвалено Національну стратегію управління відходами в Україні до 2030 року.

В межах реалізації даної стратегії Кабінетом Міністрів України розпорядженням від 20 лютого 2019 року № 117-р затверджено Національний план управління відходами до 2030 року, одним з основних завдань якого є розроблення та затвердження обласними державними адміністраціями за погодженням з Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України та Міністерством розвитку громад та територій України Регіональних планів управління відходами.

З 9 липня 2023 року набув чинності Закон України «Про управління відходами» № 2320-IX від 20 червня 2022 року. Серед ключових нововведень:

- Впровадження ієрархії управління відходами;

- Планування системи управління відходами на національному, регіональному та місцевому рівнях;
- Запровадження системи розширеної відповідальності виробника;
- Створення сучасної інфраструктури та об'єктів збирання і оброблення відходів;
- Удосконалення процесів управління відходами.

Закон наближає нормативно-правове регулювання відносин у сфері управління відходами до вимог відповідних директив ЄС та спрямований на покращення стану навколишнього середовища і створення відповідної інфраструктури об'єктів управління відходами.

Реалізація вимог цього Закону потребуватиме приведення у відповідність існуючих або розробки нових нормативно-правових документів.

Департаментом захисту довкілля та природних ресурсів Херсонської обласної державної адміністрації проводиться робота щодо виконання Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року та завдань Національного плану управління відходами до 2030 року. До програми соціально-культурного розвитку Херсонської області на 2024 рік включено наступні заходи:

- розроблення та затвердження Регіонального плану управління відходами в Херсонській області до 2030 року;
- покращення роботи зі збирання та утилізації твердих побутових відходів;
- впровадження роздільного збирання та сортування відходів;
- вирішення питання стосовно організації збирання та вивезення ТПВ;
- облаштування земельних ділянок діючих звалищ побутових відходів відповідно до встановлених норм та правил щодо запобігання шкідливому впливу на довкілля та здоров'я людини, за потреби - проведення рекультивації.

9. Екологічна безпека

9.1. Екологічна безпека як складова національної безпеки

Екологічна безпека – одна із складових національної безпеки, сукупність природних, соціальних, технічних та інших умов, що забезпечують якість життя та безпеку життя та діяльності проживаючого (чи чинного) на цій території населення та забезпечення стійкого стану біоценозу біотопу природного екосистеми.

Одним із найважливіших завдань забезпечення національної стійкості України є забезпечення життєдіяльності населення в техногенно безпечному та екологічно чистому світі. Екологічно чистий світ можливий тоді, коли будуть відсутні загрози природним об'єктам, забезпечення захищеності об'єктів від цих загроз, тобто при забезпеченні необхідного стану екологічної безпеки.

Закон України «Про національну безпеку України» свідчить, що національна безпека України – захищеність державного суверенітету,

територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Національні інтереси України – життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян. Крім того, державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій.

Недотримання вимог екологічної безпеки створює екологічно небезпечну ситуацію, яка загрожує стану навколишнього природного середовища та здоров'ю людини, спричиняє різноманітні наслідки.

9.2. Об'єкти підвищеної небезпеки

Об'єкт підвищеної небезпеки - об'єкт, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються одна або кілька небезпечних речовин чи категорій речовин у кількості, що дорівнює або перевищує нормативно встановлені порогові маси, а також інші об'єкти як такі, що відповідно до закону є реальною загрозою виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру.

Починаючи з 24 лютого 2022 року та по теперішній час, лівобережна частина Херсонської області тимчасово окупована збройними формуваннями країни-агресора. Деокупована правобережна частина Херсонської області знаходиться в зоні бойових дій (безпосереднього вогневого контакту з ворогом) або під постійним артилерійсько-мінометним вогнем ворога. У зв'язку з чим актуальна інформація щодо об'єктів підвищеної небезпеки на території Херсонської області відсутня.

9.3. Радіаційна безпека

9.3.1. Стан радіоактивного забруднення території адміністративно-територіальної одиниці

Радіаційна безпека – дотримання допустимих меж радіаційного впливу на персонал, населення і довкілля, які встановлені нормами, правилами і стандартами з безпеки.

Заходи радіаційної безпеки використовуються на підприємствах і, як правило, потребують проведення цілого комплексу різноманітних захисних заходів, що залежать від конкретних умов роботи з джерелами іонізуючих випромінювань і, передусім, від типу джерела випромінювання.

Джерело іонізуючого випромінювання – фізичний об'єкт, крім ядерних установок, що містить радіоактивну речовину, або технічний пристрій, який створює або за певних умов може створювати іонізуюче випромінювання.

**Використання джерел іонізуючого випромінювання (ДІВ)
на деокупованій території правобережної частини Херсонської області**

Таблиця 26

№ з/п	Власник ДІВ (Найменування/Прізвище, ім'я, по батькові (за наявності))	Місцезнаходження /Місцепроживання	Примітка
1	2	3	4
1.	КНП "Херсонська обласна клінічна лікарня" ХОР	м. Херсон, просп. Незалежності (Ушакова), 67	
2.	КНП "Херсонська дитяча обласна клінічна лікарня" ХОР	м. Херсон, вул. Українська, 81	
3.	КНП "Херсонський обласний заклад з надання психіатричної допомоги" ХОР	м. Херсон, с. Степанівка, вул. Джона Говарда, 65	
4.	КНП "Херсонський обласний госпіталь ветеранів війни" ХОР	м. Херсон, проспект Незалежності (Ушакова), 65	
5.	КНП "Фтизіопульмонологічний медичний центр" ХОР	м. Херсон, Миколаївське шосе, 82	
6.	КНП "Херсонський регіональний онкологічний центр" ХОР	м. Херсон, смт Антонівка, Шосе В'ячеслава Чорновола, 26-Б	
7.	КНП "Херсонський обласний кардіологічний центр" ХОР	м. Херсон вул. Католицька (Суворова), буд. 42	
8.	КНП "Обласна лікарня відновного лікування" ХОР	м. Херсон, вул. Нестерова, 1-а	
9.	КНП "Херсонська обласна інфекційна лікарня ім. Г. І. Горбачевського" ХОР	м. Херсон, вул. Миколи Гринька, 1-А	
10.	КНП "Херсонська міська клінічна лікарня ім. О.С. Лучанського" Херсонської міської ради Херсонської області	м. Херсон, вул. Кримська 138	
11.	КНП "Херсонська міська клінічна лікарня ім. А. і О. Тропіних" Херсонської міської ради Херсонської області	м. Херсон, вул. Забалківська, 2	
12.	КНП "Херсонська міська клінічна лікарня ім. Є.Є. Карабелеша" Херсонської міської ради Херсонської області	м. Херсон, проспект Незалежності (Ушакова) 22/1	
13.	КНП "Херсонський міський перинатальний центр ІІ рівня ім. З.С. Клименко" Херсонської міської ради Херсонської області	м. Херсон, Гоголя, 1	
14.	КНП "Херсонський міський геріатричний центр" Херсонської міської ради Херсонської області	Херсонська обл., с. Степанівка, вул. Дж. Говарда, 63	

15.	КНП "Херсонська міська стоматологічна поліклініка" Херсонської міської ради Херсонської області	м.Херсон, вул.Івана Богуна, буд.80	
16.	КНП "Білозерська лікарня" Білозерської селищної ради Херсонського району Херсонської області	Херсонська обл., смт. Білозерка, вул.Свободи,192	
17.	КНП "Бериславська центральна районна лікарня" Бериславської міської ради Бериславського району Херсонської області	Херсонська обл., м. Берислав, вул. 1 Травня, 124	
18.	КНП "Великоолександрівська лікарня" Великоолександрівської селищної ради Бериславського району Херсонської області	Херсонська обл., вул. Свободи, 204 смт. Велика Олександрівка, Бериславський район	
19.	КНП "Нововоронцовська центральна лікарня" Нововоронцовської селищної ради Бериславського району Херсонської області	Херсонська обл., Бериславський район, смт. Нововоронцовка, вул.Гагаріна,64	

Радіоекологічний стан деокупованої території Херсонської області є безпечними. На деокупованій території області відсутні радіаційно-небезпечні об'єкти та території з радіоактивним забрудненням внаслідок Чорнобильської катастрофи. Природний радіаційний фон знаходиться в межах 13 – 15 мкР/год.

9.3.2. Поводження з радіоактивними відходами

На деокупованій території Херсонської області відсутні радіоактивні відходи.

9.3.3. Стан радіаційної безпеки у зоні відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення

Херсонська область не відноситься до зони відчуження.

9.4. Екологічна безпека на територіях, які зазнали впливу внаслідок збройної агресії проти України

Ракетно-бомбовими ударами російської федерації знищують об'єкти критичної, військової, цивільної інфраструктури, завдяки чому завдається непоправна шкода навколишньому природному середовищу. Результатами таких ударів є забруднення хімічними речовинами земель, водних артерій, атмосферного повітря, накопичення канцерогенного сміття, наслідки чого відчуватимуться не один рік.

Під час горіння військової техніки, лісових та інших пожежах в атмосферне повітря у значних об'ємах надходять такі забруднюючі речовини, як: оксиди азоту, аміак, сірчистий ангідрид, оксид вуглець, метали та їх сполуки, що значно впливають на якість атмосферного повітря та здоров'я людини.

Забруднюють атмосферне повітря й хімічні речовини, які вивільняються під час вибуху бомб і ракет. Їхні уламки, потрапляючи в землю, отруюють її й ґрунтові води.

Пальне, яке залишається у підбитій військовій техніці, призводить до горіння, забруднення повітря та, потенційно, забруднення ґрунтів і водних ресурсів. Потрапляння техніки у водні ресурси також небезпечне, бо окислення металу призводить до забруднення води, а залишки пального відносить течія.

Однією із екологічних катастроф, яка завдала нищівних наслідків навколишньому природному середовищу, мешканцям деокупованої правобережної частини Херсонської області та тимчасово окупованої лівобережної частини Херсонської області є руйнування греблі Каховської гідроелектростанції шляхом внутрішнього підриву військовими формуваннями РФ, яке сталося 06 червня 2023 року.

Внаслідок руйнування греблі Каховської гідроелектростанції відбувся неконтрольований скид водних ресурсів Каховського водосховища.

На момент піку затоплення із 600 квадратних кілометрів затопленої території Херсонської області 32% це деокупована територія та 68% окупована територія. В зону затоплення потрапило 45 населених пунктів (близько 58,5 тис. громадян) у т.ч. 23 населені пункти на окупованій території, ділянки 7 автомобільних доріг, мости біля с.Бобровий Кут та селища Калинівське, часткового затоплення зазнав тимчасовий міст біля с.Давидів Брід, пошкоджено 99 об'єктів критичної інфраструктури, що необхідні для забезпечення життєдіяльності населення. Також відбулося затоплення 17 об'єктів міського комунального підприємства «Херсонстеплоенерго». В зону затоплення потрапили 11 сільськогосподарських підприємств.

Внаслідок ведення бойових дій на деокупованій території Херсонської області у 2023 році визначено 67 тимчасових місць зберігання відходів від руйнувань на яких накопичено понад 237 тисяч тонн різних типів відходів від руйнувань на площі понад 114 гектар.

За даними Південного міжрегіонального управління лісового та мисливського господарства площа земель лісогосподарського призначення Херсонської області становить 172063 га, з них лише 24 % (40891 га) земель знаходяться на деокупованій території області (території потенційно забруднені вибухонебезпечними предметами) і потребують гуманітарного розмінування.

Внаслідок підриву греблі Каховської гідроелектростанції негативного впливу зазнали землі лісогосподарського призначення орієнтовною площею 61479,6 га або 36% від площі земель лісогосподарського призначення.

Відбувається тотальне знищення лісів Херсонської області внаслідок проведення воєнних (бойових) дій та безконтрольного вирубування місцевим населенням в умовах окупації. У тимчасовій окупації залишається 163250,6 га або 94% від загальної площі лісогосподарських земель.

За оперативними даними на площі 42413,4 га необхідно провести обстеження насаджень для визначення їх санітарного стану, але виконати ці

заходи неможливо, оскільки більша частина цих площ знаходиться на тимчасового окупованій території, а інша частина - в зоні ведення бойових дій.

Внаслідок втрати лісів в області прогнозується розповсюдження вітрової ерозії ґрунтів, рух кучугур, виникнення піщаних буревіїв.

Попередні збитки заподіяні державі сягають понад 6 млрд. грн.

Природно-заповідний фонд Херсонської області складає 84 території та об'єктів, загальною площею 371940,2841 га, у тому числі 16 територій та об'єктів загальнодержавного значення і 68 місцевого значення.

Відношення фактичної площі природно-заповідного фонду до площі області (показник заповідності) складає 11,22%.

Відповідно до карти Deep State у тимчасовій окупації та в зоні бойових дій залишається близько 354 тис. га (95%) земель природно-заповідного фонду.

Відповідно до інфографіки проекту «UA War Infographics», з 84 територій та об'єктів природно-заповідного фонду Херсонської області у зоні підтоплення спричиненого підливом греблі Каховської гідроелектростанції опинилося 42 території та об'єкта, загальною площею 96097,6 га або 26% від загальної площі природно-заповідного фонду області.

Значного негативного впливу (внаслідок засмічення, потрапляння у воду великих об'ємів ПММ, боєприпасів, трупів тварин тощо) зазнають цінні природні екосистеми:

- національних природних парків «Кам'янська Січ» (12261,14 га), «Нижньодніпровський» (80177, 80 га), ландшафтного заказника місцевого значення «Каїрська балка» (664,9 га), орнітологічного заказника загальнодержавного значення «Ягорлицький» (30300 га), ландшафтного заказника загальнодержавного значення «Олександрівський» (996 га), ландшафтного заказника загальнодержавного значення «Станіславський» (659 га), ботанічного заказника місцевого значення «Широка балка» (116 га), ботанічного заказника місцевого значення «Софіївський» (194 га);

- водно-болотного угіддя міжнародного значення «Дельта р. Дніпра» (34425,83 га), що охороняється Рамсарською конвенцією про водно-болотні угіддя, які мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів;

- територій європейського значення – територій Смарагдової мережі «Lower Dnipro» (UA0000192), частина території «Black Sea Biosphere Reserve» (UA0000017), «Kinburnska Kosa» (UA0000215), частина території «Dniprovska-Buzkyi Lyman» (UA0000109), які є частиною загальноєвропейської мережі природоохоронних територій і створюється Україною на виконання вимог Бернської конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі.

Тривалий час були пожежі на Кінбурнській косі, що є частиною Чорноморського біосферного заповідника.

Окремі природоохоронні установи області опинилися в зоні гуманітарної кризи, зокрема Біосферний заповідник «Асканія-Нова» (тут зібрані і живуть на волі різноманітні види тварин, деякі в дуже обмеженій кількості у світовому

масштабі, унікальні для всього світу), національні природні парки «Азово-Сиваський» і «Джарилгацький».

За інформацією національно природного парку «Кам'янська Січ» (далі – Парк) на території Парку внаслідок ведення бойових дій є забруднення вибухонебезпечними предметами, наявність решток згорілої техніки, численного сміття, залишеного на місцях базування окупантів, зведення фортифікаційних споруд, окопів та капонірів, землянок, слідів проїзду військової техніки, пошкодження ґрунтового та рослинного покриву, пошкодження та знищення рослин, степові пожежі, розливи паливно-мастильних речовин на місці знищеної військової техніки, наявність вирв від вибухів, вплив на водні екосистеми через вибухи, пошкодження через розмінування, що негативно впливають на природні комплекси Парку.

Після підриву греблі Каховської гідроелектростанції негативного впливу зазнали екосистеми Парку. Площа водних об'єктів Парку, після руйнації Каховського гідровузла зменшилась приблизно у чотири рази та має динамічний характер, що ймовірно пов'язано з повноводністю річки Дніпро в різні сезони року.

В результаті різкого падіння рівня води Каховського водосховища найбільш суттєвих змін зазнали водні та прибережно-водні біотопи, які повністю знищені, або суттєво трансформовані.

Найбільш постраждав маломобільний компонент екосистем, а саме: рослинний світ, мікобіота, малорухлива фауна (наприклад, молюски, гідроїдні поліпи, ракоподібні тощо). Але навіть рухливий компонент екосистем, такий як риби, птахи, прибережно-водні ссавці, прибережно-водні земноводні, прибережно-водні рептилії зазнали суттєвих змін, адже їх основні біотопи втрачені.

Відбулось катастрофічне збіднення водних біоресурсів. Підрив греблі Каховської гідроелектростанції призвів до загибелі великої кількості риб на різних стадіях їх розвитку. Знищені місця нерестовищ. На момент теракту, у Каховському водосховищі та затоках які входять до території Парку нараховувалось понад 50 видів риб. Серед них 15 видів занесенні до природоохоронних переліків: 6 видів до Червоної Книги України та 11 видів до Бернської конвенції.

За результатами досліджень встановлено що в червні 2023 року на моніторингових ділянках колишнього дна Каховського водосховища виявлено 10 видів вищих судинних рослин, у жовтні — 68 видів. Аналіз тривалості життя показав, що багаторічники та види з коротким життєвим циклом (однорічники та дворічні) представлені майже порівну. На даному етапі серед ідентифікованих видів зафіксовано відносно низьку частку чужорідних видів.

На кінець 2023 року на досліджуваній території зформувалися три окремі групи біотопів: біотопи з замкнутою рослинністю (заплавні вербові ліси, водно-болотна рослинність) біотопи з відкритою рослинністю (рослинність на такирах, пісках, мушлях) а також водні біотопи.

Підтоплення зазнали території національного природного парку «Нижньодніпровський» (далі- Парк) (80177, 80 га). Через різке підняття рівня води, що спричинено підривом греблі Каховської гідроелектростанції, та через його стрімкий рух постраждали найцінніші природні заплавно-літоральні комплекси у дельті Дніпра і на прилеглих територіях, де збереглися типові та рідкісні угруповання заплавлених лісів, боліт, лук, піщаних степів, степових схилів Дніпра та балок.

Особливу небезпеку несе втрата екологічних властивостей морфоскульптур, пов'язана з їх руйнацією та зміною гідрологічного режиму. Ксерофітні комплекси балок на правобережжі, макрофауна островів, рукокрилі вапнякових відслонень, орнітокомплекси в плавнях та на берегових схилах, безхребетні мілководних ділянок, все це та багато іншого, зазнали значних втрат в популяціях та місцях існування.

Через територію Парку проходить один з основних міграційних шляхів птахів – Дніпровський. Місця зупинок дуже важливі для харчування та відпочинку мігруючих птахів. Але у результаті ведення бойових дій – тварини гинуть, а середовища їхнього існування і розмноження зникають.

Згідно сучасних даних в межах Парку реєструється 44 види риб. Серед рідкісних і зникаючих видів та тих, що потребують охорони в межах Парку, відмічено 15. Найбільш цінними видами є представники родини Осетрові. Дії окупаційних військ призвели до загибелі великої кількості риб на різних стадіях їх розвитку – личинка, молодь, дорослі особини. Знищено місця нерестовищ, особливо фітофільних видів. Загалом будуть втрачені види, що внесені в природоохоронні переліки та зокрема види, чисельність яких підтримувалася за рахунок зариблення (стерлядь прісноводна). Суттєвого впливу зазнають запаси промислових видів риб.

Також постраждали види, які підлягають охороні: ссавці 57 видів (23 Червона книга України), плазуни 8 (4) та земноводні 8 (1).

Що стосується фауни донних безхребетних, то підриг греблі Каховської гідроелектростанції мав вплив на абсолютно всі донні біотопи. Найбільша шкода спостерігалась у короткостроковій перспективі, виражена безпосередньо у знищенні донних і особливо прибережних біотопів. Шкоди зазнали як озерні, так і руслові угруповання гідробіонтів.

Реліктова, та часто ендемічна, понто-каспійська фауна (багато представників якої занесені до Червоної книги України та інших охоронних списків) так само зазнала шкоди.

Флора Парку теж зазнала шкоди, загалом постраждало 1016 видів рослин, серед них 63 види вищих судинних рослин, що підлягають охороні. Внаслідок затоплення висока ймовірність загибелі прибережноводних та степових видів рослин і заміна їх на інвазійні чужорідні рослини.

Значна шкода наноситься тваринам, птахи, які прилетіли в Україну з теплих країв, не змогли повернутися на свої звичні місця гніздування, окрім цього активні бойові дії припали на сезон тиші, період розмноження диких тварин, що призведе до скорочення багатьох популяцій.

Ситуація ускладнюється замінуванням території, адже після розмінування природно-заповідних територій утворюються воронки від вибухів, а отже суттєво псується або знищуються природні ділянки та все живе на них. Окрім цього замінованість територій унеможливорює роботу природоохоронної спільноти та проведення безпосередніх природоохоронних заходів через значний ризик для життя.

Загальну шкоду нанесену війною та рф заповідним територіям важко оцінити, адже окрім питання значного ускладнення проведення оцінки в результаті замінування та окупації, втрату унікальних територій та об'єктів тваринного і рослинного світу неможливо оцінити.

Розпорядженням начальника Херсонської обласної військової адміністрації від 23 березня 2023 року № 129 (зі змінами), утворено комісію з визначення шкоди, завданої довкіллю внаслідок надзвичайної ситуації та /або збройної агресії та бойових дій під час воєнного стану на території Херсонської області (далі – Комісія).

У рамках роботи Комісії Державною екологічною інспекцією Південного округу (Запорізька та Херсонська області) здійснено розрахунки збитків, завданих національному природному парку «Кам'янська Січ» внаслідок збройної агресії рф, зокрема за:

1) знищення видів рослин, занесених до Червоної книги України в результаті пожеж на території Парку 07.08.2023, 18.07.2023, 19.07.2023, 20.08.2023 та 24.07.2023, що виникли внаслідок активних бойових дій. За результатом розрахунків збитки складають 128 838 408 грн 63 коп.

2) загибель водних біоресурсів на території Парку у кількості 2593 шт., після підриву греблі Каховської гідроелектростанції. За результатом розрахунків збитки складають 4 263 406 грн 92 коп.

3) неорганізовані викидів забруднюючих речовин або сумішей таких речовин в атмосферне повітря в результаті пожеж на території Парку 07.08.2023, 18.07.2023, 19.07.2023, 20.08.2023 та 24.07.2023, що виникли внаслідок активних бойових дій. За результатом розрахунки збитків складають 4738183803 грн 40 коп.

4) знищення рослинного світу, а саме видалення військовими рф 1140 дерев у період окупації з 09.03.2022 р. по 09.11.2022 р. За результатом розрахунки збитків складають 49 904 631 грн 20 коп.

У рамках роботи комісії опрацьовано матеріали та проведено розрахунки шкоди завданих довкіллю на суму 4 921 190 250 грн. 15 коп.

Загальна площа сільськогосподарських угідь Херсонської області становить 1,9 млн га, з них ріллі – 1,7 млн га. Площа потенційно забруднених вибухонебезпечними предметами сільськогосподарських земель на деокупованій території області становить 508,3 тис. га.

Значні пошкодження та засміченість вибухонебезпечними предметами сільгоспугідь та виробничих потужностей унеможливають діяльність в галузях сільського господарства.

До початку військової збройної агресії РФ на території Херсонської області використовувалося 320,0 тис. га зрошуваних земель. Площа зрошуваних земель деокупованої частини області становить близько 44,5 тис. га. Внаслідок підриву Каховської гідроелектростанції відсутні можливості подальшого функціонування всіх меліоративних систем (зруйнованих, вцілілих) каналів та інших гідротехнічних споруд, для яких Каховське водосховище було джерелом водопостачання.

У зв'язку з повінем затоплені:

- Головна насосна станція Басейнового управління водних ресурсів нижнього Дніпра, яка розташована на Батумській зрошувальній системі і здійснювала подачу води на дві насосні станції – НСП – 1 та НСП - 2, загальна площа зрошення яких складає 2679 га;

- ГНС Україна (с. Львове) та ГНС Лиманецька Лиманецької зрошувальної системи Каховського МУВГ (с.Лиманець), які здійснювали подачу води на 1646 га земель сільськогосподарського призначення. Насосні станції в 2022-2023 роках не працювали.

Внаслідок затоплення та руйнування систем зрошення у найближчі роки суттєво скоротяться площі багаторічних насаджень, виробництво фруктів, ягід, неможливо буде вирощувати кукурудзу, сою, овочеві та баштані культури. Разом із цим, на звільненій території Херсонщині розташовані 20 елеваторів загальною ємністю 553,5 тис. тонн, які знаходяться в прибережній зоні річки Дніпро. Зазначені потужності після звільнення території не працювали, оскільки знаходяться під обстрілами окупаційних військ та мають різний ступінь пошкоджень. Склади для зберігання зерна агропідприємств повністю зруйновані або пошкоджені.

Також, затоплений єдиний в Україні Державний осетровий завод «Виробничо-експериментальний Дніпровський осетровий рибовідтворювальний завод імені академіка С.Т.Артющика», який розташований у с. Дніпровське Білозерської громади. Завод працював з 1984 року і компенсував відтворення осетрових видів риб в Україні, які втратили можливість природного розмноження у зв'язку із зарегулюванням Дніпра каскадом водосховищ. Щороку завод забезпечував вселення понад 1,5 млн екземплярів молоді осетрових. Затоплення заводу є прямою загрозою подальшому відтворенню популяцій осетрових видів риб, яка може призвести до зникнення цих реліктових видів у водоймах нашої держави.

На тимчасово окупованій лівобережній території Херсонщини також опинилася під загрозою знищення Державна установа «Херсонський виробничо-експериментальний завод по розведенню молоді частикових риб», а також друга черга Державної установи «Осетровий завод». Завод утримував цінне племінне поголів'я водних біоресурсів та вирощував коропів, щук, судака, сома, ляща, товстолоба, білого амура для зариблення природних водойм загальнодержавного значення. Сучасне промислове стадо цих видів риб у нижньому Дніпрі та Дніпровсько-Бузькому лимані майже повністю складається

з особин, що є продукцією заводу. Щорічно у рибогосподарські водні об'єкти України заводом вселялося 13 млн екземплярів риб.

Водні об'єкти та меліоративні системи, що використовувалися для водозабезпечення населених пунктів: Північно – Кримський канал (для забезпечення водою для зрошення частини Херсонської області і АР Крим та питною водою населених пунктів АР Крим) та Головний Каховський магістральний канал (для забезпечення водою для зрошення частину Херсонської та Запорізької областей, а також для роботи Іванівського та Акимівського групових водогонів, які забезпечують питною водою населення Іванівського району Херсонської області та Акимівського району Запорізької області) внаслідок підризу греблі Каховської гідроелектростанції ці системи не використовуються.

Вподальшому вирішення екологічних проблем для відновлення довкілля потребують додаткових досліджень наукових груп.

9.4.1. Шкода, завдана земельним ресурсам

Державною екологічною інспекцією Південного округу (Запорізька та Херсонська області) розраховано збитки завданих навколишньому природному середовищу Херсонщини внаслідок збройної агресії РФ проти України у 2023 році розмір шкоди, завданої землі, ґрунтам складає - 1 831 205 782,87 грн.

9.4.2. Втрати надр

Інформація відсутня.

9.4.3 Збитки, завдані водним ресурсам

Державною екологічною інспекцією Південного округу (Запорізька та Херсонська області) розраховано збитки завданих навколишньому природному середовищу Херсонщини внаслідок збройної агресії РФ проти України у 2023 році розмір розрахованих збитків, заподіяних навколишньому природному середовищу в межах територіального моря, виключної морської (економічної) зони та внутрішніх морських вод України в Азовському та Чорному морях становить - 7 892 381,53 грн.

Протягом 2023 року Херсонським рибоохоронним патрулем було документально зафіксовано три випадки загибелі водних біоресурсів, а саме:

- 02.01.2023 м. Херсон та акваторія р. Дніпро в межах міста – загибель 1 220 000 екземплярів товстолобика. Загальний збиток склав 390 400 000 гривень;

- 23.07.2023 територія національного природного парку «Кам'янська Січ», акваторія Республіканської відокремленої затоки Каховського водосховища Бериславського району – загибель карася сріблястого у кількості 1800 екземплярів (розрахунок збитків здійснено Державною екологічною інспекцією (Запорізька та Херсонська області);

- 11.09.2023 по берегу річки Кошова Херсонського району Херсонської області було виявлено загибель водних біоресурсів у кількості 210 екземплярів тарані, 140 екземплярів краснопірки, 210 екземплярів карася сріблястого та 140 екземплярів ляща, що в загальній кількості складає 700 екземплярів. Загальний збиток склав 211 820,26 гривень.

9.4.4 Шкода, завдана атмосферному повітрю

Державною екологічною інспекцією Південного округу (Запорізька та Херсонська області) розраховано збитки завданих навколишньому природному середовищу Херсонщини внаслідок збройної агресії РФ проти України у 2023 році розраховано збитки внаслідок забруднення атмосферного повітря на суму 73 290 896 347,91 грн.

9.4.5 Втрати лісового фонду

Через перебування деокупованої території області під постійними обстрілами збройних сил РФ з лівобережжя Херсонщини, замінованість переважної її площі та підтоплення спричиненого підривом греблі Каховської гідроелектростанції, проведення обстеження ступеня пошкодження лісових насаджень наразі неможливе.

Внаслідок підриву греблі Каховської гідроелектростанції негативного впливу зазнали землі лісогосподарського призначення орієнтовною площею 61479,6 га або 36% від площі земель лісогосподарського призначення. У тимчасовій окупації залишається 163250,6 га або 94% від загальної площі лісогосподарських земель.

Попередні збитки заподіяні державі сягають понад 6 млрд. грн.

9.4.6 Збитки, завдані природно-заповідному фонду

Державною екологічною інспекцією Південного округу (Запорізька та Херсонська області) розраховано збитки завданих навколишньому природному середовищу Херсонщини внаслідок збройної агресії РФ проти України у 2023 році шкода та збитки, завдані територіям та об'єктам природно-заповідного фонду – 4 921 190 250,15 грн.

9.5 Державна політика та заходи з забезпечення екологічної безпеки

Екологічна безпека розглядається як такий стан навколишнього природного середовища, при якому відбувається попередження погіршення екологічної обстановки та усунення небезпеки для життя і здоров'я людей.

Охорона довкілля, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку країни.

Державна система екологічної безпеки України - це сукупність державних заходів (правових, економічних, технічних, гуманітарних і медичних), спрямованих на підтримку рівноваги між її екосистемами та антропогенними й природними навантаженнями. Структура даної системи має

складатися із органів управління, сил і засобів, що забезпечують її функціонування.

Відповідно до Закону «Про національну безпеку України» національна безпека держави забезпечується відповідною державною політикою. Напрями та інструменти забезпечення національної безпеки визначаються пріоритетами національних інтересів та необхідністю вжиття невідкладних заходів на основі нормативно-правової бази.

Чинне законодавство визначає правові, економічні та соціальні основи організації охорони довкілля в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь. Завданням законодавства про охорону довкілля є регулювання відносин у галузі охорони, використання та відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання та ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на довкілля, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історикокультурною спадщиною.

Екологічні проблеми безпосередньо впливають на екологічну безпеку, стан якої стає перешкодою для сталого розвитку всього суспільства.

Під час війни виникла потреба в оцінці шкоди довкіллю від війни та витрат на його відновлення. Деякі екосистеми та унікальні природні об'єкти вже не підлягають відновленню.

З метою визначення шкоди та збитків, завданих довкіллю на території Херсонської області внаслідок збройної агресії рф, розпорядженням начальника Херсонської обласної військової адміністрації від 23.03.2023 № 129 (зі змінами) утворено «Комісію з визначення шкоди, завданої довкіллю внаслідок надзвичайної ситуації та/або збройної агресії та бойових дій під час воєнного стану на території Херсонської області». У 2023 році Державною екологічною інспекцією Південного округу (Запорізька та Херсонська області) обраховано збитків завданих навколишньому природному середовищу Херсонщини внаслідок збройної агресії рф проти України, на загальну суму 80 051 184 762,46 грн.

10. Промисловість та її вплив на навколишнє природне середовище

10.1 Структура та обсяги промислового виробництва

За період окупації Херсонської області під контролем окупаційних військ перебували всі підприємства харчової, переробної галузі та елеватори. Жодне підприємство в період окупації не здійснило заходів із релокації через технічну неможливість цього процесу, або через заборону окупантів.

Практично всі підприємства області з березня 2022 року припинили свою виробничу діяльність, за винятком окремих підприємств, які забезпечували мешканців області першочерговими продуктами харчування (хлібобулочні вироби, борошно, молочні продукти тощо).

До початку окупаційного періоду на території області було зареєстровано 153 підприємства переробної та харчової галузі, найбільша кількість яких розміщувалась у містах – майже 40% (54 об'єкти) та охоплювала майже всі напрямки споживчого ринку.

У регіоні провадилась діяльність підприємств з наступним орієнтуванням: хлібопекарські, борошномельні, оліє-жирові, овочеконсервні, виноробні, молокопереробні, м'ясопереробні, кондитерські та інші.

Унаслідок збройної агресії рф проти України, більшість підприємств харчової та переробної галузі тимчасово призупинили свою виробничу діяльність через значне руйнування виробничих споруд, знищення матеріально-технічної бази або їх розграбування: ТОВ «Бериславський-Хлібзавод», ПрАТ «Князя Трубецького» ТМ «Вина князя Трубецького», «Сільськогосподарська АФ «Прогрес», ТМ «Тягинські ковбаси», «ФОП «Червенков» ТМ «Дем'янович», ТОВ «Данон-Дніпро», ПАТ «Херсонський КХП», ТОВ «Екобіотек-Україна», ПВКФ «Пані Крістіна» та інші.

Також до початку збройної агресії рф на території області функціонувало 57 зернових складів загальною ємністю 1,9 млн тонн, які забезпечували зберігання, доробку та очищення зерна, більшість з них зруйновано.

Знаходяться на деокупованій території та мають різний ступінь пошкоджень або перебувають у зоні постійних обстрілів 20 зернових елеваторів загальною ємністю 553,5 тис. тонн.

Унаслідок підриву Каховської гідроелектростанції затоплено 11 елеваторів, загальною потужністю 358,5 тис. тонн. Зазначені потужності після звільнення території не працюють, оскільки знаходяться під обстрілами окупаційних військ.

Наразі на деокупованій території знаходиться 51 підприємство, які через постійні обстріли зазнають пошкоджень, а постійна небезпека не дає змоги здійснити повноцінне вивчення руйнувань, а отже і розмір нанесених збитків.

Крім того, внаслідок підриву греблі Каховської гідроелектростанції, у м. Херсоні затопленими опинилися 20 промислових об'єктів, які розташовані на Карантинному острові та прибережних територіях. Також частково або повністю затопленими опинилися виробничі та комерційні об'єкти, розташовані на територіях вже непрацюючих консервного комбінату та заводу скловиробів, де найбільше постраждали суб'єкти, що розташовувалися у безпосередній близькості до причальної інфраструктури.

У результаті підриву та руйнування греблі Каховської гідроелектростанції, за оперативною інформацією, у м. Олешки затоплено 8 промислових об'єктів, які розташовані на території (або навколо неї) колишнього целюлозно-паперового комбінату, де рівень води становив майже 2 метри. Наразі відсутня достовірна інформація про завдану шкоду через неможливість потрапити на об'єкти. За приблизними оцінками у м. Олешки через затоплення провідних промислових підприємств, збитки від втрати обладнання, рухомого та нерухомого майна, можуть сягнути близько 70 млн. євро (особливо враховуючи вартість майна нещодавно побудованих ТОВ

«Дунапак Таврія» та Філії ТОВ «Хенкель Баутехнік Україна», а також вартості відновлення колишньої фабрики фільтрувального паперу зусиллями ТОВ «ЦПК»).

Значних збитків зазнала держава в особі Державної установи «Виробничо-експериментальний Дніпровський осетровий рибовідтворювальний завод ім.Академіка С.Т.Артюшика», який розташований у с.Дніпровське. Нанесений прямий фінансовий збиток складає 1016,4 млн. грн. Вартість основних засобів, що зазнали затоплення становить 17,5 млн. грн. Загалом орієнтовна вартість відновлення складає 104,1 млн. грн.

Внаслідок повномасштабної війни та окупації області агропромисловий сектор зазнав чималих збитків, які на сьогодні неможливо повністю обрахувати внаслідок проведення бойових дій та постійних обстрілів деокупованої території області та окупації лівобережної частини Херсонщини.

На розмінованих полях аграрії Херсонщини, не зважаючи на всі труднощі, продовжують обробляти свою землю.

Показники посіву та збирання врожаю Херсонщини в 2023 році становили лише 2% від показників 2021 року.

Так, за оперативними даними, у 2023 році в області зібрано зернових та зернобобових культур з площі 23,57 тис. га, намолочено 60,66 тис. тонн, з яких пшениці зібрано 35,4 тис. тонн, ячменю – 20,94 тис. тонн. Крім того, соняшника зібрано 45,0 тис. тонн з площі 31,5 тис. га, ріпаку зібрано на площі 2,7 тис. га та намолочено 4,4 тис. тонн.

Овочевих культур всіма категоріями господарств на деокупованій території Херсонщини зібрано 74,7 тис. тонн з площі 2,1 тис. га, з яких томатів 45,8 тис. тонн, картоплі накопано 17,2 тис. тонн з 1,01 тис. га, баштанів з 0,2 тис. га зібрано 3,0 тис. тонн.

На деокупованій території Херсонської області, до початку військової агресії РФ, налічувалося 22 господарства, які займалися тваринництвом, з яких на станом на 2023 рік працюють тільки 8, в яких утримується близько 2,1 тис. голів великої рогатої худоби, з них корів – 0,7 тис. голів, 21,1 тис. голів свиней.

У господарствах населення в 2023 році утримувалося близько 4,9 тис. голів ВРХ, в т.ч. 4,1 тис. голів корів, свиней – 4,0 тис. голів.

За статистичними даними, у 2023 році всіма категоріями господарств правобережної Херсонщини, реалізовано на забій худоби 8,6 тис. тонн, вироблено молока 69,9 тис. тонн.

10.2 Вплив на навколишнє середовище

10.2.1 Гірничодобувна промисловість

На деокупованій частині Херсонської області відсутні підприємства гірничодобувної промисловості.

10.2.2 Металургійна промисловість

На деокупованій частині Херсонської області відсутні підприємства металургійної промисловості.

10.2.3 Хімічна та нафтохімічна промисловість

На деокупованій частині Херсонської області відсутні підприємства хімічної та нафтохімічної промисловості.

10.2.4 Харчова промисловість

На деокупованій частині Херсонської області відсутні підприємства харчової промисловості.

10.3 Державна політика та заходи з екологізації промислового виробництва

Виробництво є важливою частиною економіки. Воно дозволяє задовольняти потреби людей у товарах та послугах. Також воно може бути шкідливим для навколишнього середовища. Вплив на довкілля промислових підприємств пов'язаний зі створенням відходів, які можна розділити на різні категорії: тверді відходи, наприклад, частки пилу або вугільні шлаки; рідкі відходи різних процесів, включно радіоактивні охолоджувачі електростанцій; газоподібні відходи, вироблені головним чином підприємствами хімічної промисловості.

Екологізація виробництва – це процес зменшення негативного впливу виробництва на навколишнє середовище. Цей процес передбачає впровадження екологічних технологій, таких як енергоощадне обладнання, замкнуті цикли виробництва, перероблення відходів.

Екологізація виробництва є важливим завданням для сталого розвитку. Вона дозволяє зменшити негативний вплив виробництва на навколишнє середовище, покращити якість довкілля та підвищити конкурентоспроможність продукції. Одним з основних способів екологізації виробництва є впровадження найкращих доступних технологій.

Наразі на деокупованій частині Херсонської області відсутні підприємства промислового виробництва, заходи з екологізації не впроваджувалися.

11. Сільське господарство та його вплив на навколишнє природне середовище

11.1. Тенденції розвитку сільського господарства

Херсонська область – потужний сільськогосподарський регіон, в якому вироблялась значна частина сільськогосподарської продукції України. Площа сільськогосподарських угідь становить 1969,0 тис. га, з яких рілля – 1777,0 тис. га.

Природно-кліматичні умови та родючі землі Херсонщини сприяють вирощуванню практично всіх сільськогосподарських культур і дозволяють отримати високоякісний урожай, достатній для забезпечення внутрішніх потреб і функціонування експортного потенціалу.

Для забезпечення життя більшості населення сільське господарство залишається найважливішою галуззю народного господарства.

До повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України Херсонська область забезпечувала 4% загальнодержавного обсягу вирощування зерна, щороку отримуючи понад 1,5 млн. тонн зерна і понад 500 тис. тонн технічних культур. В довоєнний період (2021 році) Херсонщина посідала перше місце в Україні по вирощуванню рису – 33,4 тис. тонн, друге місце в Україні по вирощуванню сої – 227,5 тис. тонн, четверте місце в Україні по вирощуванню ріпаку – 247,2 тис. тонн. Разом із цим, протягом 10 років лідирувала в Україні по виробництву плодово-овоче-баштанної продукції та збирала близько 1,5 млн. тонн плодово-овочевих культур.

Внаслідок повномасштабної війни та окупації області агропромисловий сектор зазнав чималих збитків, які на сьогоднішній день неможливо повністю обрахувати внаслідок проведення бойових дій та постійних обстрілів деокупованої території області та окупації лівобережної частини Херсонщини.

Крім того, більша частина території є непридатними для проведення сільськогосподарських робіт, виробничі споруди господарств зруйновані, а також деякі сільгоспвиробники тимчасово призупинили виробничу діяльність на території області.

Більшість полів заміновані, а також на території області йдуть бойові дії. Площа сільськогосподарських угідь на деокупованій території складає 508,3 тис. га, які є потенційно замінованими. Площа сільськогосподарських земель, що знаходяться в окупації та потенційно є забрудненими вибухонебезпечними предметами, становить близько 1320 тис. га.

Розмінування проводиться у кожній звільненій громаді Херсонщини. У пріоритеті – аграрії, які готові відновити роботу і засівати очищенні землі. Таким чином використовуються понад 90% розмінованих полів і аграрії Херсонщини, не зважаючи на всі труднощі, продовжують обробляти свою землю.

Показники посіву та збирання врожаю Херсонщини в 2023 році становили лише 2% від показників 2021 року.

Так, за оперативними даними, у 2023 році в області зібрано зернових та зернобобових культур з площі 23,57 тис. га, намолочено 60,66 тис. тонн, з яких пшениці зібрано 35,4 тис. тонн, ячменю – 20,94 тис. тонн. Крім того, соняшника зібрано 45,0 тис. тонн з площі 31,5 тис. га, ріпаку зібрано на площі 2,7 тис. га та намолочено 4,4 тис. тонн.

Овочевих культур всіма категоріями господарств на деокупованій території Херсонщини зібрано 74,7 тис. тонн з площі 2,1 тис. га, з яких томатів 45,8 тис. тонн, картоплі накопано 17,2 тис. тонн з 1,01 тис. га, баштанів з 0,2 тис. га зібрано 3,0 тис. тонн.

11.2. Вплив на навколишнє середовище

11.2.1. Внесення мінеральних і органічних добрив на оброблювальні землі та під багаторічні насадження

Мінеральні добрива – один з найефективніших засобів підвищення родючості ґрунтів, урожайності сільськогосподарських культур та поліпшення

якості продукції рослинництва. Проведення регулярного моніторингу агрохімічного стану ґрунтів дозволяє найбільш точно визначати потребу ґрунту в основних макроелементах з подальшим внесенням необхідних доз мінеральних добрив і хімічних засобів проявляється в підвищенні врожайності сільськогосподарських культур, у поліпшенні якості продукції та зниженні її собівартості.

Згідно статистичних даних, підприємствами у 2023 році під сільськогосподарські культури внесено мінеральних добрив 3,03 тис. тонн, у перерахунку на діючу речовину 1266 тонн, з них: азотних – 817 тонн, фосфорних – 239 тонн, калійних – 210 тонн. Удобрена площа склала 27,7 тис. га.

11.2.2. Використання пестицидів

Пестициди — це хімічні або біологічні речовини, які застосовуються для знищення, відлякування або контролю шкідників, таких як комахи, гриби та бур'яни. Пестициди можуть використовуватися для різних видів культур, включаючи овочі, фрукти, зернові, а також садові дерева.

Згідно статистичних даних, у 2023 році обробка пестицидами застосована на площі 33,5 тис. га, обсяг внесених пестицидів склав 36,7 тонн, з них: фунгіцидів – 4,5 т, інсектицидів – 3,1 т, гербіцидів – 28,8 т, регуляторів росту – 0,3 т.

11.2.3. Зрошення та осушення земель

Одним із напрямків інтенсифікації сільського господарства є меліорація. Необхідність меліорації земель визначається кліматичними умовами території. Херсонська область знаходиться у зоні степу, де недостатнє зволоження і переважають посушливі умови, тому, наш регіон відноситься по своїх кліматичних умовах до зони ризикованого землеробства.

Зрошувані землі є гарантом продовольчої безпеки, особливо в роки з несприятливими погодними умовами та є потужним фактором вирощування стабільних врожаїв сільськогосподарських культур, збільшення виробництва продукції, створення розвинутої матеріально-технічної бази сільського господарства, поліпшення матеріальних та побутових умов населення області.

На території Херсонської області до початку військової збройної агресії російської федерації використовувалося 320,0 тис. га зрошуваних земель. Площа зрошувальних земель на деокупованій території становить близько 44,5 тис. га.

Проте, внаслідок збройної агресії російської федерації, окупацією області та проходженням на ній бойових дій, пошкоджені та зруйновані меліоративні системи та насосні станції, заміновані прилеглі території та сільськогосподарські угіддя. Завдані збитки зрошувальній системі області призводять до неможливості використання меліоративних систем та потребують відновлення.

У 2023 році, по мірі можливості, водогосподарськими організаціями здійснювалися роботи необхідні для відновлення та підтримки в належному технічному стані наявних меліоративних фондів для забезпечення виконання експлуатаційних робіт з подачі води для зрошення.

Однак, внаслідок підриву греблі Каховської гідроелектростанції та руйнування водосховища росіянами 06 червня 2023 року відсутні можливості подальшого функціонування всіх меліоративних систем (і зруйнованих, і вцілілих) каналів та інших гідротехнічних споруд, для яких Каховське водосховище було джерелом водопостачання. Без води залишилися зрошувальні системи Херсонщини та більшість наших аграріїв лишилися можливості здійснювати полив своїх сільськогосподарських угідь.

Відновлення об'єктів інфраструктури зрошувальної системи для забезпечення комплексного відновлення агропромислового комплексу на деокупованій території Херсонської області необхідно здійснити на трьох напрямках, а саме: канали Інгулецької зрошувальної системи, Батумської зрошувальної системи Басейнового управління водних ресурсів нижнього Дніпра та меліоративні системи, які знаходяться на балансі Каховського міжрайонного управління водного господарства, зокрема Лиманецьку зрошувальну систему.

У 2023 році, в Україні створено організацію водокористувачів (далі-ОВК) «Інгулецька» з найбільшою меліоративною системою відкритого типу (24 господарства). До структури ОВК увійшли Інгулецька, Спаська та Явкинська зрошувальні системи, що надають послуги зрошення земель на території 121,5 тис. га, з них 103,3 тис. га у Миколаївській області та 18,2 тис. га у Херсонській.

Разом із цим, першочерговими заходами щодо відновлення зрошення на території області є: розмінування каналів та прилеглих територій, інвентаризація стану зрошувальних каналів та труб-переходів, а також розробка проектно-кошторисної документації щодо ремонту розподільчої мережі з гідротехнічними спорудами та трубами-переходами.

Поливні землі забезпечать не тільки збільшення врожайності сільськогосподарських культур, але й підвищення продуктивності земель, особливо при екстремальних погодних умовах.

Підприємства агропромислового комплексу області, які вирощують овоче-баштанні та плодово-ягідні культури, а деякі навіть почали застосовувати на полях із зерновими та зернобобовими (кукурудза, соя) крапельне зрошення, що дає можливість регулювання глибини зволоження, кількості, якості та періодичності зрошення, економне витрачання зрошуваної води та отримувати високі врожаї сільськогосподарських культур.

11.2.4 Тенденції в тваринництві

Більша частина тваринницьких господарств знаходиться на окупованій лівобережній території Херсонської області. Внаслідок проведення активних бойових дій та окупації знищене поголів'я тварин, зруйновані виробничі та господарські приміщення.

До початку військової агресії РФ, поголів'я тварин в усіх категоріях господарств Херсонської області налічувало 57,2 тис. голів ВРХ, у т. ч. корів 37,1 тис. голів, 49,5 тис. голів свиней, 20,9 тис. голів овець та кіз, 4036,3 тис. голів птиці. Проте, внаслідок військових дій та окупації Херсонщини, поголів'я великої рогатої худоби знищено більш ніж на 50%, поголів'я свиней – на 90%, бджолосімей – на 60%, а птиці – на 100%.

На деокупованій території Херсонської області, до початку військової агресії російської федерації, налічувалося 22 господарства, які займалися тваринництвом, з яких на сьогоднішній день працюють тільки 8, в яких утримується близько 2,1 тис. голів великої рогатої худоби, з них корів – 0,7 тис. голів, 21,1 тис. голів свиней.

У господарствах населення в 2023 році утримувалося близько 4,9 тис. голів ВРХ, в т.ч. 4,1 тис. голів корів, свиней – 4,0 тис. голів.

За статистичними даними, у 2023 році всіма категоріями господарств правобережної Херсонщини, реалізовано на забій худоби 8,6 тис. тонн, вироблено молока 69,9 тис. тонн.

11.3 Органічне сільське господарство

Природно-кліматичні умови нашого регіону, початку військової агресії російської федерації, окупації Херсонської області та проведенням бойових дій на її території, були унікальними по виробництву біологічно повноцінної продукції з підвищеними лікувальними властивостями та високими смаковими якостями. Це є основою організації виробництва органічної продукції для максимального забезпечення потреб внутрішнього ринку та нарощування експортного потенціалу. На території Херсонщини було зосереджено виробництво великої кількості високоякісної органічної продукції, значна частина якої постачалась на експорт.

Разом із цим, військові дії на території області, значні пошкодження та засміченість вибухонебезпечними предметами сільгоспугідь та виробничих потужностей спричинили негативний вплив на діяльність в рослинництві та пригальмували розвиток органічного землеробства.

Після закінчення військових дій на території області та проведення розмінування сільськогосподарських земель, буде здійснюватися оцінка сільськогосподарських земель щодо їх подальшої придатності та вирішуватися питання щодо забезпечення ефективного застосування біологічного методу захисту рослин та екологізації землеробства.

Крім того, в області створена комісія з розроблення стратегічних напрямів відновлення навколишнього природного середовища Херсонської області, яка опрацьовує стратегічні напрями та заходи їх реалізації для відновлення навколишнього природного середовища Херсонщини, зокрема розвитку сільського господарства, земельних ресурсів, охорони земель.

11.4 Державна політика та заходи з екологізації сільського господарства

Екологізація сільськогосподарського виробництва спрямована саме на забезпечення розширеного виробництва екологічно чистої та безпечної продукції при забезпеченні родючості ґрунтів, збереженні основних невідновлюваних та умовно відновлюваних ресурсів, що використовуються у виробництві сільськогосподарської продукції.

Внаслідок ведення бойових дій на території Херсонської області та підриву греблі Каховської гідроелектростанції землі сільськогосподарського призначення потребують:

- розмінування сільськогосподарських земель;
- проведення агрохімічного обстеження сільськогосподарських угідь, які потрапили в зону затоплення внаслідок підриву греблі Каховської гідроелектростанції та ведення бойових дій;
- визначення рівня забруднення ґрунтів;
- визначення забруднюючих речовин та їх концентрації в ґрунтах;
- проведення еколого-агрохімічних досліджень.

Дані заходи можливі після розмінування сільськогосподарських земель, припинення обстрілів деокупованої частини Херсонської області та повної деокупації Херсонської області.

12. Енергетика та її вплив на навколишнє природне середовище

12.1. Структура виробництва та використання енергії

На деокупованій території Херсонської області знаходиться 1 електростанція (комбінованого виробництва електричної і теплової енергії) - це АТ «Херсонська ТЕЦ». Встановлена електрична потужність генерації 80 МВт (м.Херсон, Бериславське шосе, 1,) видача потужності здійснюється на ПС-150/35/10 «ХТЕЦ».

Річне виробництво електричної енергії АТ «Херсонська ТЕЦ» складає 36,4 млн. кВт/год.

Інші об'єкти традиційного виробництва електричної енергії відсутні.

Середньомісячна генерація 14 об'єктами відновлювальної (сонячної) енергетики, які знаходяться на деокупованій території області, сягає 13,04 млн. кВт/год;

Херсонська область споживає в середньому 117 млн. м. куб природного газу за основними напрямками: теплопостачання – 51,1 млн. м. куб; населення – 63,06 млн. м. куб.

Середньорічне споживання областю електричної енергії складає 2,2 млрд. кВт/год.

12.2. Ефективність енергоспоживання та енергозбереження

У зв'язку з тимчасовою окупацією лівобережної частини Херсонської області та через постійні обстріли військами РФ деокупованої частини правобережної території Херсонської області заходи щодо проведення енергетичного менеджменту в будівлях державної та комунальної форми

власності, проведення робіт з термосанації та термомодернізації закладів соціально-бюджетної сфери і розвитку енергетичної інфраструктури з використанням відновлювальних джерел енергії (будівництво нових сонячних та вітрових електростанцій) у 2023 році не реалізовувалися.

12.3. Вплив енергетичної галузі на навколишнє природне середовище

Енергетика – це галузь господарства, котра охоплює енергетичні ресурси, добування, перетворення, передачу і використання різноманітних видів енергії.

Теплові електростанції (ТЕС) перетворюють хімічну енергію палива (вугілля, нафти, газу тощо) послідовно в теплову, механічну і електричну енергію. За енергетичним устаткуванням ТЕС поділяють на паротурбінні, газотурбінні та дизельні електростанції. Теплові електростанції є основою електроенергетики. Паливо, що використовується на ТЕС – вугілля, природний газ, мазут, сланці, дрова.

Суттєвим є те, що теплові електростанції негативно впливають на навколишнє середовище. ТЕС, що використовують тверде паливо, викидають у атмосферу частину золи, яка не уловлюється, та недогорілі частки палива, сірчистий та сірчаний ангідрид, окис азоту та окис вуглецю. При використанні на ТЕС органічного палива – природного газу – в атмосферу потрапляють токсичні окисли азоту та окис вуглецю, бензопірен.

Одним з найбільш перспективних напрямків у запобіганні викидам забруднюючих речовин в атмосферу та природні водойми є зміна технології виробництва електроенергії, котра дозволила б значно скоротити шкідливі викиди.

12.4. Використання відновлювальних джерел енергії та розвиток альтернативної енергетики

Всього, на території Херсонської області знаходиться 78 СЕС (436,95 МВт) та 7 ВЕС (657,48 МВт) загальною потужністю 1,094 ГВт.

На деокупованій частині Херсонської області знаходяться 18 сонячних електростанцій, загальною потужністю: 166,872 МВт.

На тимчасово окупованій частині Херсонської області знаходяться 60 сонячних електростанцій, загальною потужністю: 270,075 МВт та всі 7 вітроелектростанцій, які знаходяться у прибережній зоні морів.

Тобто, лише 15 % встановленої потужності відновлювальної енергетики знаходиться на деокупованій території області.

На деокупованій частині Херсонської області знаходяться 18 сонячних електростанцій з них:

- зруйновано СЕС «Киселівка», потужністю 17,7 МВт;
- тимчасово не працюють (знаходяться у зоні постійних обстрілів) СЕС «Качкарівка» - потужністю 6,747 МВт, СЕС «Понятівка» - потужністю 18,819 МВт, СЕС «Олександрівка-3» - потужністю 9,76 МВт;
- функціонують СЕС «Астерія» - потужністю 6,4 МВт, СЕС «Білозерка» - потужністю 11,014 МВт, СЕС «Комишани 1» - потужністю 5,95 МВт, СЕС

«Комишани 2» - потужністю 4,82 МВт, СЕС «Миролобівка» - потужністю 11,47 МВт, СЕС «Таванська 1» - потужністю 8,56 МВт, СЕС «Таванська 2» - потужністю 8,20 МВт, СЕС «Таванська 3» - потужністю 5,85 МВт, СЕС «Таванська 4» - потужністю 4,75 МВт, СЕС «Солар Капітал 1» - потужністю 15,47 МВт, СЕС «Солар Капітал 2» - потужністю 19,29 МВт, СЕС «Музиківська 1 черга» - потужністю 0,969 МВт, СЕС «Музиківська 2 черга» - потужністю 1,113 МВт, СЕС «Трифонівка» - потужністю 9,99 МВт.

12.5. Державна політика та заходи щодо зменшення впливу енергетики на навколишнє природне середовище

Енергосистема — сукупність електроенергетичних пристроїв та обладнання, які працюють у взаємно-узгодженому режимі та призначені для виробництва, передачі, розподілу, перетворення і споживання електричної та теплової енергії.

У 2023 році в Україні запровадили нову Енергетичну стратегію. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2023 р. № 373-р схвалено Енергетичну стратегію України на період до 2050 року. Передбачено що, до 2050 року енергетичний сектор має бути максимально наближений до кліматичної нейтральності. Це означатиме наявність чистої енергії, подолання енергетичної бідності, розвиток інноваційної та децентралізованої енергосистеми, повноцінне функціонування національних енергетичних ринків і їх інтеграцію в міжнародні.

Ключовими принципами Енергетичної стратегії України є економічна обґрунтованість, екологічність, доступність, соціальна справедливість та ринковість.

Цілями «Енергетичної стратегії України 2050» є:

- досягнення максимального рівня кліматичної нейтральності;
- максимальне скорочення використання вугілля в енергетичному секторі;
- оновлення та модернізація енергетичної інфраструктури;
- підвищення ефективності використання ресурсів в енергетичному секторі;
- всебічна інтеграція з ринками Європейського Союзу та ефективне функціонування внутрішніх ринків;
- забезпечення енергетичного сектору власними ресурсами з урахуванням економічної доцільності;
- розвиток альтернативних джерел енергії, нових продуктів та інноваційних рішень в енергетичному секторі.

Цілі Енергетичної стратегії повинні досягатися завдяки розвитку сучасної та безпечної атомної генерації, відновлюваних джерел енергії, модернізації та автоматизації систем передачі та розподілу.

13. Транспорт та його вплив на навколишнє природне середовище

13.1. Транспортна мережа адміністративно-територіальної одиниці

13.1.1 Структура та обсяги транспортних перевезень

Транспорт є однією з найважливіших галузей суспільного виробництва і покликаний задовольняти потреби населення та суспільного виробництва в перевезеннях.

Транспортна мережа у 2023 році на деокупованій території Херсонської області складається з:

- міських тролейбусних перевезень;
- міських, приміських та міжміських внутрішньообласних автобусних маршрутів загального користування;
- міжобласних та міжнародних автобусних маршрутів загального користування;
- залізничних перевезень.

Більша частина внутрішньо обласних маршрутів проходять через тимчасову окуповану територію лівобережної частини Херсонської області, тому не обслуговуються.

Автоперевізниками відновлено роботу 16 приміських та міжміських маршрутів на деокупованій території області.

Разом з ГО «Проліска» та АДРА запущено 19 соціальних (безкоштовні) маршрутів до найбільш віддалених сільських населених пунктів.

Спільно з Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури України відновлено роботу 14 міжобласних та міжнародних маршрутів з м.Херсона, смт Великої Олександрівки та Високопілля.

Протягом року на АТ «Укрзалізниця» працював залізничний транспорт, а саме:

- поїзд № 109 Херсон - Львів (по непарним числам), у складі якого є евакуаційний вагон до міста Хмельницького;
- по непарним числам відправлявся поїзд № 121 Херсон-Київ, по парним - № 102 Херсон-Краматорськ;
- функціонувало приміське залізничне сполучення: Миколаїв - Снігурівка - Біла Криниця, Високопілля - Апостолове.

Отже станом на 2023 рік на деокупованій території правобережної Херсонщини структура транспортних перевезень складається з:

- 3 міжміських внутрішньообласних маршрути;
- 15 приміських внутрішньообласних маршрутів;
- 21 міжобласний та міжнародний маршрут;
- 18 міських маршрутів;
- 5 тролейбусних маршрути;
- 19 соціальних (безкоштовних) маршрутів.

13.1.2. Склад парку та середній вік транспортних засобів

На деокупованій території Херсонської області задіяно 22 автобуса на

приміських та міжміських внутрішньо обласних автобусних маршрутів загального користування, 71 автобус на міських автобусних маршрутах загального користування, 20 тролейбусів на міських тролейбусних маршрутах. Середній вік транспортних засобів складає автобусів – 10 років, тролейбусів – 24 роки.

13.2. Вплив транспорту на навколишнє середовище

Транспорт — автомобільний, залізничний, водний і повітряний — ще одне джерело забруднення довкілля. Він є джерелом забруднення повітря, води та ґрунту, змін клімату, а також знижує рівень здоров'я населення. Негативний вплив транспортних засобів на довкілля пов'язаний насамперед із викидами в атмосферу токсикантів з відпрацьованими газами транспортних двигунів, а також дещо меншою мірою – із забрудненням поверхневих водних об'єктів, утворенням твердих відходів та несприятливим впливом транспортних шумів і вібрацій.

Автомобільний транспорт у процесі своєї діяльності щомиті викидає в атмосферу оксид вуглецю (CO), діоксид вуглецю (CO₂), оксиди азоту (NO_x), двоокис сірки (SO₂), озон, бензол, а також дрібнодисперсійні тверді частинки. Транспорт, що включає крім автомобільного, авіаційного, залізничний та водний, є одним з найбільших постачальників викидів діоксиду вуглецю (CO₂) в атмосферу.

Найбільшим забруднювачем навколишнього середовища в транспортній галузі є автомобільний транспорт та інфраструктура автотранспортного комплексу.

Одним із чинників впливу транспорту на довкілля є:

- знос транспортних засобів електротранспорту, перезавантаженість дорожньотранспортної мережі автотранспортом, експлуатація технічно застарілого автомобільного парку.
- низька якість паливно-мастильних матеріалів;
- викиди відпрацьованих газів;
- відходи від експлуатації транспорту (зливи технологічних рідин, мікрочастинки шин, побутові відходи тощо);
- електромагнітне коливання;
- забруднення водних об'єктів внаслідок експлуатації морського та річкового транспорту;
- руйнація природних ландшафтів, зменшення лісонасаджень та сільськогосподарських угідь, деградація земель через будівництво об'єктів транспортної мережі;
- порушення водоносних горизонтів великими насипами при будівництві залізниць, доріг, злітно-посадкових смуг;
- скорочення ареалів тварин (птахів в зоні аеропортів, тварин внаслідок прокладання доріг), перенесення транспортними засобами чужорідних видів тваринного світу з одних ареалів поширення в інші.

13.3. Державна політика та заходи щодо зменшення впливу транспорту на навколишнє середовище

Сьогодні збільшується екологічне навантаження на навколишнє середовище, внаслідок викидів промислових підприємств та використання двигунів внутрішнього згорання, якими оснащені сучасні автомобілі. Ця проблема посідає ключове місце у вирішенні екологічних проблем, адже викиди автотранспорту забруднюють повітря, погіршують стан навколишнього середовища та негативно впливають на здоров'я людей, спричиняючи різноманітні захворювання, ураження серцево-судинної системи, дихальних шляхів тощо.

Для розв'язання проблеми зменшення викидів шкідливих речовин на автотранспорті на автомобільному транспорті необхідно:

- використовувати більш якісні паливно-мастильні речовини, що мають меншу концентрацію домішок;
- введення незалежного контролю за технічним станом транспорту;
- розвиток альтернативної міської інфраструктури;
- оснащення нових автомобілів ефективними системами і пристроями зниження викидів (каталітична нейтралізація, автомати пуску і прогрівання, системи уловлювання пари пального);
- розроблення та впровадження нових типів двигунів внутрішнього згорання з підвищеними економічними характеристиками;
- розроблення нових видів екологічно чистого автотранспорту з використанням альтернативних джерел енергії.

14. Стале споживання та виробництво

14.1 Тенденції та характеристика споживання

Незважаючи на нестабільну ситуацію через вторгнення РФ в Україну, роздрібна торгівля залишається однією з небагатьох галузей, яка розвивається і не тільки збільшує власні прибутки, а й є помітною підтримкою для всієї економіки країни. До початку збройної агресії роздрібну мережу міста Херсона формували близько 8500 торговельних об'єктів: 4000 магазинів, 2000 закладів побутового обслуговування населення, майже 2500 закладів громадського харчування та 17 ринків і ринкових містечок.

Після деокупації правобережної частини області та міста Херсона першочерговим завданням суб'єктів господарювання у сфері торгівлі стало сприяння у відновленні діяльності та забезпечення населення якісними товарами першої необхідності.

Через постійні ракетні обстріли деокупованих територій області та обласного центру зокрема, пошкодження окупантами інфраструктурних об'єктів, перебої з електропостачанням та евакуацією населення у більш безпечні регіони в галузі роздрібної торгівлі області відбулися негативні процеси щодо згорання матеріально-технічної бази торгових підприємств, що стало причиною скорочення чисельності торговельних об'єктів.

Станом на 01 жовтня 2023 року на деокупованій частині території Херсонської області у 104 населених пунктах (46% від загальної кількості звільнених населених пунктів) відновили діяльність 496 закладів торгівлі.

Скорочення роздрібно-торговельної мережі певною мірою компенсується торгівлею на ринках та відновленням роботи супермаркетів національних мереж.

В обласному центрі відновили роботу 2 супермаркети мережі «Сільпо». Мережа супермаркетів «АТБ» поновила роботу 9 супермаркетів у місті Херсоні та 1 - в смт Білозерка. Також працює супермаркет «Таврія-В».

У супермаркетах у повному обсязі представлено стелажну продукцію, яка не потребує дотримання особливого температурного режиму. В наявності молочна продукція, ковбасні вироби, солодощі, свіжі фрукти й овочі. Крім того, у супермаркетах реалізовується питна бутильована вода, гігієнічні засоби, побутова хімія. Асортимент продукції широкий, у достатній кількості та постійно поповнюється.

Центрами торгівлі в місті Херсоні є 5 універсальних ринків (Центральний, Північний та Дніпровський ринки, а також ринки у мікрорайонах «Житлоселище» та «Шуменський»). Крім того, ринкова торгівля здійснюється ще в 7 невеликих ринкових містечках.

Залежно від безпекової ситуації відновлюють роботу будівельні супермаркети мережі «33 квадратних метри» та «Строй-Ка».

На даний час працює пункт видачі інтернет-магазину «Розетка» (у точці видачі можна придбати товари, продукти й засоби гігієни, обігрівачі та плити, дрібну побутову техніку та аксесуари, корм для тварин).

Відновили свою роботу магазини «біля дому» мереж: «Сита Хата», «Наша Ряба», «Ідеал», «Сонечко», «Вітамін», «Апельсин», «Green», «Везунчик», магазини товарів для дому таких мереж, як «Єва», «Простір», «Аврора» та інші.

Інфляція на споживчому ринку області у серпні порівняно з липнем 2023 року знизилася на 1,9% (по Україні - на 1,4%), з початку року ціни зросли на 0,5% (по Україні - на 2,5%).

На споживчому ринку області на 3,8% зменшилися ціни на продукти харчування та безалкогольні напої. Найбільше (на 33,4%) подешевшали овочі. На 10,9 - 0,8% спали в ціні крупи гречані, яйця, борошно пшеничне, макаронні вироби, риба та продукти з риби, свинина. Водночас на 3,6 - 0,6% подорожчали молоко, масло, олія соняшникова, яловичина, сметана, цукор, хліб та фрукти.

Вартість алкогольних напоїв, тютюнових виробів зменшилася на 0,8%, що пов'язано із здешевленням алкогольних напоїв на 2,4%.

Ціни (тарифи) на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива залишилися без змін.

У транспортній сфері ціни (тарифи) зросли на 3,1% в основному за рахунок подорожчання пального та мастил на 7,9%.

Першочерговими завданнями на сьогодні є сприяння суб'єктам господарювання у сфері торгівлі з відновлення діяльності на звільнених територіях та забезпечення населення якісними товарами першої необхідності.

За 9 місяців 2023 року до управління захисту прав споживачів та контролю за регульованими цінами Головного управління Держпродспоживслужби в Херсонській області звернулися 70 споживачів, з них 21 - з письмовими заявами, 33 - на особистому прийомі, через урядову «гарячу лінію» - 16.

Із 70 розглянутих звернень задоволено 45, надано роз'яснення по 25 зверненнях. Більшість звернень стосувались відсутності необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації, якості непродовольчих товарів, невиконання умов договору.

Протягом 9 місяців 2023 року порушено 35 справ за фактами порушення вимог рекламного законодавства. За результатами розгляду справ застосовано штрафні санкції до суб'єктів господарювання у сумі 36,6 тис. грн.

У сфері дотримання законодавства щодо формування, встановлення та застосування державних регульованих цін надійшло 7 звернень, з них 4 звернення задоволено, по 3 надано роз'яснення. Також проведено 20 заходів державного нагляду, в ході якого встановлено порушення суб'єктом господарювання Порядку декларування цін на соціально значущі товари.

14.2. Запровадження елементів сталого споживання та виробництва

Україна прагне до збалансованого поєднання економічних, екологічних та соціальних факторів розвитку країни, що допоможе їй стати на шлях сталого розвитку і досягти європейського рівня якості життя для українців.

Сталий розвиток – розвиток суспільства, що дозволяє задовольнити потреби сучасного покоління без шкоди для можливостей майбутніх поколінь.

Основними складниками сталого розвитку є економічні та екологічні інтереси суспільства. Головною метою сталого розвитку є, насамперед, підвищення якості життя.

Стале споживання і виробництво передбачає стимулювання ефективності використання ресурсів та енергії; формування сталої інфраструктури; вільний доступ до основних соціальних послуг; забезпечення «зелених» і гідних робочих місць і більш високої якості життя для всіх. Воно спрямовані на те, щоб «робити більше і краще меншими засобами», нарощуючи чисту вигоду від економічної діяльності для підтримки рівня добробуту за рахунок скорочення обсягу використання ресурсів, зменшення деградації та забруднення протягом усього життєвого циклу при одночасному підвищенні якості життя.

Екологізація економіки включає: стимулювання ресурсозбереження, пошук принципово нових джерел енергії, маловідходне виробництво, переробку відходів, а також процес випуску і використання товарної продукції.

Стале споживання – це використання товарів і послуг, що задовольняють основні потреби і підвищують якість життя з мінімальним використанням природних ресурсів і з найменшою шкодою для навколишнього середовища.

Необхідною складовою сталого виробництва є екологізація технологій – впровадження у виробництво і повсякденне життя людей таких виробничих процесів, які при максимальному одержанні високоякісного продукту можуть забезпечити збереження екологічної рівноваги в природному середовищі і не будуть сприяти його забрудненню.

Сталий розвиток потребує:

- запровадження заходів з ресурсозбереження;
- змін у ставленні до довкілля і природних ресурсів;
- впровадження маловідходного виробництва;
- використання технологій переробки й утилізації відходів;
- використання альтернативних джерел енергії і палива.

15. Державне управління у сфері охорони навколишнього природного середовища

15.1. Національна та регіональна екологічна політика

Національна (державна) екологічна політика — це діяльність державних органів, спрямована на забезпечення конституційного права кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

Нормативно-правовим актом, що визначає екологічну політику і стратегію держави є закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» – документ, який визначає мету, цілі, завдання й принципи, механізми та інструменти реалізації державної екологічної політики на довгостроковий період.

Стратегія визначає механізми реалізації регіональної екологічної політики, які включають наступні елементи: регуляторні (стратегічну екологічну оцінку, екологічний менеджмент, екологічну експертизу та екологічний аудит); економічні та інтегральні (екологічну освіту та просвіту, наукове забезпечення та державний контроль реалізації екологічної політики, моніторинг довкілля, участь громадськості у прийнятті рішень та розвиток партнерства у сфері охорони навколишнього природного середовища).

Стратегією розвитку Херсонської області на період 2021- 2027 роки визначено стратегічну ціль «Екологічна безпека та ресурсозбереження», ключовими завданнями якої є:

- впровадження міжнародних стандартів у сфері екологічного поводження;
- створення системи спостережень за забрудненням навколишнього природного середовища відповідно до вимог Директив ЄС;
- розробка проєкту землеустрою з організації та встановлення меж територій природно-заповідного фонду;
- забезпечення екологічної безпеки та охорони лісів Херсонської області за допомогою сучасних ІР – систем;

- моніторинг та виконання заходів, спрямованих на берегоукріплення узбережжя Азовського та Чорного морів, інших водних об'єктів в області;
- упорядкування діючих очисних споруд, будівництво нових для забезпечення охорони навколишнього природного середовища;
- знешкодження непридатних до використання пестицидів.

15.2. Удосконалення нормативно-правового регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища

Екологічна політика як комплекс засобів і заходів, спрямованих державою на охорону та оздоровлення довкілля, на ефективне поєднання природокористування і природоохорони служить для забезпечення життєдіяльності суспільства. Основні напрямки екологічної політики спрямовані на виконання природоохоронних заходів.

Виконання екологічного законодавства полягає в підвищенні відповідальності за його невиконання або порушення, в посиленні державного і громадського екологічного контролю, у створенні системи екологічної освіти та виховання. Адже екологічна безпека є найважливішою складовою національної безпеки держави.

В Херсонській області спостерігається критична ситуація у сфері поводження з побутовими відходами. Відсутність сміттєпереробних підприємств та сміттєсортувальних станцій впливає на збільшення кількості стихійних сміттєзвалищ.

Значні обсяги накопичених відходів та відсутність ефективних заходів, спрямованих на запобігання їх утворенню, видаленню тощо, поглиблюють екологічну кризу.

У деяких випадках, застосування штрафних санкцій до осіб, винних у порушенні законодавства про відходи, не приносять бажаного результату.

Так, статтею 82⁶ Кодексу України про адміністративні правопорушення, порушення встановлених правил і режиму експлуатації установок і виробництв з оброблення та утилізації відходів, а також полігонів для зберігання чи захоронення промислових, побутових та інших відходів (сміттєзвалищ, шламосховищ, золовідвалів тощо) тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб лише від двох до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Здебільшого, такий низький штраф не відповідає нанесеній довкіл्लю шкоди.

Департаментом захисту довкілля та природних ресурсів Херсонської обласної державної адміністрації з метою посилення відповідальності за правопорушення у сфері поводження з відходами, направлено лист до міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України про розгляд питання щодо внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення у частині збільшення штрафних санкцій за порушення вимог щодо поводження з відходами під час їх збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, знешкодження, видалення або захоронення, що передбачені статтею 82 цього Кодексу.

15.3. Державний нагляд (контроль) у сфері охорони навколишнього природного середовища

Державною екологічною інспекцією Південного округу (Запорізька та Херсонська області) у 2023 році здійснено 82 позапланових заходи державного нагляду (контроль) із запобігання та виявлення адміністративних порушень природоохоронного законодавства на деокупованій території Херсонської області.

Складено 27 протоколів про адміністративне правопорушення, в тому числі – 11 направлено на розгляд до суду. До адміністративної відповідальності притягнені 17 осіб, загальна сума стягнень сягає 5,474 тис.грн. Стягнуто штрафів, з урахуванням раніше накладених, на суму 12,444 тис.грн. Для вжиття заходів реагування, до правоохоронних органів передано 3 матеріали, щодо порушень вимог природоохоронного законодавства.

Загальна сума розрахованих збитків становить – 5337,844 тис.грн, в тому числі нанесених невстановленими особами – 275,399 тис.грн. Пред'явлено 2 претензії на суму – 0,85 тис.грн. За звітний рік, Інспекцією стягнуто 9 претензій на загальну суму 805,719 тис.грн.

15. 4. Виконання державних цільових екологічних програм

У 2023 році на території Херсонської області було заплановано виконання 2 регіональних природоохоронних програм, а саме:

- Програма охорони довкілля Херсонської області на 2022-2024 роки, затверджена рішенням XII сесії обласної ради VII скликання від 18 лютого 2022 року № 450 (зі змінами, внесеними розпорядженням начальника Херсонської обласної військової адміністрації від 15.03.2023 № 117);

- Програма «Ліси Херсонщини» на 2021 – 2030 роки, затверджена рішенням VII сесії обласної ради VIII скликання від 19 серпня 2021 року № 268.

Переважна більшість природоохоронних заходів, передбачених Програмою охорони довкілля Херсонської області на 2022-2024 роки не реалізовувалась через тимчасову окупацію області та бойові дії на правобережній частині області.

Виконано природоохоронний захід із забезпечення заходів щодо належного поводження з відпрацьованими лампами розжарювання, отриманими АТ «Укрпошта» в рамках реалізації експериментального проекту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10 січня 2023 року № 25 «Про реалізацію експериментального проекту щодо створення сприятливих умов для забезпечення ефективного споживання електричної енергії в Україні» (зі змінами).

Реалізація заходів Програми «Ліси Херсонщини» на 2021 – 2030 роки у 2023 році не здійснювалася через замінюваність територій правобережної частини.

Херсонське обласне управління лісового та мисливського господарства повідомило, що військовослужбовцями збройних сил Російської Федерації здійснено захоплення їх будівлі, документів та оргтехніки.

Більшість лісогосподарських підприємств області наразі перебувають в тимчасовій окупації, зв'язок з підприємствами відсутній.

15.5. Державна політика у сфері моніторингу навколишнього природного середовища

Моніторинг навколишнього середовища – це комплексна науково-інформаційна система регламентованих періодичних безперервних, довгострокових спостережень, оцінки і прогнозу змін стану природного середовища з метою виявлення негативних змін і вироблення рекомендацій з їх усунення або ослаблення.

Моніторинг навколишнього середовища включає в себе:

- спостереження за змінами в навколишньому середовищі;
- прогнозування наслідків втручання людини;
- оцінка стану навколишнього середовища та прогнозування його змін;
- моделювання процесів змін в навколишньому середовищі.

Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст.20, 22) передбачено створення державної системи моніторингу довкілля та проведення спостережень за станом навколишнього природного середовища, рівнем його забруднення. Виконання цих функцій покладено на Міндовкілля та інші центральні органи виконавчої влади, які є суб'єктами державної системи моніторингу довкілля, а також підприємства, установи та організації, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану довкілля.

На деокупованій території Херсонської області систематичні спостереження в 2023 році за забрудненням атмосферного повітря в місті Херсоні проводиться лабораторією спостережень Херсонського обласного центру з гідрометеорології. Спостереження почалися проводиться з серпня, щоденно, крім вихідних, на 4-х стаціонарних постах спостережень. Також, щоденно проводиться моніторинг радіаційний фону.

Державною установою «Херсонський обласний центр контролю та профілактики хвороб Міністерства охорони здоров'я України» здійснювались моніторингові дослідження атмосферного повітря, води питної та води з поверхневих водоем, ґрунту, а також радіаційного фону на території області.

Внаслідок ведення бойових дій на території Херсонської області зруйнована лабораторія спостережень за забрудненням поверхневих вод суші, що знаходилась в Каховській гідрометеорологічній обсерваторії (с. Веселе). У зв'язку з зазначеним неможливо проводити моніторинг вод. Також, після підриву греблі Каховської гідроелектростанції зазнали змін гідрологічні умови. У зв'язку з осушенням Каховського водосховища існуючі гідрологічні пости Басейнового управління водних ресурсів нижнього Дніпра не можуть використовуватися за призначенням.

Після деокупації територій і закінчення воєнних дій інфраструктура державного моніторингу, що постраждала внаслідок воєнних дій потребує відновлення. Також необхідна їх модернізація та створення нових пунктів спостережень.

15. 6. Оцінка впливу на довкілля

Законом України «Про оцінку впливу на довкілля» встановлено правові та організаційні засади оцінки впливу на довкілля, спрямованої на запобігання шкоді довкіллю, забезпечення екологічної безпеки, охорони довкілля, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, з урахуванням державних, приватних, а головне – громадських інтересів.

Цим Законом також запроваджено функціонування електронного Реєстру, куди вносяться усі документи, що подаються інвесторами та видаються органами влади в процесі реалізації процедури оцінки впливу на довкілля.

Однією із визначальних рис процедури оцінки впливу на довкілля є раннє і широке залучення громадськості до цього адміністративного процесу.

До Департаменту захисту довкілля та природних ресурсів Херсонської обласної державної адміністрації у 2023 рік не надходили повідомлення про планову діяльність, яка підлягає оцінці впливу на довкілля і відповідно висновки з оцінки впливу на довкілля, яким, виходячи з оцінки впливу на довкілля планованої діяльності, визначає допустимість чи обґрунтовує недопустимість провадження планованої діяльності та визначає екологічні умови її провадження не надавалися.

15.7.Економічні засади природокористування

15.7.1. Економічні механізми природоохоронної діяльності

Відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», економічні заходи забезпечення охорони навколишнього природного середовища передбачають:

а) взаємозв'язок усієї управлінської, науково-технічної та господарської діяльності підприємств, установ та організацій з раціональним використанням природних ресурсів та ефективністю заходів по охороні навколишнього природного середовища на основі економічних важелів;

б) визначення джерел фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;

в) встановлення лімітів використання природних ресурсів, скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище;

г) встановлення ставок екологічного податку;

д) надання підприємствам, установам і організаціям, а також громадянам податкових, кредитних та інших пільг при впровадженні ними маловідхідних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій та нетрадиційних видів енергії,

здійсненні інших ефективних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;

е) відшкодування в установленому порядку збитків, завданих порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

З початком повномасштабної війни і по теперішній час, надходження екологічних платежів до спеціального фонду місцевих бюджетів Херсонської області значно зменшилися. Це пов'язано не тільки зі змінами до законодавства, зокрема змінами до Податкового кодексу України, а ще з припинення господарської діяльності значної кількості підприємств області.

Згідно з інформацією Державної податкової служби у 2023 році податкові декларації екологічного податку подали 473 платника із 2 034 платників.

Сума фактичних надходжень екологічних платежів до спеціального фонду у Херсонській області (у тому числі: до бюджетів місцевого самоврядування, обласного бюджету) складає 2028,85 тис.грн. З них до спеціального фонду обласного бюджету надійшло – 991,2 тис. грн. 70% (507, 43 тис. грн.) зазначених надходжень складають грошові стягнення за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища в результаті господарської та іншої діяльності та частина екологічного податку.

Статтею 47 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” визначено, що грошові стягнення за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища в результаті господарської та іншої діяльності, перераховуються на рахунки фондів охорони навколишнього природного середовища за місцем заподіяння екологічної шкоди. 30% грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища внаслідок господарської та іншої діяльності перераховується до спеціального фонду Державного бюджету. Це визначено в статті 29 Бюджетного кодексу України.

Стаття 69¹ БКУ встановлює, що 50% грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища внаслідок господарської та іншої діяльності перераховується до бюджетів органів місцевого самоврядування (крім бюджетів міст Києва та Севастополя), а 20% – до обласних бюджетів та бюджету Автономної Республіки Крим.

Екологічний податок — це загальнодержавний обов’язковий платіж, що справляється за:

- викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення;
- скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об’єкти;
- розміщення відходів.

Виняток – розміщення окремих видів відходів на власних територіях (об’єктах) суб’єктів господарювання як вторинної сировини;

Згідно зі статтею 46 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» кошти від екологічного податку (за винятком тих, що справляються за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені) та/або тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк) зараховуються до державного і місцевих бюджетів згідно з Бюджетним кодексом України.

Розподіл часток коштів від екологічного податку у 2023 році: до загального фонду Державного бюджету зараховується на рівні 45% та 55% до спеціального фонду місцевих бюджетів: 25% - місцеві бюджети, 30% - обласний бюджет.

Інформація про фактичні надходження екологічних платежів до спеціального фонду у Херсонській області у 2023 року

Таблиця 27

Назва платежу		Фактичні надходження
Екологічний податок, що справляється за:	викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення (за винятком викидів в атмосферне повітря двоокису вуглецю) (19010100)	621,3926
	скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти (19010200)	849,0206
	розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах, крім розміщення окремих видів відходів як вторинної сировини (19010300)	51,0071
	Разом	1521,4203
Грошові стягнення за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища в результаті господарської та іншої діяльності (24062100)		507,432
Всього		2028,8523

15.7.2. Стан фінансування сфери охорони навколишнього природного середовища

Стабілізація й послідовне поліпшення екологічної ситуації в області, створення належних умов для досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища шляхом інтеграції екологічної політики до соціально-економічного розвитку, збереження природних екосистем та впровадження екологічно збалансованої системи природокористування, підвищення стандартів якості природних об'єктів до європейського рівня є основною метою Програми охорони довкілля Херсонської області на 2022-2024 роки (далі – Програма), затвердженої рішенням XII сесії обласної ради VII скликання від 18 лютого 2022 року № 450 (зі змінами).

Починаючи з 24 лютого 2022 року та по теперішній час лівобережна частина Херсонської області тимчасово окупована військами російської федерації. Правобережна частина знаходиться в зоні бойових дій. Враховуючи зазначене фінансування більшої частини заходів Програми у 2022 році не проводилося.

У 2023 році реалізовано захід із забезпечення заходів щодо належного поводження з відпрацьованими лампами розжарювання, отриманими АТ «Укрпошта» в рамках реалізації експериментального проекту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10 січня 2023 року № 25 «Про реалізацію експериментального проекту щодо створення сприятливих умов для забезпечення ефективного споживання електричної енергії в Україні» (зі змінами).

На вказаний природоохоронний захід використані кошти обласного бюджету у сумі 65 386,92 грн. для утилізації 119 976 шт. ламп розжарювання.

Обсяги фінансування Програми, які пропонується залучити у 2023 році

Таблиця 28

Джерело фінансування	Передбачено Програмою, тис.грн.	Фактично профінансовано, тис.грн.
державний бюджет	132 237,5	-
обласний бюджет	10 405,8	65,387
місцеві бюджети	4 140,8	-
інші кошти	-	-
Всього	146 784,1	65,387

15.8. Технічне регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки

Технічне регулювання – це правове регулювання відносин у сфері встановлення, застосування та виконання обов'язкових вимог до продукції або пов'язаних з нею процесів, систем і послуг, персоналу та органів, а також перевірка їх дотримання шляхом оцінки відповідності та/або ринкового нагляду.

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» зазначає, що державні стандарти в галузі охорони довкілля є обов'язковими для виконання і визначають поняття і терміни, режим використання і охорони природних ресурсів, методи контролю за станом довкілля, вимоги щодо запобігання його забрудненню та інші питання, пов'язані з охороною навколишнього природного середовища та використанням природних ресурсів. Це означає, що екологічні стандарти повинні виконуватися усіма природокористувачами і в обов'язковому порядку здійснюватися уповноваженими державними органами.

Нормування у сфері природокористування та охорони довкілля полягає у встановленні уповноваженими державними органами екологічних нормативів відповідно до вимог чинного законодавства. І такими екологічними нормативами Закон визначає:

1. Гранично - допустимі викиди та скиди у навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин (ГДВ), рівні допустимого шкідливого впливу на нього фізичних і біологічних факторів. Особливостями цих нормативів є те, що вони встановлюються для кожного стаціонарного джерела викидів чи скидів окремо. Основною метою встановлення їх є недопущення перевищення нормативів якості довкілля, особливо нормативів гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин;

2. Нормативи гранично допустимих концентрацій (ГДК) забруднюючих речовин у навколишньому природному середовищі та рівні шкідливих біологічних впливів на нього. Вони належать до санітарно-гігієнічних нормативів. Це нормативи якості довкілля, які встановлюють гранично допустимий рівень фізичних, хімічних та біологічних шкідливих впливів на довкілля. ГДК повинні бути єдиними для всієї території України.

3. Нормативи використання природних ресурсів. Вони встановлюються законодавством для різних видів природокористування. Так, Лісовий кодекс України передбачає встановлення лімітів заготівлі деревини в порядку рубок головного користування, Водний кодекс України визначає ліміт використання вод, а Закон України «Про мисливське господарство та полювання» передбачає встановлення лімітів використання мисливських тварин і т. д.

Нині українська система технічного регулювання в цілому знаходиться в стадії реформування, зумовленого необхідністю лібералізації ринкових відносин та впровадження більш ефективного державного нагляду і захисту прав споживачів.

Згідно з світовою практикою та законодавством Європейського Союзу технічне регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки та раціонального використання природних ресурсів безпосередньо пов'язане з механізмами державного економічного стимулювання впровадження технологій більш чистого виробництва та поліпшення екологічних показників продукції протягом її життєвого циклу.

Регулювання екологічної безпеки - це система активних законодавчих, адміністративних та економічних заходів і важелів впливу, які використовують державні органи різного рівня для примушування забруднювачів навколишнього середовища обмежити викиди шкідливих речовин у природні і техногенні середовища, а також для матеріального стимулювання сумлінних природокористувачів. Важливу роль щодо цього відіграє інститут права, який чітко фіксує для фізичних і юридичних осіб межу допустимого в їхній екологічній поведінці та передбачає юридичну відповідальність за порушення цієї межі. Однак, основний обсяг забруднень та інших видів порушення якості середовища, джерелом яких є матеріальне виробництво, транспорт, тощо, не може бути усунений одномоментно через економічні та технологічні обмеження. Щодо цих джерел забруднень застосовується екологічне регулювання. Основи екологічного регулювання вводяться в дію законами про охорону навколишнього природного середовища.

15.9. Державне регулювання природокористування

Згідно з Порядком проведення та оплати робіт, пов'язаних з видачою дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, обліку підприємств, установ, організацій та громадян – суб'єктів підприємницької діяльності, які отримали такі дозволи, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 року № 302 Департаментом захисту довкілля та природних ресурсів Херсонської обласної державної адміністрації у 2023 році видано 1 дозвіл на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами.

Протягом 2023 року здійснено розгляд 5 заяв про визначення обсягу стратегічної екологічної оцінки до проектів документів державного планування.

У 2023 році Департаментом дозволи на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, не видавались.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 7 травня 2022 року № 556 «Порядку подання декларації про відходи» заявник - утворювач або власник відходів, діяльність якого призводить до утворення небезпечних відходів, або власник відходів, що не є небезпечними, річний обсяг утворення яких перевищує 50 тонн, які подають щороку декларацію шляхом використання інформаційної системи управління відходами, що є функціональним модулем Єдиної екологічної платформи “ЕкоСистема”. Протягом 2023 року декларації про відходи не розглядалися.

15.10. Стан та перспективи наукових досліджень у сфері охорони навколишнього природного середовища

Наукові дослідження в сфері охорони навколишнього природного середовища мають велике значення, оскільки країна стикається з низкою екологічних викликів, таких як воєнні дії, забруднення повітря, води, деградація земель та зміни клімату.

У Херсонському державному аграрно-економічному університеті проводяться дослідження з наступних тем:

- Розробка технологій культивування тихоокеанської устриці *Crossostrea gigas* (Thunberg) в умовах Тилігульського лиману;
- Розробка технології культивування чорноморської мідії (*Mutylus galloprovincialis*) в межах морської акваторії Національного природного парку «Білобережжя Святослава»;
- Туристична сфера як пріоритетний напрям соціально-економічного розвитку регіону;
- Розробка і удосконалення технологій виробництва, переробки, експертизи та контролю якості продукції тваринництва з використанням кращого вітчизняного і світового генофонду в господарствах Південного регіону України;
- Розробка і удосконалення технологій виробництва продукції

тваринництва з використанням кращого вітчизняного і світового генофонду в господарствах різної форми власності;

- Обліково-аналітичне та податкове і забезпечення в управлінні розвитком підприємницьких структур в інклюзивній економіці України;

- Розробка і вдосконалення технологій продуктів підвищеної харчової цінності;

- Екологічний стан довкілля та раціональне природокористування на території Херсонської області;

- Забезпечення добробуту тварин на підприємствах різної форми власності в умовах кліматичних змін Півдня України;

- Реалізація технологій вирощування основних сільськогосподарських культур;

- Створення сортів пшениці озимої та альтернативного типу (дворучки) із врожайністю 6,0-7,0 т/га за пізніх строків сівби;

- Розробка та дослідження конструкції і технології, що знижують енергоємність і підвищують надійність водогосподарських об'єктів;

- Удосконалення, розробка та впровадження ресурсощадних і екологобезпечних технологій

вирощування сільськогосподарських культур в умовах півдня України;

- Сучасний стан та перспективи розвитку аграрного сектору Причорноморського регіону України;

- Повоєнний розвиток аграрного сектору економіки України;

- Розбудова кооперативного сектору України в контексті розвитку соціальної економіки та інклюзивного підприємництва;

- Розробка елементів технології вирощування озимих зернових культур;

- Удосконалення технології вирощування зернових, зернобобових та олійних культур: пошук нових елементів;

- Виробництво кормів для різних видів тварин для умов фермерського господарства;

- Розробка довгострокового зберігання рослинної і тваринної сировини в умовах транспортування;

- Розроблення технології вирощування рису в умовах краплинного зрошення.

Кафедра ботаніки Херсонського державного університету проводила на деокупованій території Херсонської області наступні дослідження в сфері охорони навколишнього природного середовища:

1. Дослідження впливу війни на природні комплекси національного природного парку «Кам'янська Січ» (далі – Парк) - здійснено два експедиційні виїзди на територію Парку, підготовлено карту біотопів Парку з використанням дистанційних методів та внесено дані про злочини проти природи в регіоні в онлайн базу даних;

2. Дослідження динаміки формування рослинного покриву на дні колишнього Каховського водосховища - проведені дослідження в ході

експедиційних виїздів на територію Парку та здійснено камеральну обробку результатів польових досліджень;

3. Діджиталізація даних про біологічне різноманіття Херсонщини шляхом інсерації їх в базу відкритих даних про біологічне різноманіття GBIF: Підготовлено та опубліковано 3 датасети присвячених біорізноманіттю Херсонщини, які містять інформацію про 2562 знахідки видів судинних рослин, мохів та лишайників:

1) Moysiienko I, Kuzemko A, Borsukevych L, Skobel N, Chusova O, Khodosovtsev A, Didukh Y (2024). Records of vascular plants at the site of the former Kakhovka reservoir in 2023 (Kamianska Sich National Nature Park, Kherson Region, Ukraine). Version 1.2. Kherson State University. Occurrence dataset <https://doi.org/10.15468/7pcfzk> accessed via GBIF.org on 2024-07-31.

2) Moysiienko I, Górski P, Khodosovtsev A, Boiko M (2024). Records of vascular plants, bryophytes and lichens from the Kamianska Sich National Nature Park and valley of river Inhulets in 2002 (Kherson and Mykolaiv Regions, Ukraine). Version 1.2. Kherson State University. Sampling event dataset <https://doi.org/10.15468/7kty5m> accessed via GBIF.org on 2024-07-31.

3) Vynokurov D, Moysiienko I, Khodosovtsev A, Zagorodniuk N (2024). Records of vascular plants, bryophytes and lichens from the Kamianska Sich National Nature Park in 2020 (Kherson Region, Ukraine). Version 1.3. Kherson State University. Sampling event dataset <https://doi.org/10.15468/uut8k9> accessed via GBIF.org on 2024-07-31.

На кафедрі географії та екології Херсонського державного університету систематично здійснюється дослідження стану морських берегів Чорного та Азовського морів в межах Херсонської області.

1. У 2023 році підготовлено 3 публікації, присвячені стану прорв в межах кос Тендра і Джарилгач:

- Davydov, O. V., Buynevich, I. V. Recent morohodynamics and closure implications of non-tidal inlet: Lazurnenska prorva, Black sea coast, Ukraine Scientific Bulletin of KSU Series Geographical Sciences, 2023, № 18. – p. 41- 48 <https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2023-18-5>

- Davydov, O. V., Buynevich, I. V. Potential Implications Of The Lazurnenska Inlet Closure, Black Sea Coast, Ukraine Теорія і практика берегознавства та природокористування: Збірник матер. II Всеукраїнської науковопрактичної online-конференції (Одеса, 29-31 травня 2023 р.). / Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, Одеса: Бондаренко М. О., 2023. – С.71 - 75. ISBN 978-617-8327-19-4

- Buynevich, I. V., Davydov, O. V. Ukrainian barrier-inlet systems - the keystone of non-tidal coasts: f classic stratigraphic models to war-era research. Geological Society of America Abstracts with Programs. Vol. 55, No. 6. <https://doi.org/10.1130/abs/2023AM-392173>

2. Була проаналізована ситуація та підготовлені дві статті щодо впливу прориву греблі Каховської ГЕС на береги Дніпровсько-Бузького лиману (Давидов, П'яткова, Чернявський):

- Davydov, O. Piatkova, A. Cherniavskiy, A. The Possible Influence Of The Dam Breach Of The Kakhovske Reservoir On The Development Of The Shores Of The Dniprovsko-Buzky Liman. International Multidisciplinary Scientific GeoConference: SGEM, 2023, 23 (1.1), 181-188/.
<https://doi.org/10.5593/sgem2023/1.1/s01.22>

На даний момент науковцями кафедри географії та екології Херсонського державного університету проводяться дослідження, спрямовані на вивчення впливу військових дій на стан берегів Херсонської області.

Фахівцями національного природного парку «Нижньодніпровський» та національного природного парку «Кам'янська Січ» у 2023 році проведені наступні наукові дослідження:

Перелік природоохоронних заходів і наукових досліджень щодо стану рослинного світу

Таблиця 29

Назва, строки та місце проведення дослідження або заходу	Обсяг фінансування	Виконавець/ виконавці	Основні досягнуті результати, наявні публікації (якщо результати розміщено в Інтернеті, надається посилання)
1	2	3	4
Інвентаризація та дослідження стану флори за програмою літопису природи		Дзеркаль В.М., Давидова А.О., Загороднюк Н.В., Павлова Н.Р.	Літопис природи НПП «Нижньодніпровський» том VII за 2023 рік, 349 с.
Вивчення бріофлори НПП «Нижньодніпровський» (визначення гербарних зразків зібраних у попередні роки)		Загороднюк Н.В.	1. Загороднюк Н.В. Мохоподібні в степових екосистемах НПП «Нижньодніпровський» / Сучасний стан збереження природного різноманіття та сталого використання ресурсів природно-заповідних територій: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 25-річчю створення Яворівського національного природного парку. (7 липня 2023 року, НПП «Яворівський», смт Івано Франкове) 2023. С. 107-115. 2. Загороднюк Н.В. Мохоподібні заплавних лісів НПП «Нижньодніпровський» // Об'єкти природно-заповідного фонду України: сучасний стан та шляхи забезпечення ефективної їх діяльності: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, з нагоди 10-ї річниці Національного природного парку «Мале Полісся» (м. Славута,

			<p>Хмельницька обл., 3–4 серпня 2023 р.). Славута 2023. С. 82-87. https://doi.org/10.61584/3-4-08-2023-18.</p> <p>3.Skobel N, Borovyk D, Vynokurov D, Zagorodniuk N et all (21 authors) Biodiversity surveys of grassland and coastal habitats in 2021 as a documentation of pre-war status in southern Ukraine (2023) Biodiversity Data Journal 11: e99605. https://doi.org/10.3897/BDJ.11.e99605</p>
<p>Вивчення складу флори вищих судинних рослин. Синтаксономічне різноманіття (визначення гербарних зразків зібраних у попередні роки та аналіз геоботанічних описів)</p>		<p>Дзеркаль В.М., Давидова А.О.</p>	<p>1. Давидова А.О., Дзеркаль В.М., Давидова А.О., Дзеркаль В.М., Клименко В.М. Сучасний стан та оцінка прогнозованих втрат вищої водної та повітряно-водної рослинності НПП «Нижньодніпровський» (Херсонська обл., Україна). Міжнародна конференція молодих учених «Актуальні проблеми ботаніки та екології. Івано-Франківськ, 27 – 30 вересня 2023. С. 37.</p> <p>2.Дзеркаль В.М. Давидова А.О. Знахідки раритетних рослин в НПП «Нижньодніпровський» та на прилеглих територіях (Херсонська обл.). Поширення раритетних видів біоти України: Том 2.– Київ; Чернівці, 2023, С.127.https://uncg.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/Biota-Ukrainy-2_2023_compressed.pdf</p> <p>3.Dubyna D., Iemelianova S., Dziuba T., Davydov D., Davydova A., Tymoshenko P.Ruderal vegetation of Ukraine. Class Artemisietea vulgaris Lohmeyer et al. in Tx. ex von Rochow 1951. Biodiversity:Research and Conservation. 2023. 69: 13-53. DOI: 10.14746/biorc.2023.69.1. http://brc.amu.edu.pl/Ruderal-vegetation-of-Ukraine-Class-Artemisietea-vulgaris-Lohmeyer-et-al-in-Tx-ex,163285,0,2.html</p> <p>4.N. Skobel, I. Moysiienko, B. Sudnik-Wójcikowska, I. Dembicz,</p>

			<p>M. Zachwatowicz, M. Zakharova, O. Marushchak, V.Dzerkal. Vascular plants of old cemeteries in the Lower Dnipro region (Southern Ukraine). Biodiversity Data Journal 11: e99004. https://bdj.pensoft.net/article/99004/instance/8259724/</p> <p>5.Moysiyenko I., Shapoval V., Smreczak B., Zagorodniuk N., Davydova A., Vynokurov D., Seiler H., Sudnik-Wójcikowska B. Rapid functional but slow species diversity recovery of steppe vegetation on former arable fields in southern Ukraine. Applied Vegetation Science. 2023. 26, e12756. https://doi.org/10.1111/avsc.12756</p>
Інвентаризація рідкісних видів (визначення гербарних зразків, зібраних у попередні роки та аналіз геоботанічних описів)		Дзеркаль В.М., Давидова А.О.	<p>1.Давидова А. О., Дзеркаль В.М. Родина Orchidaceae у флорі НПП «Ниžньодніпровський». Теоретичні та прикладні аспекти вивчення, збереження та збагачення фіторізноманіття у науково-дослідних установах та навчальних закладах України (присвячена 10-річчю заснування Хорольського ботанічного саду): матеріали всеукр. наук.-практ.конф. (м.Хорол, 12 жовтня 2023 р.). – Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2023. – С. 66-69.</p>
Експедиційний виїзд на територію НПП «Кам'янська Січ» 27.03.2023 р. Дослідження масштабів впливу бойових дій на природні комплекси НПП «Кам'янська Січ»		Науково-дослідний відділ НПП «Кам'янська Січ»	<p>Була проведена оцінка основних факторів впливу воєнних дій на природні комплекси парку. Це забруднення вибухонебезпечними предметами, наявність решток згорілої техніки, численного сміття, залишеного на місцях базування окупантів, зведення фортифікаційних споруд, окопів та капонірів, землянок, слідів проїзду військової техніки, пошкодження ґрунтового та рослинного покриву, пошкодження та знищення рослин, степові пожежі, розливи паливно-мастильних речовин на місці знищеної військової техніки, наявність вирв від вибухів, вплив на водні екосистеми через вибухи, пошкодження через розмінування,</p>

			<p>тощо. Також було закладено моніторингову ділянку на якій були відібрані зразки ґрунту, описан видовий склад рослинності тощо.</p> <p>Куземко А.А., Полянська К.В., Ходосовцев О.Є., Дідух Я.П., Кравченко О.В., Мойсієнко І.І., Скорик С.В., Ходосовцева Ю.А.. Оцінка впливу воєнних дій на петрофітні степи Національного природного парку "Кам'янська Січ"// Традиції заповідної справи, сучасні проблеми збереження та повоєнного відновлення територій природно-заповідного фонду: збірка наукових праць за матеріалами всеукраїнського круглого столу, присвяченого 160-й річниці із дня народження Фрідріха Фальц-Фейна, вченого у галузях акліматизації, тваринництва, рослинництва, заповідної справи, природокористування (8 квітня 2023 р., Екологічна дослідницька станція "Глибокі Балики", с. Балико-Щучінка)/за ред. В. В. Шаповала. –Чернівці: Друк Арт, 2023. – 256 с. (Серія: «Серія: «Conservation Biology in Ukraine» Вип. 32). С. 120-129. https://uncg.org.ua/wp-content/uploads/2023/10/tradycziyi.-2023_compressed.pdf</p>
Експедиційний виїзд на територію НПП «Кам'янська Січ» 30.06.2023 р. Дослідження наслідків зниження рівня Каховського водосховища в результаті підриву Каховської ГЕС на екосистеми та біорізноманіття НПП «Кам'янська Січ»		Науково-дослідний відділ НПП «Кам'янська Січ», Громадська організація «Українська природоохорона група»	<p>В результаті комплексного дослідження осушених територій було закладено 4 моніторингові ділянки біорізноманіття за методикою Dark Diversity Plot в Кам'янській та Милівській балках для дослідження етапів розвитку рослинності, для загальної картину відновлення природних комплексів.Мойсієнко І.І., Ходосовцев О. Є., Василюк О.В., Пархоменко В.В.,</p> <p>Русин М.Ю., Витер С.Г., Куземко А.А., Драпалюк А.М., Биатов А.П.,Садогурська С.С., Марущак О.Ю., Некрасова О.Д., Вашеняк Ю.А.,Варуха А.В., Куцоконь Ю.К., Безсмертна О.А., Сіренко</p>

			<p>И.П.,Артамонов В.А., Филюта К.О. Наслідки російського теракту на Каховській ГЕС для дикої природи // Традиції заповідної справи, сучасні проблеми збереження та повоєнного відновлення територій природно-заповідного фонду: збірка наукових праць за матеріалами всеукраїнського круглого столу, присвяченого 160-й річниці із дня народження Фрідріха Фальц-Фейна, вченого у галузях акліматизації, тваринництва, рослинництва, заповідної справи, природокористування (8 квітня 2023 р., Екологічна дослідницька станція "Глибокі Балики", с. Балико-Щучінка)/за ред. В. В. Шаповала. –Чернівці: Друк Арт, 2023. – 256 с. (Серія: «Серія: «Conservation Biology in Ukraine» Вип. 32). С. 151-158.</p> <p>https://www.researchgate.net/publication/376756737_NASLIDKI_ROS_IJSKOGO_TERAKTU_NA_KAH_OVSKIJ_GES_DLA_DIKOI_PRIR_ODI</p>
<p>Експедиційний виїзд на територію НПП «Кам'янська Січ» 19.10.2023 р. Дослідження наслідків зниження рівня Каховського водосховища в результаті підриву Каховської ГЕС на екосистеми та біорізноманіття НПП «Кам'янська Січ»</p>		<p>Науково-дослідний відділ НПП «Кам'янська Січ», Громадська організація «Українська природоохорона група»</p>	<p>Були проведені комплексні дослідження моніторингових ділянок закладених для дослідження процесів. Зафіксовано заростання територій дна Каховського водосховища, з різною щільністю. Встановлена відсутність засолених ділянок. Було зафіксовано 65 видів рослин. Зафіксовано формування нового біотопа(заплавний вербовий ліс). Мойсієнко І.І., Ходосовцев О. Є., Василюк О.В., Пархоменко В.В.,Русин М.Ю., Витер С.Г., Куземко А.А., Драпалюк А.М., Биатов А.П.,Садогурська С.С., Марущак О.Ю., Некрасова О.Д., Вашеньяк Ю.А.,Варуха А.В., Куцоконь Ю.К., Безсмертна О.А., Сіренко І.П.,Артамонов В.А., Филюта К.О. Наслідки російського теракту на Каховській ГЕС для дикої природи // Традиції заповідної справи, сучасні</p>

			<p>проблеми збереження та повоєнного відновлення територій природно-заповідного фонду: збірка наукових праць за матеріалами всеукраїнського круглого столу, присвяченого 160-й річниці із дня народження Фрідріха Фальц-Фейна, вченого у галузях акліматизації, тваринництва, рослинництва, заповідної справи, природокористування (8 квітня 2023 р., Екологічна дослідницька станція "Глибокі Балики", с. Балико-Щучінка)/за ред. В. В. Шаповала. –Чернівці: Друк Арт, 2023. – 256 с. (Серія: «Серія: «Conservation Biology in Ukraine» Вип. 32). С. 151-158.</p> <p>https://www.researchgate.net/publication/376756737_NASLIDKI_ROS_IJSKOGO_TERAKTU_NA_KAH_OVSKIJ_GES_DLA_DIKOI_PRIRODI</p>
--	--	--	---

Перелік природоохоронних заходів і наукових досліджень щодо стану дикої фауни і заходів, вжитих щодо охорони тваринного світу, у тому числі на виконання вимог міжнародних договорів України у галузі дикої фауни та рішень її керівних органів

Таблиця 30

Назва, строки та місце проведення дослідження або заходу	Обсяг фінансування	Виконавець/ виконавці	Основні досягнуті результати, наявні публікації (якщо результати розміщено в Інтернеті, вказується посилання)
1	2	3	4
Дослідження щодо стану популяцій диких тварин не проводилися			
Заходи охорони та відновлення тваринного світу			
Інвентаризація та дослідження стану фауни за програмою літопису природи		Демченко Н.А., Орлова-Гудім К.С., Шевченко І.В.	Літопис природи НПП «Нижньодніпровський» том VII за 2023 рік, 349 с.
Чисельність водних та наземних безхребетних		Орлова-Гудім К.С., Шевченко І.В.	1.Орлова-Гудім К.С. The biochemical basis of the preferences of bivalve mollusk <i>Dreissena polymorpha</i> in a new environment / T. Matskiv et al. // Тернопільські біологічні читання – Ternopil Bioscience – 2023: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 100-річчю від дня народження відомої вченої-ботаніка, систематика і флориста,

Назва, строки та місце проведення дослідження або заходу	Обсяг фінансування	Виконавець/ виконавці	Основні досягнуті результати, наявні публікації (якщо результати розміщено в Інтернеті, вказується посилання)
1	2	3	4
			<p>кандидата біологічних наук, доцента, завідувача кафедри ботаніки Шиманської Валентини Омелянівни (11–13 травня 2023 р.). Тернопіль: Вектор, 2023. С. 193-196.</p> <p>2.Martyniuk V., Khoma V.,MatskivT., Baranovsky V.,Orlova-Hudim K., Gylytė B., Symchak R., MatciukO., Gnatyshyna L.,Manusadzianas L., Stoliar O. Indication of the impact of environmental stress on the responses of the bivalve mollusk <i>Unio tumidus</i> to ibuprofen and microplastics based on biomarkers of reductive stress and apoptosis// Comparative Biochemistry and Physiology Part C: Toxicology & Pharmacology. Volume 261, November 2022, 109425.https://doi.org/10.1016/j.cbpc.2022.109425 https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1532045622001600</p> <p>3.V. Martyniuk, B. Gylytė, T. Matskiv, V. Khoma, H. Tulaidan, L. Gnatyshyna, K. Orlova-Hudim, L. Manusadzianas, O. Stoliar Stress responses of bivalve mollusc <i>Unio tumidus</i> from two areas to ibuprofen, microplastic and their mixture. Ecotoxicology. 2022. 31:1369-1381.</p>
Експедиційний виїзд на територію НПП «Кам'янська Січ» 19.10.2023 р. Дослідження наслідків зниження рівня Каховського водосховища в результаті підриву Каховської ГЕС на екосистеми та біорізноманіття НПП «Кам'янська Січ»		Науково-дослідний відділ НПП «Кам'янська Січ»	<p>В результаті комплексних досліджень осушеної території Парку були відібрані проби води в ізольованих водоймах для проведення еколого-гідрохімічних досліджень.</p> <p>Ходосовцева Ю.А., Наконечний І.В. Екологічний стан заток Каховського водосховища. Комплексне використання ресурсів довкілля. Зб. матер. І Всеукр. наук.-практ. конф. (Луцьк, 20 листопада 2023 р.). Держ. вищ. навч. заклад «Донецький національний технічний університет». Луцьк : ДВНЗ «ДонНТУ», 2023. С. 127-130.</p>

Розпорядженням начальника обласної військової адміністрації від 26 липня 2023 року №457 утворено комісію з розроблення стратегічних напрямів відновлення навколишнього природного середовища Херсонської області. До складу комісії увійшли провідні науковці, спеціалісти установ та організацій які опікуються захистом довкілля.

Для подолання наслідків військових дій та підриву греблі Каховської ГЕС та для відновлення навколишнього природного середовища Херсонської області, визначено три основних напрямки відновлення навколишнього природного середовища Херсонської області та заходи їх реалізації.

Перший напрям – Ціль 1. Відновлення та розвиток сільського господарства, земельних ресурсів, меліорації та рибного господарства.

Другий напрям – Ціль 2. Відновлення та розвиток водних ресурсів, лісового та мисливського господарства, територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Третій напрям - Ціль 3. Ефективне відновлення та забезпечення централізованим водопостачанням та водовідведенням населених пунктів області. Ефективне управління відходами.

15.11. Участь громадськості в процесі прийняття рішень з питань, що стосуються охорони навколишнього природного середовища

Право на участь громадськості у процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля, є одним із важливих екологічних прав, спрямованих не лише на раціональне використання природних ресурсів та охорони довкілля, й розглядається як важливий механізм побудови демократичного суспільства. Участь громадськості в прийнятті рішень з питань, що справляють чи можуть справити негативний вплив на стан довкілля, базується на принципах прозорості та демократизму, доступу громадськості до інформації для прийняття відповідних рішень, урахування громадської думки при прийнятті остаточного рішення, сприяння участі громадськості у прийнятті рішень.

Конвенцією про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція), передбачено, що з метою сприяння захисту права кожної людини нинішнього і майбутніх поколінь жити в навколишньому середовищі, сприятливому для її здоров'я та добробуту, кожна зі Сторін гарантує права на доступ до інформації, на участь громадськості в процесі прийняття рішень і на доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища, відповідно до положень цієї Конвенції.

В Україні право на участь громадськості у процесі прийняття рішень із питань, що стосуються довкілля, закріплено в низці законодавчих актів, зокрема, в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища. Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища». України від 18 грудня 2003 року № 168 затверджено Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля, яким визначено та конкретизовано порядок реалізації цього права.

У зв'язку з тим що деокупована правобережна частина Херсонської області знаходиться в зоні бойових дій (безпосереднього вогневого контакту з ворогом) або під постійним артилерійсько-мінометним вогнем ворога, більшість громадських організацій виїхали у більш безпечні міста.

У 2023 році з громадською організацією «Причорноморський центр політичних досліджень та соціальних досліджень» проведено круглий стіл з обговорення екологічних проблем Херсонщини, що виникли а наслідок збройної агресії російської федерації та ролі громадськості у їх вирішенні.

15.12. Екологічна освіта та інформування

Екологічна освіта та інформування є ключовими компонентами для підвищення екологічної свідомості населення та сприяння сталому розвитку в Україні. Вони допомагають формувати у людей розуміння екологічних проблем та мотивують до екологічно відповідальної поведінки.

Протягом 2023 року у дистанційному форматі працював комунальний заклад «Мала академія наук учнівської молоді» Херсонської обласної ради (далі – МАН). У закладі працюють 21 наукова секція відповідно до наукових відділень системи Малої академії наук України, в тому числі екологічного напрямку: науки про Землю; фізики та астрономії; хімії та біології.

У 2023/2024 навчальному році з метою виявлення й розвитку обдарованої молоді, формування творчого покоління молодих науковців і практиків для різних галузей суспільного життя МАН проводилися обласні етапи та брали участь у всеукраїнському етапі у наступних конкурсах:

- Всеукраїнський конкурс-захист науково-дослідницьких робіт учнів – членів Малої академії наук України, що включає наукові відділення і секції екологічного спрямування. В 2023-2024 навчальному році роботи учасників конкурсу-захисту Херсонського відділення МАН були представлені темами:

- Секція Екологія «Екологічні виклики річки Дніпро: аналіз та оцінка контролю за якістю води у місті Херсон до та після підриву Каховської ГЕС»;

- Секція Охорона довкілля та раціональне природокористування «Каштанова міль та заходи боротьби з нею»;

- Секція Екологічно безпечні технології та ресурсозбереження «Використання екологічно безпечних технологій при теплопостачанні для зменшення викидів парникових газів»;

- Секція Лісознавство «Впровадження гібридів Павловнії Повстистої в об'єкти озеленення Херсонської області у період поствоєнної відбудови»;

- Секція Географія «Відновлення Каховського водосховища: географічна концептуалізація»;

- Секція Геоінформаційні системи та дистанційне зондування Землі «Дослідження змін гідрологічного режиму Каховського водосховища внаслідок військового вторгнення за допомогою ГІС»;

- Секція Економіка та економічна політика «Проблема відновлення півдня України внаслідок екоциду на Каховській ГЕС».

Заочний дослідницький конкурс «Просто додай води» з нагоди відзначення Всесвітнього дня води проводиться з метою привернення уваги учнівської молоді до проблем, пов'язаних з водними ресурсами, популяризації знань з біології, хімії, фізики; виявлення та стимулювання творчо обдарованої учнівської молоді, схильної до пошукової та дослідницької діяльності.

Учасники досліджували такі теми:

- Забруднення води та його наслідки: аналіз впливу забруднень на водні екосистеми та здоров'я людини, розробка пропозицій щодо зменшення забруднення води

- Вода та клімат: дослідження впливу водного циклу на кліматичні зміни, аналіз водних ресурсів у світі та їх розподіл.

- Технології очищення води: огляд та аналіз різних методів очищення води від забруднень, розробка інноваційних технологій очищення.

- Вода та енергетика: дослідження можливостей використання води як джерела енергії (гідроелектростанції, морська енергія) та їхній вплив на навколишнє середовище.

Обласний заочний дослідницький конкурс з нагоди відзначення Всесвітнього дня захисту клімату «Підтримуємо Грету» проводився з метою популяризації наукових знань з природознавства та наук про Землю, дослідницької діяльності серед учнівської молоді, виявлення та стимулювання інтелектуально обдарованої учнівської молоді. Конкурсні роботи були присвячені дослідженню, аналітиці, висвітленню подій, пов'язаних із зміною клімату, а також пошуку конкретних дій, що можуть попередити глобальну кліматичну катастрофу. На конкурсі були представлені роботи за наступними темами:

- Як працює сортування вторсировини в найбільших мережах країни;
- Що не так із сортуванням сміття в Україні;
- Не тренд, а необхідність: чому важливо сортувати відходи;
- Сміттєзвалища та відходи: про важливе у фактах та цифрах;
- Сортування сміття в Україні та приклад інших країн;
- Закон «Про відходи» та його дія;
- «Еко-Сток», «смітцевий ринок» та інші ініціативи;
- Наше майбутнє - у нашому пакеті з відходами;
- Заборона пластикових пакетів в Україні: чи є альтернатива;
- Дослідження найекологічнішого замінника поліетилену;
- Від конопель до кукурудзи: яка альтернатива пакетам;
- Пластик під забороною: чим замінити;
- Чому атомна енергетика не може вважатися чистою?;
- Стан ядерної галузі в країні та світі;
- Найголовніші забруднювачі – промисловість та моторний транспорт;
- Людська діяльність та парниковий ефект;
- Перехід на відновлювані джерела енергії популярний і економічно вигідний;
- Поява нових захворювань - шкідливі наслідки глобального потепління;

- Загроза порушення балансу від зникнення виду популяції;
- Невидимий захист планети від сонячної радіації і його стан;
- Чиста питна вода - політична і економічна проблема людства;
- Урбанізація та її наслідки;
- Закислення океану- антропогенне явище;
- Вплив офісної техніки на людину та середовище;
- «Друге життя» сміття».

Обласний заочний конкурс з нагоди відзначення Всесвітнього дня захисту тварин «Якби тварини вміли говорити», конкурсні роботи в якому були присвячені дослідженню, аналітиці, висвітленню подій, пов'язаних із основними напрямками державної політики в галузі охорони тваринного світу, а також із проблемами жорстокого поводження з тваринами.

Обласний заочний конкурс дослідницьких проєктів «Всесвіт навколо нас». Метою Конкурсу є популяризація наукових знань з наук природничо-математичного циклу та дослідницької діяльності серед учнівської молоді, виявлення та стимулювання інтелектуально обдарованої учнівської молоді.

Конкурсні роботи за напрямом «Біологія»:

- «Квіти-годинники» (на прикладі не менше 5 рослин);
- «Акваріум як самостійна екосистема»;
- «Екосистеми замкненого простору (розробка технології та практичне вирощування «саду у пляшці»)»;
- «Хвороби органів дихання серед підлітків та їх зв'язок із шкідливими звичками»;
- «Вплив шуму на нервову систему та працездатність старшокласників»;
- «Вплив соціальних умов існування на здоров'я людини»;

Напрямок «Хімія»:

- «Залежність швидкості корозії металів (сплавів, виробів) від різних факторів»;
- «Ароматичні сполуки навколо нас»;
- «Створення колекції видів пластмас, гуми, волокон (їх особливості, переваги й недоліки)»;
- «Друге життя паперу»;
- «Хімічний аналіз ґрунтів певного району (населеного пункту)»;
- «Доцільність та шкідливість біологічно активних добавок»;
- «Етери та естери в косметичці»;
- «Виведення плям органічного походження»;

Напрямок «Науки про Землю»:

- «Картографічні пам'ятки як джерело дослідження історії та географії рідного краю (на прикладі свого населеного пункту)»;
- «Топоніміка як джерело вивчення рідного краю (на прикладі свого району, селища)»;
- «Особливості рельєфу, тектонічної та геологічної будови Херсонської області (на прикладі свого населеного пункту)»;

- «Демографічна ситуація на Херсонщині: сучасність та перспективи (на прикладі свого населеного пункту)»;
- «Геоекологічний стан окремих природних компонентів та ландшафтів у цілому у межах села, сільської (селищної) ради, міста, району, області»;
- «Водні ресурси і водокористування території у межах села, сільської (селищної) ради, міста, району, області»;
- «Рекреаційно-туристичний потенціал (окремих районів, міст області)».

Херсонський державний аграрно-економічний університет на кожному факультеті використовує принципи екоосвіти у своїй діяльності, які впроваджені у навчальний процес є одними з головних тем при вивченні дисциплін.

Екологічна освіта та інформування є фундаментальними для створення екологічно свідомої особистості. Інтеграція екологічних знань проходить на наукових гуртках: «Ecolife», «Землероб», «Морфолог», «Харчовик-науковець», «Технолог», «Захист і карантин рослин», «Аграрний інноватор», «Актуальні проблеми гідротехніки, гідромеліорації та водного господарства», «Геодезія та землеустрій», «Моделювання урбанізованих просторів», «Фітосанітарний експерт» тощо.

Кафедра ботаніки Херсонського державного університету під час викладання природоохоронних дисциплін як «Охорона природного біорізноманіття», «Заповідна справа», «Степознавство» тощо, проводить роботу в сфері екологічно освіти та інформування.

В червні 2023 року вийшов друком каталог виставки під назвою «Серце землі. Heart of Earth», яка відбувалася в Мистецькому Арсеналі. В каталозі опубліковано виступ І.І. Мойсієнка на дискусії «Земля – Війна – Людина: виклики перед громадами та охороною довкілля» (Серце землі. Heart of Earth. – Київ: Державне підприємство «Національний культурно-мистецький та музейний комплекс «Мистецький Арсенал», 2024. - 192 с.).

Протягом року з метою інформування населення про стан навколишнього природного середовища Херсонської області сторінці соцмережі «Facebook» Департаменту захисту довкілля та природних ресурсів Херсонської обласної державної адміністрації (<https://www.facebook.com/profile.php?id=100081323419568>) оприлюднювалась інформація щодо підвищення обізнаності суб'єктів господарської діяльності з питань збереження навколишнього природного середовища, пропагування та стимулювання сталого використання природних ресурсів, забруднення повітря та інших несприятливих факторів навколишнього природного середовища, результати моніторингу довкілля при виникненні надзвичайних ситуацій, рекомендації щодо заходів, спрямованих на зменшення їх негативного впливу на природні об'єкти та здоров'я людей.

15.13. Міжнародне співробітництво у галузі охорони навколишнього природного середовища

Перелік чинних угод між Херсонською областю і суб'єктами іноземних держав станом на 01.01.2024 рік

Таблиця 31

Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Строк дії міжнародного договору України	Примітка
1	2	3	4
Рамсарська конвенція	1975 рік	Безстроково	
Чорноморський біосферний заповідник є частиною <u>Смарагдової мережі</u> (Emerald network) (UA0000017) - системи природоохоронних територій, що забезпечує збереження біологічного різноманіття на основі екологічних принципів за програмою Європейської комісії і Ради Європи ЄС «Natura-2000» під егідою Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (Берн, 1979)	UPDATED LIST OF OFFICIALLY ADOPTED EMERALD SITES(DECEMBER 2017) Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (Берн, 1979)	Безстроково	
Програма ЮНЕСКО «Людина та біосфера – МAB»		Безстроково	
Меморандум про співробітництво і розвиток торгово-економічних та культурних зв'язків між Херсонською обласною державною адміністрацією (Україна) та провінцією Зонгулдак (Турецька Республіка)	05 вересня 1998 року	2 роки, автоматично пролонгується на наступні річні періоди, якщо жодна зі Сторін не пізніше ніж за 3 місяці до закінчення відповідного терміну не поінформує шляхом письмового повідомлення іншу Сторону про свій намір припинити дію Угоди	
Угода між Херсонською обласною державною адміністрацією (Україна) та Брашовською повітовою адміністрацією (Румунія) про торговельно-економічне, науково-технічне та культурне співробітництво	18 лютого 2003 року	2 роки, автоматично пролонгується на наступні річні періоди, якщо жодна зі Сторін не пізніше ніж за 3 місяці до закінчення відповідного терміну	

		не поінформує шляхом письмового повідомлення іншу Сторону про свій намір припинити дію Угоди	
Угода між Херсонською обласною державною адміністрацією України та акімом Акмолинської області Республіки Казахстан про торговельно-економічне, науково-технічне та культурне співробітництво	15 квітня 2004 року	2 роки, автоматично пролонгується на наступні річні періоди, якщо жодна зі Сторін не пізніше ніж за 3 місяці до закінчення відповідного терміну не поінформує шляхом письмового повідомлення іншу Сторону про свій намір припинити дію Угоди	
Угода між Херсонською обласною державною адміністрацією України та Адміністрацією державного уповноваженого – губернатора в муніципалітетах Ланчхутті, Озургеті і Чохатаурі Грузії про торговельно-економічне, науково-технічне та культурне співробітництво	24 вересня 2010 року	5 років, автоматично пролонгується на наступні річні періоди, якщо жодна зі Сторін не пізніше ніж за 6 місяців до закінчення відповідного терміну не поінформує шляхом письмового повідомлення іншу Сторону про свій намір припинити дію Угоди	
Угода між Херсонською обласною державною адміністрацією (Україна) та Адміністрацією провінції Мерсін (Турецька Республіка) про торгово-економічне, науково-технічне і культурне співробітництво	10 лютого 2016 року	Безстроково, якщо жодна зі Сторін не пізніше ніж за 3 місяці до закінчення відповідного терміну не поінформує шляхом письмового повідомлення іншу Сторону про свій намір припинити дію Угоди	
Угода про партнерство між Херсонською обласною державною адміністрацією (Україна) та Варненською обласною адміністрацією (Республіка Болгарія)	25 листопада 2016 року	4 роки, якщо жодна зі Сторін не пізніше ніж за 3 місяці до закінчення відповідного терміну не поінформує шляхом письмового повідомлення іншу Сторону про свій намір припинити дію Угоди	
Резолюція про взаєморозуміння між Херсонською областю (Україна) та провінцією Падуя (Республіка	29 вересня 2017 року	Безстроково	

Італія)			
Угода про партнерство між містом Батумі (Грузія) та містом Херсон (Україна)	16 лютого 2018 року	Безстроково	
Угода між Херсонською обласною державною адміністрацією України та Адміністрацією провінції Зонгулдак Турецької Республіки про торговельно-економічне, науково-технічне і культурне співробітництво	05 листопада 2019 року	Безстроково, якщо жодна зі Сторін не пізніше ніж за 3 місяці до закінчення відповідного терміну не поінформує шляхом письмового повідомлення іншу Сторону про свій намір припинити дію Угоди	
Угода про співпрацю та партнерство між Херсонською обласною державною (військовою) адміністрацією та Посольством Словачької Республіки в Україні	20 квітня 2023 року	Безстроково	
Меморандум про взаєморозуміння між агентством міжнародного співробітництва асоціації муніципалітетів Королівства Нідерланди VNG International та Херсонською обласною військовою адміністрацією	20 квітня 2023 року	Доки не мине потреба	
Декларація про співпрацю між Херсонською обласною військовою (державною) адміністрацією (України) та Урядом землі Шлезвіг-Гольштейн (Федеративна Республіка Німеччини)	08 вересня 2023 року	5 років, автоматично пролонгується на наступні річні періоди, якщо жодна зі Сторін не пізніше ніж за 3 місяці до закінчення відповідного терміну не поінформує шляхом письмового повідомлення іншу Сторону про свій намір припинити дію Угоди	
Договір про партнерську співпрацю між м. Жешув (Підкарпатське воєводство, Республіка Польща) та м. Херсон	29 жовтня 2023 року	Безстроково	
Меморандум про співпрацю між общиною Бургас (Бургаська область, Республіка Болгарія) та Херсонською міською радою	21 листопада 2023 року	Безстроково	
Лист намірів про співпрацю між м. Херсон (Херсонська територіальна громада) та м. Норрчепінг (Швеція)	11 грудня 2023 року	Безстроково	

Договір про партнерство між Херсонською територіальною громадою та м. Вааса (Фінляндська Республіка)	15 грудня 2023 року	Безстроково	
--	---------------------	-------------	--

Упродовж 2023 року проєкти міжнародної технічної допомоги та інвестиційні проєкти в Херсонській області не реалізовувались.

Висновки

Аналіз стану навколишнього природного середовища регіону, який представлено у цій доповіді, висвітлює екологічні проблеми області.

У той же час, з лютого 2022 року, здійснюється збройна агресія Російської Федерації проти України, яка призвела до катастрофічних наслідків для довкілля.

Забруднення ґрунтів, атмосферного повітря, водних ресурсів та підземних вод у зв'язку із накопиченням відходів руйнувань, пошкодженої або знищеної техніки, відходів від використання озброєння. Руйнуються природні ландшафти, знищується родючість ґрунтів. Внаслідок пожеж знищуються унікальні природні комплекси.

Наслідком підриву греблі Каховської гідроелектростанції для довкілля та біорізноманіття стали:

- масова загибель водних організмів;
- порушення середовища існування та можлива загибель тварин, які населяють сухопутні ділянки які будуть затоплені;
- порушення середовища існування риби, молюсків, ракоподібних, птахів, земноводних та інших тварин, які заселяють акваторію та прибережні комплекси від греблі Каховського водосховища і нижче за течією до Кінбурнського півострова;
- порушення середовищ існування рослинних комплексів;
- порушення водопостачання об'єктів у Херсонській і, частково, Запорізькій областях та Дніпропетровській областях;
- забруднення вод Дніпра і Чорного моря – первинне забруднення внаслідок потрапляння до вод паливно-мастильних матеріалів, змиву сміття, агрохімікатів, інших небезпечних матеріалів;
- затоплення об'єктів природно-заповідного та лісового фонду.

На тимчасово окупованій території Херсонської області здійснюється вирубка лісових насаджень, відбуваються лісові пожежі, знищуються території природно-заповідного фонду.

Під тимчасовою окупацією перебуває більша частина території області, що унеможливорює повний збір та аналіз інформації про стан навколишнього природного середовища.

Масштабне мінування та постійні обстріли військовими РФ деокупованої правобережної території Херсонської області гальмує процес відновлення екосистем, постраждалих внаслідок збройної агресії РФ.

Враховуючи продовження військових дій на території області та загальну тенденцію до погіршення стану навколишнього природного середовища остаточні висновки можливо зробити після завершення військових дій та проведення обстеження територій, які постраждали від їх наслідків.

**Відповідальні за підготовку розділів
Щорчної доповіді про стан навколишнього природного середовища
Херсонської області у 2023 році**

№	Назва розділу	Відповідальні за підготовку та контактний телефон
1.	Загальні відомості	Шадріна А.В. – головний спеціаліст відділу економіки природокористування, моніторингу довкілля, зв'язків з громадськістю та ЗМІ управління заповідної справи та економіки природокористування, тел. 0660291349
2.	Атмосферне повітря	Шадріна А.В. – головний спеціаліст відділу економіки природокористування, моніторингу довкілля, зв'язків з громадськістю та ЗМІ управління заповідної справи та економіки природокористування, тел. 0660291349
3.	Зміна клімату	Шадріна А.В. – головний спеціаліст відділу економіки природокористування, моніторингу довкілля, зв'язків з громадськістю та ЗМІ управління заповідної справи та економіки природокористування, тел. 0660291349
4.	Водні ресурси	Шадріна А.В. – головний спеціаліст відділу економіки природокористування, моніторингу довкілля, зв'язків з громадськістю та ЗМІ управління заповідної справи та економіки природокористування, тел. 0660291349
5.	Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, розвиток природно-заповідного фонду та формування національної екологічної мережі	Савченко Н.В. - заступник начальника управління заповідної справи та економіки природокористування – начальник відділу заповідної справи та біоресурсів, тел. 0660291349
6.	Земельні ресурси та ґрунти	Шадріна А.В. – головний спеціаліст відділу економіки природокористування, моніторингу довкілля, зв'язків з громадськістю та ЗМІ управління заповідної справи та економіки природокористування, тел. 0660291349
7.	Надра	Шадріна А.В. – головний спеціаліст відділу економіки природокористування,

		моніторингу довкілля, зв'язків з громадськістю та ЗМІ управління заповідної справи та економіки природокористування, тел. 0660291349
8.	Відходи	Д'якова Г.А. – провідний спеціаліст відділу екологічної безпеки управління дозвільної діяльності, тел. 0660291349
9.	Екологічна безпека	Савченко Н.В. - заступник начальника управління заповідної справи та економіки природокористування – начальник відділу заповідної справи та біоресурсів, тел. 0660291349 Шадріна А.В. – головний спеціаліст відділу економіки природокористування, моніторингу довкілля, зв'язків з громадськістю та ЗМІ управління заповідної справи та економіки природокористування, тел. 0660291349
10.	Промисловість та її вплив на навколишнє природне середовище	Шадріна А.В. – головний спеціаліст відділу економіки природокористування, моніторингу довкілля, зв'язків з громадськістю та ЗМІ управління заповідної справи та економіки природокористування, тел. 0660291349
11.	Сільське господарство та його вплив на навколишнє природне середовище	Шадріна А.В. – головний спеціаліст відділу економіки природокористування, моніторингу довкілля, зв'язків з громадськістю та ЗМІ управління заповідної справи та економіки природокористування, тел. 0660291349
12.	Енергетика та її вплив на навколишнє природне середовище	Шадріна А.В. – головний спеціаліст відділу економіки природокористування, моніторингу довкілля, зв'язків з громадськістю та ЗМІ управління заповідної справи та економіки природокористування, тел. 0660291349
13.	Транспорт та його вплив на навколишнє природне середовище	Шадріна А.В. – головний спеціаліст відділу економіки природокористування, моніторингу довкілля, зв'язків з громадськістю та ЗМІ управління заповідної справи та економіки природокористування, тел. 0660291349
14.	Стале споживання та	Шадріна А.В. – головний спеціаліст

	виробництво	відділу економіки природокористування, моніторингу довкілля, зв'язків з громадськістю та ЗМІ управління заповідної справи та економіки природокористування, тел. 0660291349
15.	Державне управління у сфері охорони навколишнього природного середовища	<p>п.15.1., 15.2., 15.3., 15.5., 15.8., 15.9., 15.10., 15.11., 15.12., 15.13. Шадріна А.В. – головний спеціаліст відділу економіки природокористування, моніторингу довкілля, зв'язків з громадськістю та ЗМІ управління заповідної справи та економіки природокористування, тел. 0660291349</p> <p>п. 15.4., 15.7. Фещук О.В. - головний спеціаліст відділу економіки природокористування, моніторингу довкілля, зв'язків з громадськістю та ЗМІ управління заповідної справи та економіки природокористування, тел. 0660291349</p> <p>п. 15.6. Слюсарчук І.О. – головний спеціаліст відділу екологічної безпеки управління дозвільної діяльності, тел. 0660291349</p>
	Висновки	Шадріна А.В. – головний спеціаліст відділу економіки природокористування, моніторингу довкілля, зв'язків з громадськістю та ЗМІ управління заповідної справи та економіки природокористування, тел. тел. 0660291349

В.о. директора Департаменту захисту
довкілля та природних ресурсів
Херсонської обласної державної адміністрації

 Ольга ФІЛІНА